

С.МАҲКАМОВ, Ш.ҚОСИМОВА

ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ (ТОЧИКӢ)

КИТОБИ ДАРСӢ БАРОИ СИНФИ VII

Мушовараи Вазорати маорифи
Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чоп тавсия кардааст

Душанбе
2008

ББК 81.2 (2 тоҷик) Я 72 + 74.261.5
М - 46

**Ин китоб дар доираи Лоиҳаи таҷдиди
соҳаи маориф нашр гардидааст.**

Маҳкамов С., Қосимова Ш. Забони давлатӣ (тоҷикӣ)
Китоби дарсӣ барои синфи 7. -Душанбе: ҶДММ
«Офсет», 2008. -128 с.

Ҷадвали истифодаи иҷравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

Муаллимони мӯҳтарам!

Хоҳишмандем, фикру мулоҳизаҳои худро оид ба мазмуни
китоби мазкур ба нишони 734024, ш.Душанбе, кӯчаи Айни, 45,
Пажӯҳишгоҳи улуми педагогии Тоҷикистон ирсол намоед.

ISBN 978-99947-62-00-2

© ҶДММ «Офсет», 2008

БА ЧОЙИ МУҚАДДИМА

ХОНАНДАГОНИ АЗИЗ!

Шумо китоби «Забони давлатӣ»-ро варақ зада, бо мӯхтавои он ошно мегардед.

Дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон забони тоҷикӣ забони давлатӣ буда, яке аз забонҳои қадима ба шумор меравад. Ин забон хеле ширин ва гуворост. Бо ин забон адибони машҳури дунё ба монанди Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Носири Хусрав, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ, Бадриддини Ҳилолӣ, Аҳмади Дониш, Шамсиддин Шохин, Садриддин Айнӣ, Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ ва дигарон асарҳои гаронбаҳо эҷод кардаанд. Яъне бо забони тоҷикӣ асарҳои зиёди адабӣ, илмӣ ва ғайра навишта шудаанд.

Шумо ҳангоми ҷавоби саволҳо ва иҷрои супоришҳои ин китоб бо нозукиҳои забони тоҷикӣ ошно гардида, бикӯшед, то барои боз ҳам хубтару беҳтар омӯхтани он замина пайдо намоед.

Дар вақти кироат ё навиштани порчаҳои назмиву насрӣ, баҳусус матнҳо, аз лугату таркибҳо самаранок истифода намуда, савияи дониши ҳешро торафт баланд бардоред.

Агар дар фаҳмидани маънои калимаҳо душворӣ кашед, он гоҳ ба лугатҳои тоҷикӣ-русӣ ва ё тоҷикӣ-ӯзбекӣ нигаред. Беҳтараш, ба устодон ва ё падару модарон муроҷиат намоед.

Барои ҳар чӣ зудтар аз худ кардани ин забон ба шумо муваффақият хоҳонем!

Бо эҳтироми бепоён - муаллифони китоб

ТАКРОРИ МАВОДИ СИНФИ 6**БА ХОТИР ОРЕД:**

Машқи 1. Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

- Шумо соли гузашта дар кадом синф меҳондед?
- Ҳоло дар кадом синф меҳонед?
- Шумо ба забони тоҷикӣ чанд шеър медонед? Якеи онро ифоданок кироат намоед.
- Дар вақти таътил кадом асарро (асархоро) хондаед? Қаҳрамони асосии он кӣ буд? (киҳо буданд?)

Имсол низ асарҳои зиёди шоиру нависандагони тоҷикро меомӯzed. Аз ин рӯ, саъю кӯшиш кунед, ки бо баҳои хубу аъло хонед.

Соли таҳсили наватон муборак!

Машқи 2. Ҷумларо ифоданок хонед.

«Китоб, ганҷи бебаҳост, ҳазинаи шеърӯ сурудҳои оқилона, маскани илму дониш ва рафиқи ҳамдаму раҳнамои мост».

Эмомалӣ Раҳмон

Қор бо матн:

- Ин ҷумла чанд калима дорад?
- Калимаву ибораҳои кадом аломат алоқаманд намудааст? Чаро?
- Ҷумла чанд пайвандак дорад? Кадомҳо?
- Сабаби дар даруни ноҳунак гирифтани ин ҷумла дар чист?
- Барои чӣ китобро «Ганҷи бебаҳост» мегӯянд?
- Калимаи **китоб** чанд ҳиҷо ва чанд ҳарф дорад?

Машқи 3. Матнро ифоданок хонед. Ду ҷумлаи охирро навишта, тарҷума кунед.

ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Забон муҳимтарин воситаи алоқии байни одамон мебошад. Бо ёрии забон одамон бо якдигар фикри худро баён мекунанд. Бе забон ҷамъият вучуд надорад. Донишмандони забонҳои гуногунро меафзоянд.

Забони тоҷикӣ (форсӣ) яке аз қадимтарин забонҳои дунёст. Бо ин забон устодони бузург – Рӯдакиву Фирдавсӣ, Саъдиву Ҳофиз, Ҷомӣю Ҳилолӣ, Донишу Шохин, Айниву Турсунзода ва дигарон асарҳо эҷод кардаанд, ки дар тамоми дунё машҳуранд.

СУҲБАТ АЗ РҶӢИ МАТН

1. Дар матн сухан дар бораи чӣ меравад?
2. Забон барои чӣ лозим аст?
3. Чаро: «Забон донӣ – ҷаҳон донӣ» мегӯянд?
4. Исмҳои хоси матнро ба дафтар нависед ва фаҳмонед, ки чаро онҳоро исми хос меноманд?

Машқи 4. Исмҳои зеринро аз ҷиҳати сохт муайян намуда, нависед.

Тоҷикистон, Наврӯз, офтобпараст, ҷамъомад, ҷанговар, ҷевар, модарон, холаҳо, сулҳҷӯй.

НАМУНА: Тоҷикистон - исми сохта. Тоҷик - исм + истон - суффикс мебошанд. Наврӯз - исми мураккаб. Аз ду реша: «нав» ва «рӯз» сохта шудааст.

СУҲБАТ:

КИТОБ ДҶСТИ МОСТ!

Китоб, дӯсти беҳтарини мост. Мо китобхониро дӯст медорем. Аъзои фаъоли китобхонаи мактаб мебошем. Хонандагони синфи мо китобхояшонро тоза нигоҳ медоранд. Чӣ қадар китобро тозаву озода нигоҳ дорем, ҳамон қадар умри он дароз мешавад. Баҷаҳо, китобро эҳтиёт кунед, зеро китоб барои мо устоди бегараз аст.

Шоири маҳбуб Абдурраҳмони Ҷомӣ дар васфи китоб фармудааст:

Аниси кунҷи танҳои китоб аст,
Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст.

Қор бо матн:

- Чаро китобро «Дӯсти одам» мегӯянд?
- Умри китобро чӣ тавр дароз мекунад?
- Шумо китобхона доред?
- Қадом китобҳои бадеиро хондаед?

- Барои чӣ Абдурраҳмони Ҷомӣ китобро «Аниси кунчи танҳой ва фурӯғи субҳи доноӣ» мегӯяд?

Машқи 5. Порчаҳои шеърро хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад?

Хоҳӣ, ки доно шавӣ,
Шахси тавоно шавӣ.
Гир маро, ман китоб,
Ҳикмати ман беҳисоб.
Гиру зи дастат намон,
Гаштаю баргашта хон!

Алӣ Бобочон

* * *

Китоби дарсиям, маъзур медор,
Туро дар кунчи хона мондам имрӯз.
Ту ҳам дам гиру ман ҳам баҳра гирам,
Зи файзи фасли тобистони фирӯз.

Мавҷуда Ҳакимова

Машқи 6. Ҷавоби чистонҳоро ёбед.

Бошад мисли муаллим,
Бар мо диҳад таълим.
Не ҷон дорад, на забон,
Мӯниси хурду калон?

* * *

Ҳама чизро медонад,
Доим мададгори туст.
Окилу доно шавӣ,
Дорӣ агар ўро дӯст?

ЛУФАТ:

савол – вопрос – *сӯроқ*

ҷавоб – ответ – *жавоб*

кадом? – какой? (ая, ое, ие) – *қайси?*

холо – теперь – *энди*

шеър – стихи, стихотворение – *шеър*

бебаҳо – бесценный – *баҳосиз*

– Биё, бо ҳам дӯсту бародар мешавем. Зеро ман ҳам дар синфи 7- уми мактаби рақами 1-и ноҳияи Рӯдакӣ меҳонам.

– Майлаш, ман розӣ. Аз ҳамин рӯз мо дӯсту бародарем.

– Хайр, то боздид.

– Хайр.

Супориш: Муколамаи ду чӯраро хонда, шумо ҳам бо рафиқон ва ё дугонаҳо муколама намоед.

Машқи 7. Аз рӯйи расми «**Шаҳре (ноҳияе), ки ман зиндагӣ мекунам**» сӯҳбат намоед.

НАМУНА: Ман дар шаҳри Душанбе зиндагӣ мекунам.

Машқи 8. Матнро хонед ва тарҷума кунед.

Ватандӯстӣ аз омӯзиши кишвар сар мешавад. Мафҳуми Ватан дар дили мо бо тасвири кӯҳҳои сарбаланд, заминҳои зарҳез, чашмаҳои зулол ва осмони соф ҷамоҳанг аст.

Машқи 9. Шеърро ифоданок хонед.

ТОҶИКИСТОН

Дашту ҷомуни ту бошад зарнисор,
Рангу бӯ дорад ҳамеша чун баҳор.

ВАТАНИ МО

Маҳбуби ҳама халқи ҷаҳон шуд, Ватани мо,
Умеди ҳама беватанон шуд, Ватани мо.

Чун сар нафарозему тафохур нанамоем,
Шаъну шарафи одамиён шуд, Ватани мо.

Садсола кас ин ҷо накунад шиква зи пирӣ,
Бо умри куҳан тоза ҷавон шуд, Ватани мо.

Хидмат бикунем аз дилу ҷонаш, ки баробар
Бо нархи дилу қимати ҷон шуд, Ватани мо.

Абулқосим Лоҳутӣ

Кор бо матн:

1. Маънои «Ватани мо»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Чаро шоир «Умеди ҳама беватанон шуд Ватани мо» мегӯяд?
3. Ибораҳои «нархи дил» ва «қимати ҷон» чӣ маъно доранд?
4. Шеърро аз ёд кунед.

ЛУФАТ:

зиндагӣ – жизнь – *тирикчилик*

кучо? – где? – *қаерда?*

оҳану бетон – железобетон – *темирбетонли*

муҳандис – инженер – *инженер*

биё – приходи – *кел*

биёед – приходите – *келинглар*

меҳонам – учусь; прочитаю – *ӯқийман*

майлаш – хорошо, ладно – *хӯб бўлади*

муколама – беседа, диалог – *диалог*

ватандӯст – патриот – *ватанпарвар*

зарҳез – плодородный (ая, ое) – *серҳосил*

чашма – родник, источник – *булоқ, чашма*

ҳамоҳанг – гармоничный – *ҳамоҳанг*

дашт – степь – *дашт*

оғоз – начало – *бошланиш*

халқ – народ – *халқ*

ИСМҲОИ МУРАККАБИ ПАЙВАСТ ВА ТОБЕЪ

Машқи 12. Тарзи навишти калимаҳои зеринро дар хотир доред:

Шаҳринав, пурзӯр, ҷаҳонгир, сулҳҷӯй, яхмолакбозӣ, чормағзбозӣ, Конибодом, Аҳмадмахдум, Акашариф, Бибиоиша, ифтихорнома, маҷалла.

Машқи 13. Ҷумлаҳои навишта, ба сохти калимаҳои ишоратшуда диққат диҳед.

- Хонандагон дар майдончаи мактаб хело **давутоз** карданд.
- Ҳамсояҳо бо ҳам **рафтуомад** доранд.
- Модарам шаби дароз бо **пухтупази** шириниҳо банд буд.
- Дар осмон **тирукамон** намоён шуд.
- Ман **яккаписари** модарам.
- Тоҷикистон ҷумҳурии **соҳибхитӣ**, демократӣ, **ҳуқуқбунёд**, дунявӣ ва ягона аст.

НАМУНА: **давутоз** калимаи мураккаб буда, ба воситаи садоноки **у** пайваст шудааст.

БА САВОЛҲО ҶАВОБ ДИҲЕД:**СӢҲБАТ:****ШОИРА**

– Моҳира, калимаи «Шарифа-хола» сода аст, ё мураккаб?

– Калимаи «Сартарошхона»-чӣ?

– Ба чашм. «Шашмақомхон» калимаи мураккаб буда, аз **шаш**

МОҲИРА

– Албатта, мураккаб. Зеро он аз исми **Шарифа** ва **хола** сохта шудааст.

– Ин ҳам калимаи мураккаб буда, аз: **сар** - исм; **тарош**-феъл; **хона** - исм сохта шудааст.

Канӣ, Шоира, ту худат, калимаи «Шашмақомхон»-ро таҳлил нам?

– шумора; **маком** – исм; **хон** –
феъл сохта шудааст.

– Офарин! Дуруст гуфти.

– Ту ҳам сохти ҳамаи
калимаҳоро дуруст шарҳ додӣ,
ба ту ҳам, офарин!

– Намаарзад.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Дар забони тоҷикӣ калимаҳои мураккаб бо роҳҳои гуногун
сохта мешаванд:

1. Аз ду реша: ош+хона=ошхона
2. Аз ду реша ва садонокҳои **у** ва **о**:
давутоз, рафтуомад, даводав, гирогир

Машқи 14. Матро нависед, сохти калимаҳои мураккабро баён созед.

Дар ошхонаи мактаб таомҳои зиёд, монанди ширбиринҷ, оши
палав, угро ва шакароб доимо тайёр аст.

Ба ширбиринҷ баъзан шакар ва равшан илова менамоянд.

НАМУНА: Ширбиринҷ - исми мураккаб буда, аз ду реша
(шир+биринҷ) таркиб ёфтааст.

Машқи 15. Бозиҳоро шарҳ дода, сохт ва таркиби калимаҳоро муайян
намоед.

2+шанбе = Душанбе

2+тор = Дутор

3+шанбе = Сешанбе

4+шанбе = Чоршанбе

5+шанбе = Панҷшанбе

10+лез = Дахлез (корридор)

10+марда = Дахмарда (чӯпон)

Варианти дигар:

2	+	ш	а	н	б	е	=	Д	у	ш	а	н	б	е
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

НАМУНА: 1. Дахмарда- калимаи мураккаб аст.

2. Ду таркиб дорад: дах - шумора, мард - исм,
а - суффикс.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

ХУДАМРО МЕСАНЧАМ

Дода мешаванд: Калимаҳои якреша	Вазифа: Онҳоро ба калимаҳои мураккаб баргардонед
Китоб гул чавон сар НАМУНА: шаш	 шашмақом, шашмақомхон

Машқи 16. Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Бачаҳо, шумо дар дарси чорум кадом шеърро хонда будед?
2. Муаллифи шеър кӣ буд?
3. Мисраи «Маҳбуби ҳама халки ҷаҳон шуд Ватани мо»-ро шарҳ диҳед?
4. Ибораи «умри куҳан» чӣ маъно дорад?
5. Чаро шоир ба Ватан аз дилу ҷон хизмат карданро тавсия менамояд?

ЛУФАТ:

ифтихорнома – грамота – *ифтихорнома*

пурзӯр – сильный – *кучли*

ҷаҳонгир – завоеватель мира – *жаҳонгир*

мачалла – журнал – *журнал*

тирукамон – радуга – *камалак*

дutor – дутар (музыкальный инструмент) – *дutor*

муаллиф – автор – *муаллиф*

мураккаб – сложный – *мураккаб*

сар – голова – *бош*

агар – если, если бы – *агар*

агарчи (гарчи) – хотя; хотя и – *гарчи*

ИСМҲОИ БИСЁРЧУЗЪА (СЕРТАРКИБА)

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Дар забони тоҷикӣ калимаҳое ҳастанд, ки аз 3-4 реша иборатанд, онҳоро калимаҳои бисёрчузъа ё сартаркиба меноманд:

Тракторчидухтар, сартарошхона, шашмақомхон, сӯхторхомӯшкунӣ.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА: Бо калимаҳои зерин ҷумла тартиб диҳед:

бобокалон, соҳибхона, чоркунча, мурғобӣ

НАМУНА: Бобокалони ман 95-сола мебошанд.

Машқи 17. Номҳои 5 шаҳр ва ноҳияҳои ҷумҳуриро нависед, ки аз ҷиҳати сохт мураккаб бошанд.

НАМУНА: Қўрғонтеппа, Конибодом.

СҶҲАТ:

ХУРШЕДА

– Олег, ҳоло кадом моҳ аст?

– Моҳи октябр ба кадом фасли сол дохил мешавад?

– Медонӣ, дар ҳафтаи аввали моҳи октябр мо чӣ гуна ҷашн дорем?

– Ман аллақай ба муаллимаҳо табрикнома навиштам.

ОЛЕГ

– Ҳоло моҳи октябр аст?

– Моҳҳои сентябр, октябр, ноябр ба фасли тирамоҳ дохил мешаванд.

– Медонам, якшанбеи аввал ҷашни муаллимон қайд карда мешавад.

– Ман ҳам ба роҳбари синф ва модарам, ки ӯ низ муаллима аст, табрикнома навиштам.

– Пагоҳ бо гулҳо онро ба
муаллимаҳо месупорам.

– Ман ҳам инро дар нақша
дорам. Илова бар ин, дар
васфи муаллим меҳоҳам шеъре
бихонам.

Машқи 18.

МУАЛЛИМ

Шеъре ба номи некат, омӯзгор, дорам,
Дар анҷуман ба дастат чун тӯҳфае супорам,
Баҳри сипоси хотир дастат ҳамефишорам,
Миннатпазир аз ту доим ба рӯзгорам.
3-ин рӯ, бузург хастӣ, мисли падар, муаллим,
Дар олами маъонӣ ҳам роҳбар муаллим.

Бокӣ Раҳимзода

Супориш:

Ба зери сифатҳои сода ва сохта хати мавҷнок кашед.

ИД МУБОРАК!

Муаллима, зи номи мо,
Ба шодии тамоми мо,
Муҳаббату саломи мо,
Вафою эҳтироми мо...
Баҳори дилкушо азиз,
Суруди ҷонфизо азиз,
Китоби пурбаҳо азиз,
Шумо барои мо азиз!

Муҳиддин Фарҳат

Машқи 19. Калимаҳои зеринро нависед, сохт ва имлои онҳоро аз худ намоед. Ба 1-2-тои онҳо интихобан ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Оббозӣ, серсанг, шаббода, каммева, каммузд, маҳиннах.

Машқи 20. Ба ҳиҷоҳои додашуда, ҳиҷоҳои нав илова карда, ибора созед.

сир -
ҳал -
син -
фан -
дар -
зид -

НАМУНА: сир - сирри ҳарбӣ
зид - зидди душман

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Ба воситаи ба як ҳиҷо илова намудани ҳиҷои дигар, сохтани калимаи нави шаддадор.

чак+ка = чакка
як + ... =
бар+... =
кал+... =
бур+... =
пил+... =
зар+... =
ғал+... =

ЛУФАТ:

реша – корень – *илдиз, томир, ўзак*
сӯхторхомӯшкунӣ – огнетушение – *ўт ўчириш*
соҳибхона – хозяйка – *уй эгаси*
чоркунча – четырёхугольник – *тўртбурчак*
мурғобӣ – утка – *ўрдак*
чаши – юбилей – *юбилей*
ҳам (низ) – также – *ҳамда*
накша – план – *режа*

меҳоҳам – хочу – *хоҳлайман, истайман*
эҳтиром – уважение – *эҳтиром, ҳурмат*
серсанг – многокаменный – *тошли, тошлоқ*
шаббода – ветерок – *шабода, ел*
каммева – малофруктовый – *каммевали*
каммузд – малооплачиваемый – *камтӯлови*
маҳиннах – тонковолокнистый – *ингичка толали*
сир – секрет, тайна – *сир*
чакка – кислое молоко – *чакка, қатиқ*
якка (танҳо) – одинокий – *ёлғиз*
сар (калла) – голова – *бош*
бурро – выразительно, ясно – *ифодали*
заррин – золотистый – *заррин*
ғалла – зерно – *галла*

ДАРСҲОИ 9-10

ИНКИШОФИ НУТҚ. ҚОР БО МАТН

Машқи 21. Матнро ифоданок хонед.

ЗАБОНҲОИ ДУНЁ

Олимони забоншинос, исбот намудаанд, ки дар олам 2976 хел забон мавҷуд аст.

Ҳоло дар олам забонҳое ҳастанд, ки омӯхта нашудаанд. Ба он қабिलाҳои Африка ва Америкаи Лотинӣ мисол шуда метавонанд.

Баъзе забонҳои дунё бо ҳам хеле монанданд. Масалан, забонҳои эронӣ, тоҷикӣ, афғонӣ ва пушту бо ҳам монанданд. Онҳо ба оилаи як забонҳо дохил мешаванд.

Забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ, олмонӣ оилаи забонҳои ҳинду аврупоиро ташкил медиҳанд.

Дар забонҳои тоҷикӣ – русӣ баъзе калимаҳо бо ҳам наздиканд:

бародар – брат
 модар – мать
 замин – земля

шаст – шестьдесят
 сад – сто
 дусад – двести

ду – два

чомадон – чемодан

шаш – шесть

хилъат – халат

Калимаҳои арабӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ як хел навишта мешаванд: мактаб, қалам, дарс...

Саволҳо аз рӯйи матн:

1. Олимони забоншинос чиро исбот намуданд?
2. Кадом забонҳо бо ҳам монандӣ доранд?
3. Ба гурӯҳи забонҳои ҳинду - аврупоӣ кадом забонҳо дохил мешаванд?
4. Кадом калимаҳои тоҷикӣ-русӣ бо ҳам наздиканд?
5. Калимаҳои арабӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва ўзбекӣ чӣ хел навишта мешаванд? Мисол.
6. Шумо чанд забонро медонед?
7. Исмҳои хоси матнро ба дафтар нависед.

ОЁ МЕДОНЕД?

Ҳар сол 22-юми сентябр «Рӯзи Рӯдакӣ» қашн гирифта мешавад.

Дар ин рӯз дар ҳамаи мактабҳо, донишгоҳҳо, донишқадаҳо, муассисаҳо, китобхонаю идораҳо маҳфилҳои «Рӯдакиҳои», вохӯриҳо бо адибон ва олимон доир мегарданд.

Мо низ дар байни синфҳои 7«а» ва 7«б» озмуни шеърҳои гузаронида, даҳҳо шеърҳои Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро кироат кардем. Ҳамамон ба ҷавоби мо баҳои баланд доданд.

Саволҳо аз рӯйи матн:

- Рӯзи Рӯдакӣ кай қашн гирифта мешавад?
- Дар ин рӯз чӣ гуна ҷорабиниҳо мегузаронанд?
- Шумо дар ин рӯз чӣ нақша доред?
- Калимаҳои **маҳфил**, **қашн**, **шеърҳои** ва **ҳамамонро** тарҷума кунед.

Машқи 22. Матро ифоданок хонед.

ЗОҒИ ДОНО

Зоғе хеле ташна монд. Дар рӯи ҳавлӣ як кӯзаро дид. Парида омад то об нӯшад. Аммо об дар кӯза кам буд. Зоғ ҳар қадар зӯр зад, нӯлаш ба об нарасид.

Медонед, бачаҳо, зоғ чӣ кор кард? Зоғ доно буд. Ӯ чанд дона сангчаро оварда ба даруни кӯза партофт. Об боло баромад. Зоғ бемалол обро нӯшад.

Расми 1

Зоғ аз кӯза об
нӯшида натавонист.

Расми 2

Зоғ ба даруни кӯза
санг партофт.

Расми 3

Зоғ аз кӯза
бемалол об нӯшид.

Кор аз рӯи матн:

1. Зоғ чиро дид?
2. Чаро зоғ аз кӯза об нӯшида натавонист?
3. Илочи корро зоғ дар чӣ дид?
4. Чаро ҳикояро «Зоғи доно» номидаанд?

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Аз калимаҳои зерин аввал ибора сохта, сипас ба забони модарӣ тарҷума намоед.

Таърихнавис, роҳсоз, пахтакор, сармуҳандис, пирамард, ҷавонзан.

НАМУНА: Таърихнависи маъруф – известный историк – маъруф тарихчи

ЗАВОДИ АЛЮМИНИЙ (АРЗИЗ)

Мо дар шаҳри Турсунзода зиндагӣ мекунем. Шаҳри мо хело зебо аст. Дар ин ҷо яке аз корхонаҳои калонтарини ҷумҳурӣ – заводи алюминий мавҷуд аст. Бинобар ҳамин ҳам, шаҳри моро шаҳри металлургҳо меноманд.

Заводи алюминий дар як шабонарӯз садҳо тонна металлҳои ранга мегудозад. Алюмин яке аз маҳсулоти заруртарини соҳаи саноати вазнини мамлакат ба шумор меравад. Онро дар истеҳсоли навъҳои гуногуни мошин, асбобҳои рӯзгор ва ҳатто тайёраву техникаи ҳарбӣ низ истифода менамоянд.

Падарам дар ин завод сармуҳандис шуда кор мекунад. Муҳандисӣ касби дӯстдоштаи падарам аст.

Кор аз рӯйи матн:

1. *Заводи алюминий дар қучост?*
2. *Он чӣ гуна корхона аст?*
3. *Маҳсулоти онро дар қучоҳо истифода мебаранд?*
4. *Исмҳои мураккабро навишта, сохти онҳоро муайян намоед.*

МУКОЛАМА:

ВИКТОР

– Зафар, падарат дар қучо кор мекунад?

– Ӯ чӣ кор мекунад?

– Касби падарат ба ту маъқул аст?

– Чаро ту касби ронандагиро интихоб намудай?

– Кош орзӯят ҷомаи амал пӯшад.

ЗАФАР

– Падарам дар заводи алюминий кор мекунад.

– Ӯ металлгудоз аст.

– Ҳа, маъқул, лекин ман баъди хатми мактаб мехоҳам ронанда шавам.

– Зеро мехоҳам, бо мошинаам маҳсулоти заводи алюминийро ба ғушаву канорҳои ҷумҳурӣ кашонида, хизмати халқу Ватанро ба ҷо орам.

– Ташаккур!

Машқи 24. Ҷавоби чистонҳоро ёбед.

Дидам мурғи оҳанин,
Панҷаҳояш аз резин.
Ҷон надорад, мепарад,
Хурокаш обу бензин?

* * *

Якта кокулча дорад,
Рӯи ҷу кулча дорад.
Рӯ ба рӯяш нишинӣ,
Ҳама ҷоро мебинӣ?

ЛУФАТ:

забоншинос – языковед – *тилишунос*

қабилаҳо – племена – *қабилалар*

хеле – очень – *анча*

монанд – похож(а), подобный – *ӯхшаиш*

наздик – близкий – *яқин*

озмун – олимпиада; конкурс – *олимпиада; конкурс*

қироат, хондан – читать – *ӯқиш*

ҳакамон – жюри – *ҳакамлар*

аломат – знак – *белги*

зоғ – ворона – *қарға*

зӯр – сильный – *кучли*

задан – бить – *уриш*

санг – камень – *тош*

бемалол – спокойно – *бемалол*

сипас (баъд) – потом – *кейин, сўнгра*

роҳсоз – дорожник – *йўл қурувчи*

сармуҳандис – главный инженер – *бош инженер*

ҷавонзан – молодая женщина – *аёл, ёш аёл*

махсулот – продукты – *маҳсулот*

истифода – пользование – *фойдаланиш, қўллаш*

мурғ – курица – *товуқ*

оҳанин – железный – *темирли*

СӢҲБАТ:**ДӢСТИИ ХАЛҚҲО. ҶУМҲУРИҲОИ ҲАМСОЯ,
РОБИТАИ МО БО ОНҲО****ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати соҳибихтиёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад. Қаламрави он аз ғарб ба шарқ ба масофаи 700 км ва аз шимол ба ҷануб 500 км тӯл мекашад. Масоҳаташ 143, 1 ҳазор км², аҳолиаш беш аз 7 млн нафар ва пойтахташ шаҳри Душанбе аст. Воҳиди пулӣ- сомонӣ ва забони давлатӣ - забони тоҷикӣ. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Ислондӣ Афғонистон (1030 км), Ҷумҳурии Чин (430 км), Қирғизистон (240 км) ва Ӣзбекистон (640 км) ҳамсарҳад мебошад.

**ОӢ ВОРИДОТ ВА СОДИРОТИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОНРО МЕДОНЕД?****СОДИРОТ:**

Пахта, алюминий ва маҳсулоти аз он ҳосилшуда, қолин, нерӯи барқ, меваю сабзавот, пӯст, сангҳои қимматбаҳо, машрубот, тамоку.

ВОРИДОТ:

Дастгоҳҳо, нефт, маҳсулоти нефтӣ, гази табиӣ, маҳсулоти саноатӣ, химиявӣ, нерӯи барқ, молҳои сермасраф, ҳӯрокворӣ, гандум.

Тоҷикистонро, ҳоло бо шарафи соҳибистиклолиаш ҷаҳонӣён мешиносанд.

Зиёда аз 20 мамлакати ҷаҳон дар Тоҷикистон сафаратхонаҳо кушодаанд.

Гузоришҳои Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон, дар маҷлисҳои пуршукӯҳи Созмони Милали Муттаҳид, Тоҷикистонро дар арсаи ҷаҳон боз ҳам машҳур намуд.

Аз ин ҷост, ки зиёда аз 130 мамлакати олам Тоҷикистонро шинохт. Қариб 100 мамлакати ҷаҳон бо мо робитаи дӯстии фарҳангӣ ва илмӣ тичоратӣ дорад.

Дар бисёр мамлакатҳо сафаратхонаҳои Тоҷикистон кушода шудаанд.

Машқи 25. Ҷавоби ин чистонро ёбед.

Бобо дорам аҷоиб,
Аҷоибу ғароиб.
Аз танҳой натарсад,
Аз хунуки наларзад.
Лекин метарсад бобо,
Аз офтоби фазо?

Машқи 26. Ба расмҳо саволҳои мувофиқ гузошта хонед.

Чӣ виҷжосза-
нон мепаранд?

Чӣ шилдиррос
зада мешорад?

Чӣ фашшосзанон
меҳазад?

Машқи 27. Калимаҳои ишоратшударо бо вожаҳои мувофиқи дар қавсгаҳ овардашуда иваз карда, нависед.

1. Нури офтоб ҷашмро хира мекард.
 2. Шамоли ғорам мевазид.
 3. Баҷаҳо ба сӯи мактаб мерафтанд.
- (Насим, дабистон, хуршед)

Машқи 28. Бозии «Кӣ тезтар меёбад?»

Ҷойи ҳарфҳоро иваз карда, калимаи дигар созед.
Лоик, калима, ром, розӣ, ном

НАМУНА: Лоик - қоил

ЛУФАТ:

соҳибихтиёр – самостоятельный – *мустақил*

ҳуқуқбунёд – правовое – *ҳуқуқбунёд, тенг ҳуқуқли*

дунявӣ – светский – *дунёвӣ*

ягона – единственный – *ягона*

масоҳат – территория – *масоҳат*
хамсарҳад – приграничный – *чегарадош*
содирот – экспорт – *чиқориш*
воридот – импорт – *киритиш*
чаҳон – веселенная, мир – *жаҳон*
сафоратхона – посольство – *элчихона*
гузоришхо – высказывания – *айтилган сўзлар*
ханӯз – ещё; до сих пор – *ҳали ҳам, ханӯз*
чунки – потому что, так как – *чунки*
нур, шуоъ, зиё – свет, луч – *нур, шуъла, зиё*
насим – лёгкий ветерок – *енгил шабода*
дабистон, мактаб – школа – *мактаб*
хуршед, офтоб, шамс – солнце – *қуёш*
қоил – восхищённый – *қойил*
фeyл – глагол – *фeyл*

ДАРСҲОИ 13-14

СИФАТҲОИ МУРАККАБ ВА СОХТИ ОНҲО

Машқи 29. Ба ин диаграмма нигаред:

КОР МУВОФИҚИ ДИАГРАММА:

1. Аз рӯйи нишондодҳо нақл кунед, ки бо кадом роҳҳо сифатҳои мураккаб месозанд?

2. Бо сифатҳои **хушбӯй** ва **ҷоноҷон** ибора тартиб диҳед.

3. Мисоли зеро нависед, ба зер сифатҳо хати мавҷнок кашед.

Лугати тоҷикӣ - русиро варақ зада, маънои калимаҳои душворро ёфтан мумкин аст.

Машқи 30. Матнро хонед. Калимаҳои ишоратшударо навишта, сохти онҳоро муайян кунед.

• Ғӯраҳои ин дарахт аввал **сафедҷатоб**, рафта - рафта **сурхҷатоб** ва дар охир кабудча шуда мепазанд.

• Ин хел боғчаҳои **дилкушо** дар Гулистон бисёр буд.

• Пӯлод ду кӯчаро тай намуда, ба як маҳаллаи **коргарнишин** расид.

НАМУНА: **коргарнишин** - аз исму феъл сохта шудааст.

Машқи 31. Аз ин порчаи назмӣ сифатҳоро ёфта, сохти онҳоро муайян намоед.

Дар болои шаҳр омад,

Якбора ба қаҳр омад.

Боронаки сим-симақ,

Боронаки зим-зимақ

Аминҷон Шукӯҳӣ

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

**Дар забони тоҷикӣ сифатҳои мураккаб
бо чунин роҳҳо сохта мешаванд:**

а) сифатҳои мураккаби пайваст:

- бо такрори исм: нолаҳои зор-зор;
- бо ҳамроҳ кардани ду калима ба воситаи садонокҳои **о,у:** дӯстони ҷоноҷон, роҳи пурхаму печ.

б) сифатҳои мураккаби тобеъ бо роҳҳои зиёд сохта мешаванд, ки чандеашон инҳоянд:

- аз ду исм: бачаи раҳмдил, духтари моҳпайкар
- аз ду сифат: дасти пурзӯр, наъраи пуршӯр;

- аз исму сифат ва ё сифату исм: марди қоматбаланд, адиби ширинсухан;
- аз исму асоси замони ҳозираи феъл: овози дилкаш, токии гулдор;
- аз исму асоси замони гузаштаи феъл: бачаи хоболуд, борони барфолуд;
- аз шумораву исм бо суффикси -а: кори яксоата, хонаи дуошёна.

Машқи 32. Матнро ифоданок хонед, калимаҳои ишоратшударо ба дафтар нависед ва савол гузored.

ДЕВАШТИЧ

Деваштич, ки гоҳо ўро Девиштак меномиданд, аз ҳокимони Сугд буд. Ў бар зидди истилогарони араб **қахрамонона** мубориза мебурд. Истилогарон ҳамеша аз вай хавф доштанд.

Солҳои 712-722 дар **саросари** кишвари Сугд исёни мардум бар зидди арабҳо авҷ гирифт. Деваштич бо мақсади хостани ёри ба ҳокимони Фарғона ва Чин муроҷиат намуд. Арабҳо аз исён ба ҳарос омада, ба Сугд сипоҳҳои **иловағи** фиристоданд. Ҷанги **нобаробар**, вале **қахрамононаи** Сугдиён бо арабҳо оғоз ёфт.

Шахсоне, ки ғуломи арабҳо шудан намехостанд, бо сардории Деваштич ба сӯи Хучанд ҳаракат намуда, дар **задухӯрдҳои** **шади**и Шаҳристонӣ Панҷакент корнамоиҳо нишон доданд.

МУКОЛАМА:

ФАРЗОНА

– Марина, ту кадом корнамоиҳои мардуми ориёиро медонӣ?

– Оё медонӣ, ки занони ориёӣ низ дар набардҳо корнамоиҳо нишон додаанд?

– Ғайр аз Заррина, Томирис ва дигарон низ, дар катори

МАРИНА

– Ман корнамоиҳои Шераки часур, Спитамен, Ғурак ва Деваштичро медонам.

– Танҳо корнамоии Зарринаи сакоиро хондаам.

мардон, ба мудофиаи Ватан
бархостаанд.

– Аз китобҳои «Аҷдодони
мо», «Ориёиҳо ва корнамоии
онҳо», «Ориёиҳо кистанд?»
ва ҳоказо.

– Албатта, пагоҳ ман
бароят ин китобҳоро
меорам.

– Ту ин корнамоиҳоро аз
кадом китобҳо хондай?

– Чӣ хуш. Метавонӣ, ба
ман ҳам дастрас намой.

– Ташаккур.

Машқи 33. Чистонро нависед, сифати онро ёфта, сохташро муайян
кунед.

Аспи сиёҳи думдароз,
Рӯйи алав ба тохтутоз?

ЛУФАТ:

сифат – прилагательное – *сифат*

раҳмдил – жалостливый – *шафқатли, раҳмдил*

рангоранг – разноцветный – *ранг- баранг*

хушбӯй – ароматный, душистый – *ҳидли, хушбӯй*

ҷоноҷон – любимый – *ҷонаҷон*

сурх – красный – *қизил*

сурхчатоб – красноватый – *қизгиш*

сафед – белый – *оқ*

сафедча – беловатый – *оқиш*

якбора – сразу, вдруг – *бирданига*

қахрамон – герой – *қаҳрамон*

ташаккур (раҳмат) – спасибо – *ташаккур(раҳмат)*

ДАРСҲОИ 15-16

ШУМОРИДАНУ НАВИШТАН TO 100 000

БА ХОТИР ОРЕД:

- Мо чиро мешуморем?
- Мо ададхоро мешуморем.
- Ададхоро боз чӣ мегуянд?

- Ададхоро шумора низ мегӯянд.
- Кадом ададхоро воҳид меноманд?
- Ададҳои аз 1 то 10-ро воҳид меноманд.
- Ададҳои даҳӣ кадомҳоянд?
- Аз даҳ то сад.
- Аз сад то ҳазор чӣ?
- Инҳо ададҳои садӣ мебошанд.

Машқи 34. Шумораҳои зеринро нависед ва тарҷума кунед.

ВОҲИДҲО	ДАҲИҲО	САДИҲО	ҲАЗОРИҲО
як - 1	даҳ - 10	сад - 100	як ҳазор - 1000
ду - 2	бист - 20	дусад - 200	даҳ ҳазор - 10000
се - 3	сӣ - 30	сесад - 300	бист ҳазор - 20000
чор - 4	чил - 40	чорсад - 400	сӣ ҳазор - 30000
панҷ - 5	панҷоҳ - 50	панҷсад - 500	чил ҳазор - 40000
шаш - 6	шаст - 60	шашсад - 600	панҷоҳ ҳазор - 50000
ҳафт - 7	ҳафтод - 70	ҳафтсад - 700	шаст ҳазор - 60000
ҳашт - 8	ҳаштод - 80	ҳаштсад - 800	ҳафтод ҳазор - 70000
нӯҳ - 9	навад - 90	нӯҳсад - 900	ҳаштод ҳазор - 80000
			навад ҳазор - 90000
			сад ҳазор - 100000

НАМУНА: як - один - бир
 даҳ - десять - ўн
 сад - сто - юз
 ҳазор - тысяча - минг

Машқи 35.

ИСКАНДАРКҶҮЛ

Ҷумҳурии зебоманзари мо кӯлҳои зиёде дорад: Қароқӯл, Зарқӯл, Кӯли Сарез, Искандарқӯл ва ғайраҳо.

Искандарқӯл дар қаторкӯҳҳои Ҳисор дар баландии 2225 метр аз сатҳи баҳр воқеъ аст. Масоҳаташ 25 метри квадратӣ мебошад. Чуқуриаш 72 метр аст.

Манзараи зебо ва табиати форам дорад, ки ҳама орзуи дар соҳили он истироҳат карданро доранд. Оби кӯл ниҳоят соф мебошад. Сайру гашт бо заврақчаҳо хело ҳаловатбахшанд.

Кор бо матн:

1. Искандаркӯл дар куҷо ҷойгир аст?
2. Баландии он чӣ қадар аст?
3. Масоҳат ва чуқуриаш чӣ ?
4. Шумораҳое, ки бо адад навишта шудаанд, бо ҳарф нависед.

НАМУНА: 75 - ҳафтоду панҷ .

Машқи 36. Матнро нависед.

ХАЙВОНҲО ЧАНД СОЛ УМР МЕБИНАНД?

Дар дунё ҳайвонҳои зиёде ҳастанд. Ҳар яки онҳо умри гуногун мебинанд:

1. Асп ва шутур	- 30 (сӣ) сол
2. Гусфанд, сағ, хар	- 50 (панҷоҳ) сол
3. Гов, модагов	- 25 (бисту панҷ) сол
4. Хук	- 20 (бист) сол
5. Харгӯш	- 10 (дах) сол
6. Муш	- 2-3 (ду-се) сол

Супориш: Шумо боз ном ва умри кадом ҳайвонотро медонед? Агар донед, илова намоед.

ОСОРХОНАҲО

Дар водии Зарафшон, дар шаҳри Панҷакент, соли 1932 осорхонаи ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ бунёд ёфтааст.

Он осорхонаи ҷумҳуриявии таъриху кишваршиносӣ аст. Ҳоло осорхона дорои 98 ҳазору 219 нигора мебошад, ки аз он 49 ҳазору 707 ададашон дар ҳафт толори осорхона ба маърази тамошо гузошта шудаанд. Дар толори ҳафтум, ки «Толори Рӯдакӣ» ном дорад, намунаҳои ашъори Одамушшуаро, лаҳзаҳо аз намоишномаи «Рӯдакӣ», аз филми «Қисмати шоир», гӯшаи «Ҳамдӣрони Рӯдакӣ», барандагони ҷоиҳои давлатии ба номи Рӯдакӣ ва ғайраҳо ҷой дода шудаанд. Ҳар сол ин осорхонаро зиёда аз 15 ҳазор тамошобинон ва сайёҳон зиёрат намуда, бо таърихи кишвари мо ошно мегарданд.

Супориш:

- Ададҳоро бо ҳарфҳо нависед.

ОЁ МЕДОНЕД?

Кули Сарез дар Бадахшон дар баландии 3300 метр чойгир асту 75 километр тул кашида, чуқуриаш ба 505 метр мерасад.

Машқи 37. Шеър-чистонхоро ифоданок хонда, ҷавобашонро ёбед.

МУКОФОТ

Яку дуо сею чор,
Панҷу шашу ҳафту ҳашт.
Нӯҳу даҳу дувоздах,
Илова боз - ёздах.

Чамъ бикунед, азизон,
Вақти шумо чудо кам.
Касе, ки голиб ояд,
Мукофоташ як қалам!

ҚАҲРАМОН

Дуто «3»-ю дуто «4»,
Якто «1»-у сето «5».
Тақсим намуда ба шаш,
Кашем агар каме ранҷ.

Баҳои ман дар ин рӯз,
Ҳамагӣ аз як фан аст.
Касе ёбад офарин,
ӯ қаҳрамони ман аст!

Супориш:

- Ададҳои бо рақам омадаро бо ҳарф ва баръакс, ададҳои бо ҳарф ифодаёфтаҳо бо рақам нависед.

ЛУФАТ:

навис – пиши – ёз

навиштан – писать – ёзмиш

воҳидҳо – единицы – бирликлар

садиҳо – сотни – юзликлар

ҳазориҳо – тысячи – минглар

баландӣ – высота – баландлик

ниҳоят – наконец – ниҳоят

соф – безоблачный, чистый – *тиник, мусаффо*
 асп – лошадь – *от*
 шутур (уштур) – верблюд – *туя*
 гов (модагов) – корова – *сигир*
 хук – свинья – *чўчқа*
 харгўш – заяц, кролик – *қуён*
 муш – мышь – *сичқон*
 осорхона – музей – *музей (осорхона)*
 гўша – угол – *бурчак*
 рақам – цифра, номер – *сон*
 ифодаёфта – выражѐнный – *ифодаланган*
 қалам – карандаш – *қалам*
 қахрамон – герой – *қахрамон*

ДАРСҲОИ 17-18

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

НОСИРИ ХУСРАВИ ҚУБОДИЁНӢ (1004 - 1088)

Носири Хусрав соли 1004 дар Кубодиён, ки дар гузашта тобеи шаҳри Балх буд, дар оилаи марди дехкон ба дунё меояд. Маълумоти ибтидоиро дар зодгоҳ гирифта, баъд ба баъзе шахрҳои машҳури замона, амсоли Балх сафар менамояд. Ӯ тахсили минбаъдaro дар мадрасаи Балх идома дода, аз сарфу наҳви забонҳои арабӣ, хиндӣ, юнонӣ, «Қуръон», ҳадис, илоҳиёт ва илмҳои замона - адабиёт, фалсафа, нучум, тиб, табиат, ҳисоб, таърих, мусиқӣ, ҷуғрофия ва амсоли инҳо баҳраманд мегардад. Шоир дар байте аз тамоми донишҳо баҳравар гардидани ҳешро хеле хуб баён месозад:

Намонд аз ҳеч дониш, ки ман з-он
 Накардам истифодат бешу камтар.

Носири Хусрав дар солҳои сиюми асри XI ба сифати шоир ва олими забардаст ном бароварда, муддате дар дарбори Ғазнавиён - Султон Маҳмуди Ғазнавӣ (998-1030) ва писараш - Султон Масъуди Ғазнавӣ (1030-1041) хизмат карда, то ба дараҷаи дабири мерасад. Сипас бо ҳамроҳии бародараш Абӯсаид ва хизматгори хиндӣ ба сафари Маккаи мукаррама баромада, дар тӯли ҳафт сол (1046-1052) бо ҳаёту ғазолият, урфу одат ва дину мазҳаби мардуми Озарбойҷон, Ҳинд, Афғонистон, Хуросон, Арманистон, Эрон, Ироқ, Сурия, Фаластин, Миср, Тунис, Судон, Яман, Лубнон ва ҳоказо аз наздик ошно мегардад. Аммо дар охир умарои салҷуқӣ ва рӯҳониёни суннипараст Носири Хусравро бедину қарматӣ ва шиаву кофир хонда, ба қатлаш ҳукм бароварданд.

Аз ин ҷост, ки шоир аз таъкиби Салҷуқиён гурехта, оқибат дар Юмғони замини Бадахшон қарор гирифт ва соли 1088 дар ин ҷо вафот кард. Ҳоло ин деҳа бо номи «Ҳазрати Саид» (яъне Носири Хусрав) маълуму машҳур аст.

Соли 2004 бо қарори созмони фарҳангии СММ- ЮНЕСКО тамоми аҳли башар 1000 солагии зодрузи Носири Хусравро ботантана қайд намуданд.

МЕРОСИ АДАБИИ НОСИРИ ХУСРАВ

Асари калони Носири Хусрав «Сафарнома» мебошад. «Зодулмусофирин» («Тӯшаи мусофирин»), «Ҷомеъул-ҳикматайн», «Хонулихвон» («Хони бародарон»), «Рӯшноинома», «Саодатнома» ва «Ду девон»-и манзум аз дигар асарҳои маълуму машҳури ин адиби шинохта махсуб мегарданд.

Қор аз рӯйи матн:

1. Носири Хусрав кай ва дар кучо ба дунё омад?
2. Ў кадом забонхоро медонист?
3. Вай ба омӯзиши кадом ғанҳо завқу шавқ дошт?
4. Шоир дар кадом дарбор хизмат кардааст?
5. Ў чанд сол ба сафар баромад ва бо мардуми кадом шахрҳо ошноӣ пайдо кард?
6. Чаро умарои салҷуқӣ ва рӯҳониён ба қатли шоир ҳукм бароварданд?
7. Шоир кай ва дар кучо вафот кард?

8. *Кай ва бо қарори кӣ ҷаҳониён 1000-солагии зодрӯзи Носири Хусравро қайд карданд?*
9. *Мероси адабии Носири Хусравро номбар кунед?*
10. *Шумораҳои матнро ба дафтар нависед.*

Машқи 38. Байтҳои Носири Хусравро ифоданок хонда, маънояшро фаҳмонед.

Беҳин коре, ки андар зиндагонист,
Накӯхоҳӣ ба кас роҳатрасонист.
Ту гар тавфиқ дорӣ, ҳам бар он бош,
Накӯхоҳу ба кас роҳатрасон бош!

Беҳ аз саннои олам деҳқон аст,
Ки ваҳшу тайро роҳатрасон аст.
Зи сонёӣ ройгон чизе нахезад,
Зи деҳқон оқибат чизе бирезад.
Ҷаҳонро хуррамӣ аз деҳқон аст,
Аз ӯ гаҳ заръ, гоҳе бӯстон аст...

Балои одамӣ бошад забонаш,
Ки дар вай баста шуд суду зиёнаш

То илм наёмӯзӣ, неки натавон кард,
Бе сим наёяд дираму бе зар динор.

Тан ба ҷон зиндааст, ҷон зинда ба илм,
Дониш андар кони ҷонат гавҳар аст.

Савол ва сунорин:

1. *Шоир беҳтарин корро дар чӣ мебинад?*
2. *Чаро шоир: «Накӯхоҳу ба кас роҳатрасон бош!» мегӯяд?*
3. *Барои чӣ шоир деҳқонро ба ваҳшу тайр роҳатрасон медонад?*
4. *Маънои мисраи «Балои одамӣ бошад забонаш»-ро чӣ тавр мефаҳмед?*
5. *Илмомӯзӣ чӣ аҳамият дорад?*
6. *Сабаби «...ҷон зинда ба илм»- гуфтани шоир дар чист?*
7. *Мазмуни яке аз байтҳои болоро, интихобан, тарҷума кунед.*
8. *Калимаҳои «роҳатрасон» ва «накӯхоҳ»-ро ба дафтар навишта, аз ҷиҳати сохт маънидод кунед.*

НАМУНА: Исми «накӯхоҳ» калимаи мураккаб буда, аз ду реша- накӯ (сифат) ва хоҳ (феъл) иборат мебошад.

ОЁ ШУМО МЕДОНЕД?

♦ «Сафарнома» асари мансур буда, саёхати ҳафтсолаи Носири Хусрав ва ёддоштҳои ӯро дар бар мегирад.

♦ Дар тӯли ҳафт сол Носири Хусрав 2220 фарсанг ё худ 17760 км роҳро тай намудааст.

♦ Дар асари «Кушоиш ва раҳоиш» адиб ба сӣ саволи ғалсафӣ пурра ҷавоб меӯяд, ки ҷолиби диққатанд.

♦ Матни пурраи асари «Ҷомеӯлҳикматайн»-и Носири Хусрав соли 1953 дар Техрон ва Париж ҷоп шудааст.

♦ «Хонулихвон» асари ғалсафӣ буда, аз сад ғасл иборат мебошад.

♦ «Рӯшноинома» 592 байтро фаро мегирад. Ин маснавӣ дар бобати пайдоиши оламу одам, осмону ситораҳо ва амсоли инҳо баҳс мекунад.

♦ Маснавии «Саодатнома» бошад, аз 300 байт иборат буда, ба ҳалли масъалаҳои ахлоқу ғалсафа равона гардидааст.

♦ Мувофиқи маълумоти Давлатшоҳи Самарқандӣ девони Носири Хусрав аз 30 ҳазор байт иборат мебошад.

Машқи 39. Мақолу зарбулмасалҳои Носири Хусравро шарҳ диҳед ва ба дафтар навишта, мазмунашро тарҷума намоед.

Макун бовар суҳанҳои шунида,
Шунида кай бувад ҳаргиз ҷу дида.

Зи некон бош, андар неқӯй кӯш,
Макун некии кас аз дил фаромӯш!

БОЗИҲОИ ШАВҚОВАР:

1. Агар ҳарфҳои калимаҳоро дуруст ҷо ба ҷо кунед, калимае ҳосил мегардад, ки Носири Хусрав дар байни ҳунарҳо онро афзалтар донистааст.

д о қ х н е

2. Агар калимаҳоро аз охир - аз поён ба боло дуруст хонед, як мисраи шеъри «Дар ҳаққи кишоварзон» ҳосил мегардад.

т	к	а	р	н
с	ҳ	й	у	о
а	е	м	х	ҳ
н	д	а	о	а
о	з	р	р	ҷ

ЛУФАТ:

тобеъ – подчинённый – *эргаишган*
зодгоҳ – место рождения – *туғилган жой*
тиб – медицина – *тиб*
табиат – природа – *табиат*
ҳисоб – счёт, подсчёт – *ҳисоб*
хеш (1) – сам – *ӯзим (1 шахс бирлик)*
хеш (2) – родственник – *қариндош*
муддат – срок – *муддат*
вақт – время – *вақт*
дабир – писец – *мирзо*
бедин – безбожный – *динсиз*
роҳат – наслаждение – *роҳат*
ҳаргиз – никогда – *ҳеч қачон, ҳаргиз*

ДАРСҲОИ 19-20

МУКОЛАМА

- Дарси гузашта кадом матнро хонда будем?
- Носири Хусрав кӣ буд?
- Ӯ чанд сол сафар кард?
- Кадом шаҳрҳоро тамошо намуд?
- Охири умраш дар кучо гузашт?
- Як байт шеъри шоирро ифоданок қироат намуда, маънидод кунед.

ХОНИШИ ИФОДАНОК

Машқи 40.

ПАНДУ ҲИКМАТҲО

Оё медонед, ки маънои калимаҳои «панд» ва «ҳикмат» чист?

Маънои «панд», асосан, «насихат», «андарз», «ибрат» ва «омӯхтан» мебошад. Ҳофизи Шерозӣ ба ин маънӣ гуфтааст:

Панди Ҳофиз бишунав, хоча, бирав, некӣ кун,

Ки ман ин панд беҳ аз дурру гуҳар мебинам!

«Ҳикмат» бошад, ба маънои «доной», «хирад», «дониш», «фалсафа», «моҳият» ва «роҳи сафед» меояд. Чунончи, дар зарбулмасале омадааст:

Ҳикмат ба Луқмон омӯхтан галат аст.

Савол ва супориш:

1. Панд чист?

2. Ҳофиз чӣ мегӯяд?

3. Ҳикмат чӣ маъно дорад?

4. Луқмон кист?

5. Барои чӣ ба ӯ ҳикмат омӯхтан галат аст?

6. Маънои калимаҳои душворро аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ёбед.

Машқи 41. Панду ҳикматҳои Носири Хусравро дар хотир доред.

- ◆ Ба пирӣ хидмати модар-падар кун,
Чавонию чунун аз сар бадар кун.
- ◆ Хирад беҳтар бувад аз зар, ки дорӣ,
Ки дар зар кас набинад хушёрӣ.
- ◆ Бародар он бувад, ки рӯзи сахтӣ
Туро ёрӣ кунад дар тангдастӣ.
- ◆ Ба дониш шод гардӣ аз дилу чон,
Ки бедониш бувад, човид хайрон.

КОР БО БАЙТҲО:

Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Дар байти якум Носири Хусрав ба чавонон чӣ мегӯяд?

2. Маънои «Чавонию чунун»-ро чӣ тавр мефаҳмед?

3. Дар байти дюм сухан дар бораи чӣ меравад?
4. «Зар» гуфта шоир чиро дар назар дорад?
5. Дар байти сеюм шоир дар бораи бародарию дӯстӣ сухан мегӯяд.
Ба назари шумо, дӯсти ҳақиқӣ кист?
6. Дар байти чорум ҷумлаи «(Шахси) бедониш бувад ҷовид ҳайрон»
чӣ маънӣ дорад?
7. Сохти калимаи «Тангдастӣ»-ро фаҳмонед.

ХУБӢ

(Афсона)

Шере хобида буд. Як муш аз рӯи бадани ӯ давида гузашт. Шер аз хоб бедор шуд ва мушро дошт. Муш ба вай зорию тавалло кардан гирифт, ки ӯро сар диҳад. Муш ба шер гуфт:

– Агар ту маро сар диҳӣ, ман ҳам ба ту некӣ мекунам. Шер хандид, ки муш ба ӯ ваъдаи хубӣ карда истодааст. Пас мушро сар дод.

Рӯзе шикорчиён шерро дастгир карда, бо аргамчин ба танан дарахт сахт бастанд. Муш наъраи шерро шунида, давида омад. Аргамчинро бо дандонҳояш хоида, шерро озод карда гуфт:

– Дар хотират ҳаст, ханида будӣ, ки ман, мушак, ба ту некӣ карда метавониста бошам? Акнун дидӣ, ки аз дасти мушон ҳам хубӣ меомадааст!

Абдуллаҳмони Ҷомӣ

Саволҳо аз рӯи матн:

- Чаро шер мушро дошт?
- Муш ба шер чӣ гуфт?
- Шер чӣ кор кард?
- Муш ба шер чӣ тавр ёрӣ дод?
- Оё некӣ кардан ба калонию хурдӣ вобаста аст?
- Шумо ба ягон кас ёрӣ додаед? Агар ёрӣ дода бошед, якеи онро нақл кунед.

ЗАРБУЛМАСАЛ:

Некӣ кун, то ба қадри некон бирасӣ.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

Маънои муқобили калимаҳои додашударо ёбед ва нависед.
калонак - ...

дур - ...
калон - ...
гарм - ...
хуб - ...

НАМУНА: калонак - майдаяк.

ЛУФАТ:

матн – текст – *матн*
пирӣ – старость – *қаррилик*
хидмат (хизмат) – служба – *хизмат*
шер – лев – *йӯлбарс*
шикорчиён – охотники – *овчилар*
арғамчин – верёвка – *арғамчин*
дандонхояш – его зубы – *унинг тишлари*
дур – далеко – *узоқ, олис*
гарм – жарко – *иссиқ*
хуб – хорошо – *яхши*
наздик – близко – *яқин*
хурд – маленький – *кичик, кичкина*
сард (хунук) – холодно (-ый,-ая,-ое) – *совуқ*
бад – плохой – *ёмон*
байт – бейт, двестишие – *байт*
ғалат, хато – ошибка – *ғалат, хато*
зарбулмасал – пословица – *зарбулмасал*

ДАРСҲОИ 21-22

МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МАСДАР

Машқи 42. Замони феълҳоро муайян карда,суффикси **-ан** илова намоед ва нависед.

Навишт, гуфт, шунид, хонд, рафт, бурд, хӯрд, гирифт, дид, нишаст, парид

НАМУНА: навишт+ан=навиштан

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

• Шакли феълие, ки амалро номбар намуда, шахсу шумора ва замонро нишон намедихад, **масдар** номида мешавад.

- Масдар шакли тасрифнашавандаи феъл аст.
- Масдар тавассути феъли замони гузашта бо илова кардани суффикси **-ан** сохта мешавад: зистан, даромадан, хӯрдан

Машқи 43. Мисолҳоро нависед, ба зери масдарҳо хати рост кашед.

1. Барои гуруҳи сайёҳон лавозимоти роҳ гирифтани лозим буд.
2. Ба ин мақсад аз мағоза сатилҳои сафеди алюминий гирифтани беҳтар аст. Зери сатилҳои тунукагӣ занг задан мегирад

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Машқи 44. Аз рӯи расми «Гулзори назди мактаб» сӯҳбат тартиб диҳед, кӯшиш кунед, ки ҳангоми сӯҳбат масдарҳо истифода шаванд.

НАМУНА: Салима ба рӯфтани майдонча шурӯъ кард.

Машқи 45. Масдарҳои мувофиқро гузошта, мисолҳоро нависед.

1. Ба нисолҳо мувофиқи тавсияи агроном об ... лозим
2. Китобҳоро ба чевон ... даркор аст.
3. Модар, ки фармуд корро зуд иҷро ... шарт мебошад.
(мондан, додан, кардан)

Машқи 46. Мақол ва зарбулмасалҳоро ба дафтар навишта, ба зери масдарҳо як хат кашед.

1. Пурсидан айб нест.
2. Омадан бо иродат, рафтан бо иҷозат.
3. Сафар кардан – ҷаҳон дидан.
4. Сад задани сӯзангар, як задани оҳангар.
5. Давидани ғӯсола то қаҳдон.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Бо масдарҳои зерин ҷумла тартиб диҳед.

Хондан, гирифтани, чидан, хӯрдан, натавоништан, шустан

НАМУНА: Пеш аз хӯрок **хӯрдан**, дастҳоро **шустан** лозим аст.

СӢХБАТИ ДУ РАФИҚ

ДАЛЕР

- Ӣқтам, ту китоб **хондан**-ро дӯст медорӣ ё телеви-зор **дидан**ро
- Не, ҷӯраҷон, он ҷӣ ки дар китоб ҳаст, дар телевизор **дидан** мумкин нест.
- Аввал китобро хонда, баъд телевизор тамошо **кардан** лозим. Ҳамин тавр не?

ӢҚТАМ

- Ба назарам, аз китоб **хондан** телевизор тамошо **кардан** беҳтар аст.
- Рост мегӯӣ, ҷӯра, то китоб нахонӣ, ҳатто як ҷумла **навиштан** мушқил аст.
- Оре, ин гуфтаи тӯро ҳатман ба ҷо **овардан** лозим аст.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА.

Худамро месанҷам. Ба ҷойи нуктаҳо масдарҳои дахлдорро гузошта, ҷумлаҳоро нависед:

1. Нагз ... вазифаи ҳар як хонанда аст.
 2. Мо ба дараи Варзоб барои ... меравем.
 3. Бародарам барои ... ба нерӯгоҳи барқии Роғун рафт.
 4. Дар сафи Артиши миллӣ ... шараф аст.
 5. Мактаббачагон ба назди мо барои ... омадаанд.
- (Ӣрӣ расонидан, кор кардан, хизмат кардан, хондан, истироҳат кардан)

НАМУНА: Мактаббачагон ба назди мо барои Ӣрӣ расонидан омадаанд.

ЛУФАТ:

гуфтан – сказать, говорить – *айтмиш*
шунидан – слышать – *тинглаш, эшитиш*
хондан – читать – *ўқимоқ, ўқиш*
рафтан – идти, ехать, ходить – *бормоқ, бориш*
бурдан – нести, отнести – *олиб кетмоқ, олиб бориш*
хўрдан – кушать, есть – *ейиш*
амал – действие – *амал*
зистан – жить – *яшамоқ, яшаиш*
даромадан – входить, поступить – *кириш*
сатил – ведро – *пақир (сатил)*
сатилхо – вёдра – *пақирлар (сатиллар)*
саёҳат – путешествие – *саёҳат*
саёҳатчиён – путешественники – *саёҳатчилар*
тунука – жёсть – *тунука*
тунукағи – жёстяной; железный – *тунукали*
ичозат – разрешение – *ижозат*
чидан (чиндан) – собирать – *термоқ, териш*
шустан – мыть – *ювмоқ, ювиш*
баромадан – подняться; выходить – *чиқмоқ, чиқиш*
овардан – приносить, принести – *олиб келиш*
дидан – видеть, увидеть – *кўрмоқ, кўриш*

ДАРСҲОИ 23-24

СИФАТИ ФЕЪЛӢ ВА ФЕЪЛИ ҲОЛ

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Сифати феълӣ

Шакли феълие, ки амал ва ё ҳолати ба ягон шахсу ашё алоқамандро, ҳамчун аломати он, дар яке аз замонҳо мефаҳмонад, сифати феълӣ ном дорад. Он бо иловаи суффиксҳои **-а**, **-ағӣ** ва **-он** сохта мешавад: сухани шунида, сухани шунидагӣ, сухани шунавонида (чӣ хел?)

Феъли ҳол

Шакли феълие, ки амал ва ҳолатеро ҳамчун аломати феъли асосӣ ифода менамояд, феъли ҳол ном дорад. Феъли ҳол, одатан, амали ба феъли асосӣ пайравбударо мефаҳмонад: сухани ўро табассумкунон шунида нишаст (С.Айнӣ «Ёддоштҳо»).

Машқи 47. Байт ва ҷумлаи зерро навишта, фаҳмонед, ки калимаҳои ишоратшуда сифати феълианд ё феъли ҳол?

Пароканда лашкар наояд ба кор,
Дусад марди ҷангӣ беҳ аз сад ҳазор.

Абулқосим Фирдавӣ

Дам ба дам поездҳо дуру дароз **хуштакзанон**, **гумбурросзанон** мегузаштанд.

Абдусалом Деҳотӣ

Машқи 48. Байт ва ҷумлаҳоро ифоданок хонда, сифатҳои феълиро нависед.

1. Бишкуфта гулед ба боғу бӯстон,
Кишвар зи руҳи шумост шодон.
2. Меҳоҳам, ки китобро бисёр хонда, чизҳои намедонистагиамро омӯзам.
3. Дар болои миз ҳама чизҳои хӯрданӣ буданд.

Машқи 49. Матро нависед, феъли ҳолро ёбед.

1. Ҳама суҳанони нотиқро тасдиқкунон сар меҷунбонданд.
2. Одил шеърро фаҳркунон меҳонд.
3. Бача зуд - зуд нафаскашон ба падараш гуфт.

Машқи 50.

ОДОБИ НОН ХҶРДАН

Таом бо шитоб нахӯр. **Оҳиста** бош, ба сари хон (дастархон) бо мардум сӯҳбат ҳамекун, валекин сар дар пеш **афканда** дор ва дар лукмаи касе манигар.

Агар пеши ту хӯрданӣ буваду пеши **дигарон** набувад, аз пеши худ ба пеши дигарон фирист.

Унсурулмаолии Кайковус

Кор бо матн:

1. Таомро чӣ тавр хӯрдан лозим аст?
2. Пеш аз ба сари хон нишастан, чӣ бояд кор кард?
3. Калимаҳои ишоратшударо нависед ва савол гузored.
4. Бо кадом суффиксҳо сохта шудани ин калимаҳоро фаҳмонед.

Машқи 51. Аз рӯи ин расм се ҷумла тартиб дода, чунин калимаҳоро истифода баред.

Истода, роҳаткунон, дида

НАМУНА: Дар ин расм, гове рост истода, ба атроф менигарад.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА.

Ба тарзи навишти мисолҳои нақшаи зерин диққат дода, доир ба мавзӯҳои «Сифати феъли» ва «Феъли ҳол» яктогӣ ҷумла нависед.

Сифати феъли	Феъли ҳол
шунида - шунаванда	тасдиқкунон
хонда - хондагӣ	гапзанон
пароканда - парокандагӣ	табассумкунон
гардонида - гардонидагӣ	хуштакзанон

ЛУҒАТ:

шакл – форма – *шакл*

ҳолат – состояние – *ҳолат*

ашё – предметы – *нарсa, ашё*

мубаддал – превращаться – *айланиш*

хандида – смеяться – *кулиб*

хандонда – насмешить – *кулдириб*

гапзанон – разговаривая – *гаплашиб*

роҳравон – шагая – *юриб*

табассумкунон – улыбаясь – *табассум қилиб*

хуштаккашон – свистя – *хуштак чалиб*
расид – достиг; коснулся; дошёл – *тегди, етди*
фахр – гордость – *фахр*
фахркунон – гордьясь – *фахрланиб*
нафаскашон – дыша – *нафас олиб*
манигар – не смотри – *қарама*
шунаванда – слушатель – *тингловчи*
шунавандагон – слушатели – *тингловчилар*
тасдиқкунон – подтверждая – *тасдиқлаб*
гардон – вращать – *айлантирмоқ*
гардонида – вращая – *айлантириб*

ДАРСҲОИ 25-26

СОХТИ ЗАРФ (сода, сохта)

Машқи 52. Калимаҳои зеринро нависед, сохти онҳоро муайян намоед.

Зуд, даррав, оҳиста, базӯр, оромона, беихтиёр, нохост, пуштноқӣ, дартоз, оҳистекак.

НАМУНА: зуд - зарфи сода аст. Базӯр - зарфи сохта буда, аз префикси **ба-** ва сифати **зӯр** сохта шудааст.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Аз рӯйи сохт зарфҳои сода, сохта, мураккаб ва таркибӣ мешаванд.

Зарфи сода танҳо аз як реша иборат аст: пиёда, тез, зуд, оҳиста.

Зарфи сохта аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ ба воситаи аффиксҳои сохта мешавад: бародарвор, оромона, пуштноқӣ, дартоз, оҳистакак, беист.

Зарфҳо ба саволҳои **чӣ тавр?** ва **чӣ тарз?** ҷавоб мешаванд.

Машқи 53. Мисолҳои зеринро нависед, зарфҳои ҷебед.

1. Ҳавопаймо **оҳиста** ба фурудгоҳ фаромад.
2. Либосамро **зуд** пӯшида, ба мактаб рафтам.
3. Азбаски нақлиёт набуд, **пиёда** ба хона рафтем.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Бо зарфҳои тез, зуд, охиста ҷумла тартиб диҳед.

НАМУНА: Вазифаро зуд иҷро кардам.

Машқи 54. Зарфҳои зеринро навишта, сохти онҳоро шарҳ диҳед.

- Оромона -
- Паснокӣ -
- Пуштнокӣ -
- Дартоз -
- Охистакак -

НАМУНА: Оромона - зарфи сохта: ором - сифат+она-суффикс

Машқи 55.

ҲАФТАИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Мо забони тоҷикиро дӯст медорем, онро хушҳолона аз бар мекунем. Ҳамаи хонандагони мо бо забони тоҷикӣ озодона сӯҳбат мекунанд. Ҳар сол 22-юми сентябр – рӯзи Рӯдакӣ дар ҳафтаи забони тоҷикӣ доир мегардад. Он рӯз мо дар озмуни шеърҳои иштирок мекунем. Наташа, Улугбек ва Тания аз эҷодиёти Рӯдакӣ шеърҳои зиёде аз ёд медонанд.

Қор бо матн:

1. Шумо бо забони тоҷикӣ озодона гап мезанед?
2. Рӯзи Рӯдакӣ кай қайд карда мешавад?
3. Аз эҷодиёти Рӯдакӣ шеър медонед? Агар донед, яқеи онро ифоданок хонед.
4. Ба фикри шумо, барои омӯзиши забони тоҷикӣ чӣ бояд кард?
5. Зарфҳои матнро дар дафтар нависед.

Машқи 56. Ҷавоби чистонро ёбед. Гӯед, ки он зарф дорад ё не?
Агар дошта бошад, шарҳ диҳед.

Худаш мисли сафедор,
Зӯри сад мошин дорад.
Мошинро беозор,
Якдаста мебардорад?

Машқи 57. Латифаро хонед.

ҶИССАИ ХАЗИНАДОР

Яке аз посбонони хазинаи шоҳ Малик Муҳаммад ба ӯ арз дошт, ки хобе дидаам, фармон бошад, ҳикоят кунам. Малик Муҳаммад гуфт:

– Ҳикоят кун.

Он мард хоби дуру дароз дидаашро оғоз кард. Чун шоҳ хоби дуру дарозро гӯш кард, фармон дод, ки ӯро зуд аз посбонӣ озод намоянд.

Гуфтанд:

– Чаро инчунин кардӣ?

Шоҳ гуфт:

– Чун чандон ӯ оромона хоб равад, ки хоби чунин дароз бошад, посбонии ӯ чӣ манфиат дорад?

Қор аз болои матн:

1. Посбон ба шоҳ чӣ гуфт?
2. Шоҳ чӣ ҷавоб дод?
3. Барои чӣ шоҳ посбонро аз вазифа озод кард?
4. Аз ин ҳикоя чӣ хулоса баровардед?

ЛУҒАТ:

зарф – наречие – *равии*

зуд, даррав – быстро – *тез*

оҳиста – тихонько, тише – *оҳиста, секин*

оромона – спокойно, тихо – *оромли, секин, оромона*

дартоз – поспешно – *шошилиб*

оҳистакак – тихонько – *секингина*

беихтиёр – нечаянно – *беихтиёр*

беист – постоянно – *доимий*

пиёда – пешком – *пиёда, яёв*

озодона – свободно – *озод*

чистон – загадка – *топишмоқ*

хазина – касса – *хазина*

ӯ, ӯро – он, его (он, оно, её) – *у, уни*

ҳикоят, ҳикоя – рассказ – *ҳикоя*

дидаашро – то что увидел – *кӯрганини*

посбон – сторож – қаравул

вазифа – задание; должность – вазифа

хулоса – вывод – хулоса

ДАРСҲОИ 27-28

ЗАРФҲОИ МУРАККАБ ВА ТАРКИБӢ

Машқи 58. Ҷумлаҳоро хонед, ба сохти калимаҳои ишоратшуда диққат диҳед.

1. Дар болои кӯрпачаҳо онҳо **дузону** ништаанд.
2. Ҳама **дилпуруна** ба пеш мерафтанд.
3. Раис ба занҳо нигоҳ карда, **хушхолона** ба сухан даромад.
4. Модар доимо ба бачаҳояш **меҳрубона** менигарист.
5. **Ӯ худ ба худ** суруд мехонд.
6. Тамошобинон дар болои суфача **ду ба ду ва чор ба чор** ништаанд.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Зарфҳои мураккаб аз ду реша иборат буда, яқоя навишта мешаванд: якпахлу, чорзону.

Зарфҳои таркибӣ аз такрори исм ва пешоянд (дар ба дар, даст ба даст), ҷонишини нафсии худ ва шумораҳо бо пешоянди **ба** (худ ба худ, як ба як) сохта мешаванд.

Машқи 59. Аз рӯйи матни поён иншо нависед. Ҳангоми навишт аз зарфҳои мураккаб ва таркибӣ стифода намоед.

НАМУНА: Бачаҳо ба Бобои барфӣ хурсандона менигаристанд.

Машқи 60. Ба муколамаи Фарангис ва Александр диққат дода, зарфҳоро ёбед ва бо ҳам дар мавзӯи «Ангурчинӣ» муколама намоед.

ФАРАНГИС

- Саша, ту медонӣ, дар ҷумхурии мо гайр аз пахтакорӣ боз кадом соҳа тараққӣ кардааст?
- Ту ягон бор дар ҳашари мевачинӣ иштирок намудаӣ?
- Метавонӣ, манзараи ангурчиниро нақл намоӣ?
- Ангурҳои чидашударо чӣ кор мекарданд?
- Дигарон чӣ?
- Оё медонӣ, ки аз ангур чӣ тайёр мекунанд?

АЛЕКСАНДР

- Ба гумонам, гайри пахта, соҳаи мевапарварӣ хеле тарракӣ кардааст.
- Ҳа, порсол дар ҳашари мевачинӣ иштирок карда будам.
- Оре. Саркори бог аз мо хоҳиш кард, ки саросема нашуда, ангур чинем.
- Гурӯҳе аз хонандагон ангурҳои чидашударо ба сабад, сатил, қачова ва қуттиҳо ҷо карда, ба мавизчо мекашонданд.
- Дигарон ангурҳои чидашударо дар офтоб паҳн мекарданд.
- Ҳоло дар ҷумхурӣ заводҳои зиёде амал мекунанд, ки аз ангур шарбату вино тайёр менамоянд.

Машқи 61. Матнро навишта, ба зер зарфҳои мураккаб хат кашед.

САДА

Сада як аз чашнҳои қадимаи мардуми ориёӣ буда, ҳар сол рӯзи даҳуми баҳманмоҳ (29-30 январ) паёпай қайд мегардад. Чизи муҳим он буд, ки мардум дар ин рӯз дилпуруна оташи зиёд меафрӯхтанд ва хушҳолона ба ҳам менигаристанд. Абулқосими Фирдавӣ аз замони Ҳушанг таҷлил кардани чашни садаро ҳолисона менависад:

Яке чашн кард он шабу бода х(в)ард,
Сада номи он чашни фархунда кард.
Зи Хушанг монд ин сада ёдгор,
Басе бод чун ў дигар шахриёр.

Машқи 62. Бо зарфҳои таркибии зерин ҷумла созед.

Худ ба худ, дар ба дар, як ба як, ду ба ду

НАМУНА: Соро худ **ба** худ чизе мегуфт ва бо ангушт чизеро хисоб мекард.

Машқи 63. Тозахабарҳо

АҶОИБОТИ ТАБИАТ

Дар пойтахти Кореяи Ҷанубӣ ва гирду атрофи он **нохост** барфи зард боридааст.

Аз рӯи гуфти обухавосанчон барф **дарҳол** бо чангу губори зард, ки бод (шамол) дар шимоли кишвари Чин (Хитой) меҳезад, омехта шуда, ба ин қисми мавзеъ омадааст.

Ҷунин нозу нузҳои табиат **гоҳ - гоҳ** дар баҳорон рӯй медиҳанд.

Ба бошандагони ин мавзеъ тавсия дода шудааст, ки ба хонаҳои худ **оромона** нишинанд, аз ин барф **дилпуруна** истеъмол наkunанд.

Қор бо матн:

1. Дар пойтахти Кореяи Ҷанубӣ чӣ гуна воқеа рӯй додааст?
2. Оё барф ҳам зард мешавад?
3. Ба бошандагон чаро амр додаанд, ки аз хонаҳояшон набароянд?
4. Калимаҳои ишоратшударо дар дафтар навишта, сохти зарфҳоро муайян намоед.

НАМУНА: **Дилпуруна** - зарфи мураккаб, аз **дил** (исм) + **пур** (сифат) ва суффикси **она** сохта шудааст.

ЧИСТОН

Чӣ аҷоиб хона ин?
Хона чӣ афсона ин!
Беруни он ҳар замон,
Мавсими тафсон аст,
Андарунаш ҷӯрачон,
Фасли зимистон аст?

АФСОНА

Аз рӯи ин расм афсона тартиб диҳед.

Ҳангоми тартиб додани афсона аз зарфҳои мураккаб ва таркибӣ истифода намоед.

НАМУНА: Гурге аз ноилоҷӣ **дар ба дар** (зарфи таркибӣ) мегашт.

ҲАШАР

Яке аз одати мардуми Тоҷикистон - ин ҳашар аст. Аз қадим ин одат ҷорист. Одамон ба воситаи ҳашар (яъне якҷоя кор кардан) кишту кор мекарданд, дарахт мешинованд, ҷӯй ё канал меканданд, хона месохтанд. Чунин одат ба мардум имконият меод, ки бо ҳаққи ҳамсояҳо дӯстона зиндагӣ кунанд, ба дарди якдигар даво бахшанд. Дар Душанбе канали калони Ҳисор ба воситаи ҳашар бо якҷоягии халқҳои тоҷику ўзбек қанда шуд.

Кор бо матн:

1. *Ҳашар чист?*
2. *Тавассути ҳашар одамон чӣ кор мекунанд?*
3. *Канали калони Ҳисор бо кадом роҳ қанда шудааст?*
4. *Боз кадом иншоотроero медонед, ки ба воситаи ҳашар бунёд ёфтаанд?*
5. *Саҳми шумо дар ҳашарҳо чӣ гуна аст?*
6. *Зарфҳои матнро навишта, сохташонро муайян кунед.*

ЛУФАТ:

дилпуруна – уверенно – *ишончли*

мехрубонона – ласковый, нежный – *мехрибонлик*

менигарист – смотрел(а) – *қарар эди*

якчоя – вместе – *бирга*

качова – один из видов корзин – *кажава*

қайд (тачлил) кардан – отмечать, отметить – *қайд қилиш*

ёдгорӣ – память – *ёдгорлик*

тозахабарҳо – новости, вести – *янгиликлар*

одат – привычка – *одат*

мардум, одамон – люди, народ – *мардум, одамлар*

ДАРСҲОИ 29-30

КОР БО МАТН

УМАРИ ХАЙЁМ

Фиёсуддин Абдулфатх Умар ибни Иброҳим Хайёми Нишопурӣ яке аз донишманду суҳанварони машҳурест, ки бо осори гаронбаҳои худ дар пешрафти тамаддуни олам ҳиссаи босазо гузаштааст. Ӯ соли 1040 дар шаҳри Нишопури Хуросон ба дунё омада, ба омӯхтани илмҳои риёзӣ, тиб, лугат, таърих, фалсафа, адабиёт, кайҳоншиносӣ ва амсоли инҳо майлу

рағбати беандоза зоҳир намудааст.

Солҳои ҷавонии Умари Хайём ба аҳди аввали забткориҳои Салҷуқиён рост омад ва ӯ Хуросонро тарк гуфта, дар Самарқанд ва Бухоро ба қору эҷод пардохт. Вай, бидуни Нишопур ва адои маросими ҳаҷ ба Макка, ба шаҳрҳои овозадори замона, аз қабилҳои Марв, Балх, Самарқанд, Бухоро, Исфаҳон ва Бағдод сафар кардааст. Солҳои 1074-1079 уламои ҳайатшиносии Исфаҳон бо сарвариини Умари Хайём ислоҳу такмили солшумории шамсиро анҷом дода, ба истилоҳ **Тақвими**

Чалолӣ (Таърихи Чалолӣ)-ро ҷорӣ намуданд, ки аз солшумории тешинаи язdigурдӣ аниқтар буд.

Умари Хайём дар таърихи адабиёти классикии форсу тоҷик ҳамчун устои рубоисаро мақоми бузург дорад. Мавзӯҳои асосии рубоиёти ӯ инсондӯстӣ, таърифи шароб, ғаниматдонистани вақт, дилкаш будани табиат, парҳез аз суханони ноҷо, канораҷӯӣ аз зоҳидони риёкор, меҳнатдӯстӣ, ташвиқи илму адаб, раvнақи касбу ҳунар, тараннуми ишқу муҳаббати пок ва ҳоказо мебошанд.

Хайём соли 1131 дар Нишопур вафот мекунад. Мероси илмиву адабии ӯ аз рубоиёт, «Наврӯзнама», «Зичи маликшоҳӣ» ва ғайраҳо иборатанд.

Кор аз рӯи матн:

1. Умари Хайём кай таваллуд шуд?
2. Солҳои ҷавонии ӯ ба кадом давра рост омад?
3. Вай ба кадом шахрҳо сафар кард?
4. Уламо кай ва бо сарвари кӣ «Тақвими Чалолӣ»-ро ҷорӣ намуданд?
5. Хайём дар таърихи адабиёт устои кадом жанр шинохта шудааст?
6. Мероси илмиву адабии ӯро номбар кунед.
7. Зарфҳои матнро ёбед.

Машқи 64. Рубоиёти Умари Хайёмро ифоданок ҳонда, маънояшро фаҳмонед.

Зоҳид ба қарам туро чу мо нашносад,
Бегона туро чу ошно нашносад.
Гуфтӣ, ки гунаҳ кунӣ, ба дӯзах барамат,
Инро ба қасе гӯӣ, ки туро нашносад!

* * *

Онон, ки муҳити фазлу одоб шуданд,
В-аз ҷамъи қамол шамъи асҳоб шуданд.
Раҳ з-ин шаби торик набурданд бурун,
Гуфтанд фасонаеву дар ҳоб шуданд.

* * *

Ғар бар фалақам даст будӣ чун яздон,
Бардоштаме ман ин фалакро зи миён.
В- аз нав фалаке дигар чунон сохтаме,
Қ- озода ба қоми дил расидӣ осон.

* * *

Рузе, ки гузаштааст, аз ӯ ёд макун,
Фардо, ки наёмадаст, фарёд макун.
Бар н-омадаву гузашта бунёд макун,
Хуш бош кунуну умр барбод макун.

Савол ва супориш:

1. Чаро Хайём «Бегона туро чу ошно нашносад» мегӯяд?
2. Кӣҳо «Гуфтанд фасонаеву дар хоб шуданд?»
3. Барои чӣ шоир фалаки нав сохтан мехоҳад?
4. Маънои «Хуш бош кунуну умр барбод макун»-ро чӣ хел мефаҳмед?
5. Мазмуни яке аз рубоиҳоро тарҷума кунед.

ГУФТОРҲО ДАР БОРАИ БУЗУРГИИ УМАРИ ХАЙЁМ

1. Низомии Арӯзӣ - муаллифи «Чаҳор мақола», Умари Хайёмро муначҷим шуморидааст.
2. Абулҳасани Байҳақӣ Умари Хайёмро файласуф меномад.
3. Дар ҷойи дигар Абулҳасани Байҳақӣ Хайёмро ҳакими ҷаҳониву файласуфи гетӣ (дунё) меҳисобад.
4. Михаил Занд менависад: «Умари Хайём на танҳо яке аз симои барҷастатарини илм ва адабиёти халқи тоҷик, балки яке аз машхуртарин намоёндагони маданияти ҷаҳонӣ мебошад».

Машқи 65. Матро навишта, ба зери сифатҳо хати мавҷнок кашед.

Хусусияти барҷастаи шеваи нигориши рубоиёти Умари Хайём, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардад, ки онҳо сода, раван ва дур аз суханбозӣ навишта шудаанд. Зеро баробари кироати ҳар як рубоиёти шоир кас, бевосита, ба маънои онҳо сарфаҳм меравад. Ҳамаи рубоиёти Умари Хайём бо камоли фасоҳату балогат суруда шуда, мазмуни баланду бикрро фаро гирифтаанд.

ОЁ МЕДОНЕД?

• Вақте ки Эдвард Фитсчералд дар заминаи 101 рубоиёти Умари Хайём достоне таълиф карда, пешкаши хонандагони инглизизабон намуд, он дарҳол дар муҳити фарҳангии

Аврупову Амрико нуфузи калон пайдо кард. Бо ҳамин номи Хайём вирди забони мардуми адабиётдӯсти Ғарб гардид.

- Дар адабиёти рус бошад, аввалин тарҷумаи 18 рубоиёти Хайём ба қалами В. Л. Величко тааллуқ дорад ва соли 1894 нашр шудаанд.

- Нахустин тадқиқот оид ба эҷодиёти бадеии Хайём ба қалами ховаршинос В. А. Жуковский тааллуқ дорад, ки соли 1897 рӯйи чопро дидааст.

- Солҳои 1967-1975 Ҳунарманди Мардумии Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҳмудҷон Воҳидов дар асоси рубоиёти Умари Хайём моноспектакли манзумеро таҳти унвони «Гуфтугӯ бо худ» ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ таҳия намуда, пешкаши ҳаводорони назми Хайём гардонида буд.

БОЗИҲОИ ШАВҚОВАР: «КӢ ЗУД МЕӢБАД?»

1. Агар калимаҳоро дуруст ҷо ба ҷо кунед, мисраи яке аз рубоиёти Умари Хайём ҳосил мешавад.

Нашносад ошно ҷу туро бегона

2. Агар калимаҳоро аз охир - аз поён ба боло дуруст хонед, ҷумлае ҳосил мегардад.

д	о	и	л	ё
у	м	а	л	й
б	а	м	а	а
н	з	о	м	х

ЛУФАТ:

донишманд – учёный, знаток – *донишманд*

машҳур – знаменитый – *машҳур*

риёзӣ – математика – *ҳисоб, математика*

бидуни – кроме – *ундан таиқари*

рубоисаро – чтец рубаи – *рубоии ўқийдиган*

гунаҳ (гуноҳ) – грех – *гуноҳ*

дӯзах – ад – *дӯзах*

файласуф – философ – *файласуф*

беғоҳӣ – вечером – *кеҷқурун*

**КОР БО МАТН
МУТОЛИАИ ПОРЧАҲОИ НАСРӢ**

ВАТАН

Ватан! Чӣ гуна калимаи гуворост, сода, дилнишин ва **равон**.
Чаҳон-чаҳон маъно нухуфтааст дар он.

Ватан ва модар ҳаммаъноянд. Монанди он ки инсон як модар дорад, ҳамин тавр як Ватан дорад. Дар навишт Ватан-Модар ва ё Модар-Ватан менависанд. Ба қадри модар расидан, маънои ба қадри Ватан расиданро низ дорад.

Шоири **ватанпарвар** Мирзо Турсунзода фармудааст:

Ту зинда бош Ватан – хонаи умеди халқ,
Ки бе ту нест дилу чони **шодмон** ҳаргиз!
Даме, ки мешумурдам пурбаҳо суханҳоро,
Баландтар зи Ватан нест дар забон ҳаргиз!

Кор аз рӯйи матн:

1. Ватан чӣ гуна калима аст?
2. Ватан бо кадом калима ҳаммаъност?
3. Ватан ва Модар чӣ гуна навишта мешаванд?
4. М. Турсунзода барои чӣ Ватанро хонаи умед меномад?
5. Ватани шумо кучост? Чаро?
6. Калимаҳои ишоратшударо нависед, савол гузored ва фаҳмонед, ки онҳо кадом ҳиссаи нутқ мебошанд?

чӣ хел?

НАМУНА: Дилнишин - сифати мураккаб, аз исми «дил» ва феъли «нишин» сохта шудааст.

Машқи 66. Матнро ифоданок хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи чӣ меравад?

ДАВЛАТИ СОҲИБХИТӢ

Дар сарсухани Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон навишта шудааст, ки мо, халқи Тоҷикистон, қисми чудонашавандаи ҷомеаи чаҳон мебошем. Ин ҷумла маънои онро дорад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро чаҳониён мешиносанд.

- Чаро мо Тоҷикистонро давлати соҳибхитӣ менамем?
- Чунки мо Сарқонун ва рамзҳои давлатии худро дорем.

Савол ва супориш:

1. Сарқонун чӣ маъно дорад?
2. Дар сарсухани он чӣ навишта шудааст?
3. Барои чӣ Тоҷикистонро ҷаҳониён мешиносанд?
4. Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуна давлат аст?
5. Чаро Тоҷикистонро давлати соҳибхитӣ менамем?
6. Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон муколама намоед.

Машқи 67. Матро ифоданок хонед.

НОҲИЯИ ДАРВОЗ

Ноҳияи Дарвоз 14-уми декабри соли 1930 бо номи Қалъаи Хум таъсис ёфтааст. Масоҳаташ 2,8 ҳазор км мураббаъ мебошад. Ноҳия аз соли 1993 номи Дарвозро гирифт. То нимаи аввали соли 2006 Дарвоз 61 деҳа, 4 ҷамоат, 53 мактаб, 1 богчаи кӯдакона, 2 омӯзишгоҳи тиббӣю касбҳои техникӣ, 2 фурудгоҳи ҳавоӣ, 27 клуби хонаи маданият, 24 китобхона, 3 беморхонаву 26 бунгоҳи тиббӣ, 1 бонк, 1 бозор, 8 меҳмонхона ва 25304 нафар аҳоли дошт.

Савол ва супориш:

1. Дарвоз кай таъсис ёфт?
2. Масоҳати он чӣ қадар аст?
3. Ноҳия кай номи Дарвозро гирифт?
4. Дастовардҳои Дарвозро номбар кунед?
5. Шумораҳои матро даҳонӣ такрор намоед.

БА ИН САВОЛҲО ҶАВОБ ДИХЕД.

- Ҳоло кадом моҳ аст?
- Дар моҳи феврал кадом ид қайд карда мешавад?
- Оё бародарони шумо дар сафи Артиши миллӣ хизмат мекунанд?
- Онҳоро шумо бо рӯзи ид чӣ тавр табрик мекунед?

Машқи 68. Матро нависед.

Муҳофизати Ватан, муҳофизати обу хоки муқаддаси бобокалонҳои номдори мост.

Хизмат дар сафҳои Артиши миллӣ бояд қарзи вичдон ва ҳаққи фарзандии ҳар як ҷавони далер бошад.

Эмомалӣ Раҳмон, «Тоҷикон дар оинаи таърих»

Савол ва супориш:

- ◆ Ибораҳои «Қарзи вичдон» ва «Бобокалонҳои номдор»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
- ◆ Сохти калимаҳои ишоратшударо фаҳмонед.

Машқи 69.

АРТИШИ МИЛЛӢ

23-юми феврал рӯзи артиши ҷумҳурист. Дар ин рӯз сарбозон ва афсарони кишварро табрику муборакбод менамоянд. Аз ҷумла, ман ҳам бародарамро, ки дар сафи қувваҳои мусаллаҳи кишвар хизмат дорад, аз номи аҳли оила муборакбод намуда, ба ӯ табрикнома навиштам.

Машқи 70. Шеърро ифоданок хонед.

СУРУДИ ВАТАН

Ватан, Ватан, сиришти ман,
Бақову сарнавишти ман,
Замини Зардуҳишти ман,
Биҳишти ман, биҳишти ман.

Муҳаббати ту ранг-ранг
Шукуфта рӯйи санги ту.
Саду ҳазор орзу,
Саду ҳазор ранги ту.

Диёри шеърӯ ёсуман,
Навои ту навиди ман.
Зи чашми аввали Худо,
Расайда ба ман, Ватан.

Ватан, Ватан, сиришти ман,
Биҳишти ман, биҳишти ман.

Сарам фидои номи ту,
Ки ҳастӣ сарнавишти ман.
Камол Насрулло

Супориш: Мазмуни 2 байти охирро маънидод намуда,
тарҷума кунед.

Машқи 71. Шеърро хонда, мақсади шоир - Наримон Бақозодаро
фаҳмонед.

МАН ПИСАРИ ДИЛОВАР

Эй, рафиқи командир,
Маро ба сафат бигир!
Ман писари диловар,
Қадам занам баробар.
Ҳар касе писар шавад,
Бояд, ки аскар шавад!

Машқи 72. Аз рӯйи расми зерин ҳикоя нависед.

НАМУНА: Бародари ман сарҳадбон мебошад. Ӯ ҳар як ваҷаб
хоки Ватанро чун гавҳараки чашм посбонӣ мекунад.

ЛУФАТ:

порча – отрывок – *парча*
порчаҳо – отрывки – *парчалаар*
маъно, маънӣ – значение; смысл – *маъно*
сарсухан – предисловие – *сӯзбоши*
фурудгоҳ – аэропорт – *аэропорт*
муқаддас – свящённый – *муқаддас*
номдор – знаменитый – *улуғ*
артиш – армия – *армия*
замин – земля – *ер*
санг – камень – *тош*
орзу – мечта – *орзу*
сар – голова – *бош, калла*
сарҳадбон – пограничник – *чегарачи*
васеъ – широкий (-ая,-ое) – *кенг*
ёфтан – находить – *топиш*

ДАРСҲОИ 33-34

ФАРҚИ СИФАТ АЗ ЗАРФ

Машқи 73. Ба мисолҳои сутуни якум ва дуҷум диққат диҳед.

1. Аз бозор себи ширин
харидам.
– Чӣ хел себ харидам?
– Себи ширин.	1. Аҳмадҷон, тез рафта,
аз бозор себи ширин
харида биё.
– Чӣ тарз рафта?
– Тез рафта.
2. Ҳавопаймои калон
ба замин фаромад.
– Чӣ хел ҳавопаймо?
– Калон.	2. Ҳавопаймои калон
оҳиста - оҳиста ба
замин фаромад.
– Ҳавопаймои калон чӣ
тарз ба замин фаромад?
– Оҳиста - оҳиста

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Сифат ба саволҳои чӣ хел?, чӣ гуна?, вале зарф ба саволҳои чӣ тарз?, кай? ҷавоб мешавад.

Машқи 74. Афсонаро ифоданок хонед, калимаҳои ишоратшударо дар дафтар нависед. Савол гузошта, сифат ва ё зарф будани онҳоро муайян намоед.

ҚОЗ ВА ТУРНА

(афсона)

Қози **фарбеҳу паррехтае** дар соҳили кӯл менишаст. **Нохост** аз кучое турна пайдо шуд. Турна нисбат ба қоз **харобу лоғар** менамуд. Қози **мағруру худписанд** турнаро масҳара кардан гирифт:

– Аҷаб **харобу лоғар** ҳастӣ, пӯсту устухон! Гӯё тамоми тобистон чизе нахӯрдаӣ.

Дар ҳамин вақт ҳар дуяшон шикорчиеро диданд, ки милтик дар даст **поида - поида** ба онҳо наздик мешуд.

Турнаи **чаккон** дар якдам аз ҷой ҷаста парид.

Қози **фарбеҳ** то қанотҳояшро кушода, ба бол задан даромад, ки садои тир баланд шуд. Ҳамин тавр, қози **сергӯшту серравған** дар соҳили кӯл монду турнаи **лоғар тез** ба осмон парвоз карда рафт.

НАМУНА:

1. Қози фарбеҳу паррехта.

Чӣ хел қоз? – фарбеҳу паррехта – сифат.

2. Нохост. Чӣ тарз? – зарф.

Машқи 75. Матнро ифоданок хонед, ба болои калимаҳои ишоратшуда савол гузошта, кадом ҳиссаи нутқ будани онҳоро муайян намоед.

ГУЛНОРА

Як духтараки **хушёр**, номаш Гулнора буд. Гулнора чашмони **шахло**, кокулчаҳои **қатор** ва абрувони мисли **думи мор** дошт. Аз сахар то бегоҳ **тезқору чаккон** буд.

Гулнора як биби дошт. Бибиҷони **мехрубон**, аз **сахар то шом** нон ва ҳалво мепухт. Сипас дар айвонча нишаста, болои кӯрпача нақши **зебо** медӯхт.

Гулнора меҳрубон **тозон** ба пеши бибиҷон чой меовард, **тез - тез** чой кашида, аз биби кашидадӯзи меомӯхт.

Кор бо матн:

1. *Духтарча чӣ ном дошт?*
2. *Вай чӣ гуна буд?*
3. *Гулнора кӣ дошт?*
4. *Бибиаш чӣ кор мекард?*
5. *Калимаҳои ишоратшударо ба дафтар нависед.*

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

1. Бо сифат ва зарфҳои зерин ҷумла тартиб диҳед.
Сахт, тозон, баланд, оҳиста - оҳиста.

Машқи 76. Сифат ва зарфҳои мақрулу зарбулмасалҳои зеринро ёбед.

Агар нони гандумат нест, забони мардумии туро чӣ шуд?

* * *

Агар ранги дастат хуб омад, поятро низ рангин кун!

* * *

Аз гови шохзан, оғили холӣ беҳ!

Машқи 77. Аз рӯи луғат мазмуни ин латифаро тарҷума кунед.

РӯЗҲОИ ИН ҶОРО НАМЕДОНАМ

Афандӣ ба як шаҳри бегона ба саёҳат рафт. Вақте ки шаҳро тамошо карда мегашт, касе ба вай рост омада пурсид:

– Имрӯз кадом рӯз аст?

Афандӣ ҷавоб дод:

– Бародар, бубахшед, ки ба ин шаҳр мусофирам, рӯзҳои ин ҷоро намедонам. Аз ягон каси ҳаминҷой пурсед.

Машқи 78. Аз муколамаи зерин истифода бурда, бо ҳам саволу ҷавоб намоед.

СОБИР

– Антон, як сол аз чанд фасл иборат аст?

АНТОН

– Як сол аз чор фасл иборат аст.

– Номи ин фаслҳоро
медонӣ?

– Обу ҳаво дар ин фаслҳо
чӣ гуна мешавад?

– Дар кадом фасл барф ва
дар кадом фаслҳо борон
меборад?

– Ҳа: баҳор, тобистон,
тирамоҳ ва зимистон.

– Зимистон обу ҳаво хунук,
вале тобистон гарм мешавад.

– Дар фасли зимистон
барф ва дар фаслҳои баҳору
тирамоҳ борон меборад.

– Дар фасли тобистон чӣ?

– Дар фасли тобистон,
одатан, ҳеч чиз намеборад.

Супориш:

Сифат ва зарфҳои муколамаро навишта, маънидод кунед.

ЛУФАТ:

қоз – гусь – *қоз*

турна – журавль – *турна*

мағрур, худписанд – гордый, высокомерный – *мағрур*

хароб, лоғар – худой; истощённый (-ая,-ое) – *лоғар, орриқ*

чаққон – шустрый (-ая,-ое) – *чаққон*

фарбеҳ – толстый, жирный – *семиз*

хушёр – бдительный – *хушёр*

тез – острый; сильный; быстрый – *тез*

тезтар – быстрее – *тезроқ*

сахт – твёрдый – *қаттиқ*

тозон – бегом – *чопиб*

холӣ – пустой – *бӯш*

бегона – чужой (-ая,-ое) – *бегона*

бубахшед – извините – *кечиринг*

ДАРСҲОИ 35-36

НАҚЛ АЗ РҶИИ РАСМ. НАҚЛИ ХАТӢ

Аз рӯи расми зерин нақли хатӣ нависед. Ҳангоми навишт аз зарфу сифатҳо истифода намоед.

СҶҲБАТ

- Дар боғи мактаби шумо дарахтони мевадор бисёранд?
- Ҳа, дар боғи мактаби мо дарахтони мевадор хеле бисёр мебошанд.
- Дар он ҷо чӣ хел дарахтон ҳастанд?
- Дар он ҷо дарахтони себ, шафтолу, зардолу, олуча ва нок ҳастанд.
- Дар боғи мактабатон меваҳои пешпазак ҳам ҳаст?
- Ҳа, аз меваҳои пешпазак гелос ва ангур ҳаст.
- Дар боғи мактаб аъзои «Сомониён» қор мекунанд?
- Онҳо ҳар сол дар ниҳолшинонӣ, мевачинӣ ва обмонӣ ёрӣ мерасонанд.

Машқи 79. Сифатҳои шеърро ёбед.

ТҶҲ ШАВАД

(суруд)

Хонаи мо хонаи уммед шавад,
Дидаи мо равзани хуршед шавад

Ид шавад!

Ид шавад!

Хохаракам духтари хушрӯй шавад,

Додаракам тифли сухангӯй шавад,

Туй шавад!

Туй шавад!

Дар ҳама ҷо базми нав эҷод шавад,

Аҳли ҳунар аз паи бунёд шавад

Шод шавад!

Шод шавад!

Кишвари мо кишвари машҳур шавад,

Модаракам хушдилу масрур шавад,

Нур шавад!

Нур шавад!

Сафармуҳаммад Айюбӣ

Машқи 80. Латифаи халқиро ифоданок хонда, хулоса бароред.

ОҚИБАТИ БАДӢ

Овардаанд, ки шахсе дар шаҳри Басра рамаи гӯсфандон дошт. Ҳар шабонарӯз шири онҳоро ҷӯшида, ба он оби бисёре ҳамроҳ мекард ва он ширро мефурухт.

Ҷӯпон ӯро мегуфт: «Эй хоҷа, хиёнат макун, ки оқибати он хуб набошад».

Хоҷа ин суханҳоро написандид. Рӯзе гӯсфандон дар назди кӯҳе мечариданд. Ногоҳ дар он ҷо борони азим биёмад ва селе пурдаҳшат равон шуд ва ҳама гӯсфандонро бибурд.

Пас ҷӯпон бе гӯсфандон ба назди хоҷа омад. Хоҷа пурсид:

«Чаро гӯсфандонро наёвардӣ?» Гуфт: «Эй хоча, он обхое, ки шир омехта будӣ, чумла чамъ шуд ва селе гашту гӯсфандонро бибурд».

Мухаммад Авфӣ

Машқи 81. Матнро ифоданок хонед.

Тоҷикон аз қадимулайём чунин тарбия ёфтаанд, ки ба дигарон некӣ бикунанд ва хайрхоҳ бошанд. Абдуррахмони Ҷомӣ мефармояд:

Ҳар чӣ омад ба дасти марди карим,
Ҳама дар пойи дӯстон афшонд.
Он чӣ андӯхт сифлатабӣ лаим,
Баъди марг аз барои душман монд.

* * *

Дирамдоре, ки ӯ соҳибкарам нест,
Агар сад ганҷ дорад, мӯҳтарам нест.
Саховат мӯчиби қадри баланд аст,
Саховатпеша доим арҷманд аст

Кор бо матн:

1. *Шеърро шоир ба кадом мавзӯ бахшидааст?*
2. *Шоир чӣ гуна одамро саховатманд меномад?*
3. *Калимаи «арҷманд»-ро чӣ тавр мефаҳмед?*
4. *Синоними «мӯҳтарам»-ро ёфта, дар дафтар нависед.*

Машқи 82. Матни зеринро ифоданок хонда, мазмуни онро (ба шаҳр ва ноҳияи худ мувофиқ карда) шифоҳӣ тарҷума кунед.

ШАҲРИ МО

Ман дар шаҳри Душанбе зиндагӣ мекунам. Душанбе шаҳри калон ва зебост. Дарахтони сарсабзу майдонҳои гулзор ба ҳусни кӯчаву биноҳои баландошёна ҳусни нав зам мекунам.

Шаҳри Душанбе истгоҳи роҳи оҳан ва майдони ҳавоӣ дорад. Автобусу троллейбусҳо ва «Газел»-у таксиҳои сершумор пассажирони дохиливу хориҷиро эҳтиёткорона аз як манзил ба манзили дигар мерасонанд. Меҳмонхонаҳои зиёд дар хизмати мардум қарор доранд.

Дар шаҳри Душанбе дахҳо мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва донишкадаву донишгоҳҳо дари худро ба рӯи толибилмон боз кардаанд.

Шаҳри Душанбе сол то сол ободу зебо мегардад.

Супориш:

Сифат ва зарфҳои матнро нависед.

Машқи 83. Ҷавоби ин чистонро ёбед.

Субҳ дамид,
Боғ сермева шуд?

ЛУФАТ:

мевадор – плодовой – *мевали*

хастанд – есть – *борлар*

шафтолу – персик – *шафтоли*

пешпазак – скороспелый, скороспелка – *тезнишар*

окибат – последствие – *оқибат*

рама (пода) – стадо – *рама (пода)*

сел – селевые потоки – *сел*

пурдахшат – страшный – *даҳшатли*

қадимулайём – древнейший, древний – *қадимулайём*

эҳтиёткорона – бережно – *эҳтиёткорлик*

мӯхтарам – дорогой, уважаемый – *мӯхтарам*

меҳмонхона – гостиница – *меҳмонхона*

толибилмон, донишҷӯён – студенты – *илм олувчилар*

аллақай – уже, давно – *аллақачон*

вафодор – преданный – *вафодор*

гуселонидан – проводить – *кузатиш*

чӣ? – что? – *нима?*

ПЕШОЯНДҲОИ НОМИИ ТАРКИБӢ**Саволҳо аз рӯи матн:**

1. Мо, дар дарси гузашта, кадом мавзӯро омӯхта будем?
2. Чӣ гуна одамо саховатманд мегӯянд?
3. Маънои ибораи «хонандаи фаъол»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Дар забони тоҷикӣ чанд ҳиссаи нутқ ҳаст?
5. Ҳиссаҳои мустақили нутқ кадомҳоянд?
6. Ҳиссаҳои ёридиҳанда - чӣ?

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пешояндҳои номии таркибӣ инҳоянд: **пеш аз, баъд аз, пас аз, ғайр аз, ба ғайр аз, нисбат ба, онд ба, баҳшида ба.**

Пешояндҳои номии таркибии **пеш аз, пас аз, баъд аз** дар ҷумла муносибатҳои замониرو ифода мекунанд: Асирони дастгиршударо **пеш аз** ба қатораҳо даровардан, ба хонае монда буданд (Раҳим Ҷалил).

Пешояндҳои **нисбат ба, ғайр аз, ба ғайр аз** муносибати шахс ва ашёро нисбат ба ҳамдигар ифода мекунанд.

Пешояндҳои **баҳшида ба, роҷеъ ба** дар нутқи публитсистӣ истифода мешаванд.

Бисёрии пешояндҳои номии таркибӣ муродифи якдигаранд. Чунончи, пешояндҳои таркибии **доир ба, ғайр аз, баҳшида ба** ва **нисбат ба** муродифи пешояндҳои **онд ба, ба ғайр аз, роҷеъ ба** ва **онд ба** мебошанд.

Машқи 84. Ҷумлаҳоро навишта, ба зерӣ пайвандҳои таркибии номӣ хат кашед.

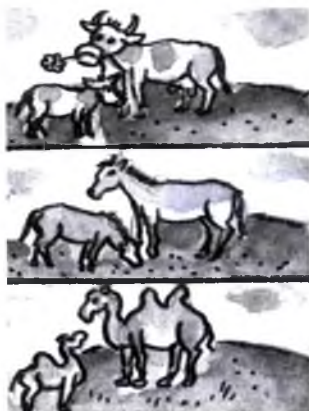
1. Нафрати ин ҷавонҳо нисбат ба душман зиёдтар гардид.
2. Ман бо мухбир доир ба муваффақиятҳои синфамон сӯҳбат кардам.
3. Назар ба ривоятҳо, хусусиятҳои шифобахшии чашмаҳои Хоҷа Оби Гарм ханӯз садҳо сол пеш ба одамон маълум будаанд.

Машқи 85. Аз рӯи расми «Саёҳат» 4-5 ҷумла тартиб диҳед.

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

1. Аз рӯйи расми зерин яктоғӣ ҷумла тартиб диҳед, ки пешоянди **нисбат ба** дошта бошад.
2. Дар дохили хоначаҳо номи ҳайвонхоро нависед.
(Паланг, сағ, гӯсфанд, асп, маймун, шутур)

г	ӯ	с	ф	а	н	д	

Машқи 86. Матнро бодикқат хонед.

Муҳаббати ҳақиқӣ ба халку Ватани худ ин, пеш аз ҳама, муҳаббат ба халқҳои гуногунзабон аст. Мо нисбат ба тақдири дигар инсонҳо набояд бетараф бошем.

Баъд аз ин гуфтаҳо, мо бояд ба ҳулосае омада, дар фазои сулҳ дӯстона зиндагӣ намоем.

ВАЗИФА:

1. Мазмуни матнро нақл намоед.
2. Пешояндҳи номи таркибро нависед.

Машқи 87. Ҷавоби чистонро ёбед.

Тагаш сангу санг нест,
Рӯяш сангу санг нест
Чор по дорад, гов нест,
Морсар асту мор нест?

ЛУФАТ:

таркиб – состав; строение; конструкция – *таркиб*
хиссаи нутқ – части речи – *сӯз турқуми*
пеш аз – прежде – *олдин*
пас аз (баъд аз) – после – *кейин*
нисбат ба – по отношению – *унга нисбатан*
асирон – пленники – *тутқунлар*
бахшида ба (роҷеъ ба) – в честь – *бағишланган*
ривоятҳо – легенды – *ривоятлар*
тойча – жеребёнок – *тойчоқ*
мазмуни матн – содержание текста – *матн мазмуни*
имрӯз – сегодня – *бугун*
хаво – погода – *ҳаво*
гармтар – жарче – *иссиқроқ*
дина – вчера – *кеча*

ДАРСҲОИ 39-40

ИНКИШОФИ НУТҚ

САЪДИИ ШЕРОЗӢ (1184-1292)

Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ соли 1184 дар шаҳри Шероз ба дунё меояд. Дар синни 12-солагӣ ӯ аз падару модар ятим мемонад. Дар мадрасаи Низомияи Бағдод хонда, ханӯз дар синни ҷавонӣ ба шеърғӯйӣ шурӯъ мекунад.

Солҳои 1215-1216 Саъдӣ ба саёҳат мебарояд. Ба Маккаю Мадина меравад. Вай дар мамлакатҳои Миср, Эрон, Фаластин, Мовароуннахр, Озорбойҷон, Хуросон, Ҳиндустон буда, бо урфу одат, таърих ва маданияти ин мамлакатҳо ошно мешавад. Ҳамаи ин саёҳатҳо ва машаққатҳои худро ҷамъбааст намуда, ду асари калонтарини худ «Бӯстон» ва «Ғулистон»-ро менависад.

Саъдии Шерозӣ 108 сол умр мебинад. Аз ин рӯ, дар байни халқ ибораи «Умри Саъдиёна бинед» машҳур гардидааст.

Саъдии Шерозӣ газалсаро аст. Олимон муайян кардаанд, ки миқдори умумии газалҳои ӯ ба 700 адад расида, 7000 байтро дар бар мегирад.

ПАНДҲОИ САЪДИИ ШЕРОЗӢ

Илм ҳарчанд бештар донӣ,
Чун амал дар ту нест- нодонӣ.

Андак - андак ба ҳам шавад бисёр,
Дона - дона аст ғалла дар анбор.

Ҳар кӣ айби дигарон пеши ту оварду шумурд,
Бегумон айби ту пеши дигарон хоҳад бурд.

Машқи 88. Маснавии зеринро ифоданок хонда, мазмуни ҳар мисраи онро шарҳ диҳед.

Банӣ одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як ҷавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
Ту, к-аз меҳнати дигарон беғамӣ,
Нашояд, ки номат ниҳанд одамӣ!

ҲИКОЯТҲО АЗ «ҒУЛИСТОН»-И САЪДӢ

ҲИКОЯТ

Овардаанд (нақл кардаанд), ки Нӯшервони одилро дар шикоргоҳе сайде кабоб карданду намак набуд. Ғуломе ба русто (деҳа, қишлоқ) рафт, то намак орад. Нӯшервон гуфт:

– Намак ба қимат биситон (намакро ба пул харида биёр) то расме нашавад ва деҳ хароб нагардад.

Гуфтанд:

– *Аз ин қадар чӣ халал (зарар) ояд?*

Гуфт:

– *Бунёди зулм дар ҷаҳон аввал андаке будааст. Ҳар кас ки омад, бар ӯ мазиде кард (чизе илова намуд), то бад-ин гоят (дараҷа) расид.*

Қитъа

*Агар зи боғи раият малик хӯрад себе,
Бароваранд гуломони ӯ дарахт аз бех.
Ба панҷ байза, ки султон ситам раво дорад,
Зананд лашкариёнаш ҳазор мург ба сих.*

Савол ва супориш:

1. Нӯшервон кӣ буд?
2. Ў ба гулом чӣ гуфт?
3. Нӯшервон ба саволи «Аз ин қадар чӣ халал ояд?» чӣ посух дод?
4. Маънои қитъаи болоро шарҳ диҳед.

ҲИКОЯТ

Луқмони ҳакимро гуфтанд:

– *Адаб аз кӣ омӯхтӣ?*

Гуфт:

– *Аз беадабон: ҳар чӣ аз онҳо дар назарам нописанд омад, аз он парҳез кардам.*

Савол ва супориш:

1. Ба луқмони ҳаким чӣ гуфтанд?
2. Луқмон чӣ ҷавоб дод?
3. Аз ин ҳикоят чӣ хулоса баровардед?
4. Ба истифодаи лугат ҳикоятро тарҷума кунед ва нависед.

ПАНДУ ҲИКМАТҲОИ САЪДӢ

Саъдӣ дар асарҳои худ аз мақолҳои пурҳикмати халқ эҷодкорона истифода бурдааст, ки то ҳол онҳо моҳияти худро гум накардаанд.

1. Ҳар чӣ зуд барояд, дер напояд.
2. Ҳама касро ақли худ ба камол намояд ва фарзанди худ ба ҷамол.

3. Хонаи дӯстон бируб, дари душманон макӯб!

4. Тавонгарӣ ба дил аст, на ба мол, бузургӣ ба ақл аст, на ба сол.

ОЁ ШУМО МЕДОНЕД?

- Саъдии Шерозӣ қариб ба ҳамаи навъҳо ва шаклҳои адабӣ ҳам бо назм ва ҳам бо наср асарҳо навиштааст, ки машхуртарини онҳо «Бӯстон», «Гулистон», девони ғазалиёт, қасида ва рубоӣҳо мебошанд.

- Саъдӣ устои ғазал буда, бо байтҳои панду ахлоқӣ дар китоби ғазалсароӣ саҳифаи нав кушодааст.

- Китоби «Бӯстон» ё ин ки «Саъдинома» яке аз асарҳои бузурги Саъдӣ буда, аз 4 ҳазор байт иборат мебошад.

- «Гулистон» низ яке аз асарҳои муҳими Саъдӣ ба ҳисоб меравад. Он аз 8 боб, ки аз ҳикоятҳои ширин ва ибромез иборатанд, саршор мебошад.

- Сардафтери адабиёти муосири тоҷик С. Айни дар ситоиши ин адиб навиштааст: «(Саъдӣ) дар ҳикоя ва шеърҳои кӯтоҳ - кӯтоҳ, ҷаҳон - ҷаҳон маъниро ифода карда, хонандаро бо ғизои маънавӣ сер мекунад».

ЛУФАТ:

ҷавонӣ – молодость, юность – *ёшлик*

урфу одат – традиция – *урф - одат*

ҷамъбаст – итоги – *хулоса*

миқдор – количество – *миқдор*

илм – наука, знание – *илм*

анбор – амбар; склад – *омбор*

ҷавҳаранд – драгоценные – *қимматбаҳодир*

шикоргоҳ – охотничьи места – *ов майдони*

сайд, шикор – охота; ловля – *ов*

андаке – немного, немножко – *озгина*

воқеа – событие – *воқеа*

тараф – сторона, направление – *томон*

**ПАЙВАНДАКҲОИ ТОБЕЪКУНАНДАИ АГАР,
АГАРЧИ, БО ВУЧУДИ ОН КИ, ГАРЧАНДЕ КИ**

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пайвандакҳои тобеъкунанда (**ки**, **зеро ки**, **чуики**, **барон он ки**, **вакте ки**, **баъд аз он ки** ва ғайра чумлаи пайравро ба сарҷумла мепайванданд.

Пайвандаки **агар** тобеъкунандаи шартӣ мебошад.

Мисол: **Агар** дарсатро тайёр мекардӣ, ту ҳам баҳои аъло мегирифтӣ.

Дар шеър ин намуди пайвандакҳо дар шакли **гар** ва **ё ар** низ меоянд. Чунончи, Рӯдакӣ дар сифати мардӣ мефармояд:

Гар бар сари нафси худ амирӣ, мардӣ,

Бар кӯру кар **ар** нукта нагирӣ, мардӣ.

Пайвандаки **агарчи (гарчи)** тобеъкунандаи хилофӣ аст: **Агарчи** барфҳои ҷойи мо кайҳо об шуда бошанд ҳам, боқимондаи онҳо дар куллаи кӯҳҳо ҳанӯз ба назар мерасиданд.

Пайвандакҳои **бо вучуди он ки** аз пешоянди **бо**, исми **вучуд**, ҷонишини **он** ва пайвандаки **ки** ва **гарчанде ки** аз пайвандаки **гар**, зарфи **чанд** ва пайвандаки **ки** тартиб ёфтаанд: **Ӯ** ҳам, **бо вучуди он ки** аз падараш танбех шунида буд, ақидаи меҳмонро ғалат баровард. **Гарчанде ки** гармии офтоб аз ҳад гузашта буд, вале Эраҷ ба он тоб овард.

Машқи 89. Байт ва порчаҳои зеринро ифоданок хонда, ба мазмуни онҳо диққат диҳед. Яке аз порчаҳоро навишта, ба зери пайвандакҳои он хат кашед.

Агар Тӯс ҷангитар аз Рустам аст,
Чунон дон, ки Рустам ба гетӣ кам аст.

Абулқосим Фирдавӣ

Гар сарӣ ёбад ба олам кас ба некӯшоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ
Шеъри ӯро баршумурдам сездар раҳ сад ҳазор,
Ҳам фузун ояд, агар чунон ки бояд бишмарӣ

Рашидии Самарқандӣ

Гар бичуянд ба сад қарн наёбанд, Камол,
Булбуле чун ту газалхон ба чаманҳои Хучанд.

Камоли Хучандӣ

Агарчи борҳо афтодам аз ёру диёрам дур,
Ба сайёҳӣ маро карданд гарчи дӯстон машхур,
Вале ман дар ҳама ҷо, дар ҳама кунҷу канори даҳр
Ҳамеша бо ватан будам, ҳамеша бо Ватан масрур.

Мирзо Турсунзода

САВОЛУ ҶАВОБ:

НИНА

- Нигина, мо дар моҳи март чӣ гуна идҳо дорем?
- Ту дар иди 8-уми Март киро табрик мекуӣ?
- Табрикнома менависӣ?
- Ман ҳам ҳамин тавр хоҳам кард.

НИГИНА

- Дар моҳи март иди модарон ва боз иди Наврӯзро қайд менамоем.
- Дар иди 8-уми Март биби-хоям, аммаву холаҳоям ва муаллимаҳои мактабро табрик мекунам.
- Албатта. Ту - чӣ?

Машқи 90. Матнро навишта, ба зер пайвандакҳо хат кашед.

ДЕҲАИ МАН

Агар 15-20 км аз Қаратог ба шимол ҳаракат кунед ба деҳаи Патруи ноҳияи Шаҳринав ворид мегардед. Ин деҳа, ки маънои «теппаи баланд»-ро дорад, солҳои пеш нообод буд. Аҳолии он дар хонаҳои похсағӣ, ки ба огилхонаҳо шабоҳат доштанд, зиндагӣ мекарданд. Агарчи ин хонаҳо обод набуданд, бо вучуди ин, ҳаёт дар деҳа ҷӯш мезад.

Ҳоло мардуми деҳа ба шаҳраки Сабо кӯч бастаанд ва хонае нест, ки барқ, телевизион, телефон, яхдон ва мошини ҷомашӯй надошта бошад.

Машқи 91. Аз луғат истифода бурда, латифаи зеринро шифоҳӣ тарҷума кунед.

БОЙ ВА ЯТИМИ Ӯ

Ятима аз хӯчаинаш пурсид:

– Агар ман мурам, ҷӣ навъ мегӯронед?

– Ҷӣ навъ мегӯрондам? Чор газ карбос мегираму кафан дӯзонда, мурдаатро ба вай печонда, гӯр мекунам-дия! – гуфт хӯчаин дар ҷавоб.

– Ин тавр бошад, – гуфт ятим, – биёед, дар вақти зиндагиам ба ман куртаю эзори карбос дӯзонда диҳед. Баъд аз мурданам луч гӯронед ҳам, майлаш!

ЛУҒАТ:

тобеъкунанда – подчинительный – *эргашувчи*

ёридиҳанда – вспомогательный – *қўшимча*

мепайвандад – соединяет – *боғлайди*

аммо, вале, лекин – но, однако, а – *аммо, бироқ, лекин*

булбул – соловей – *булбул*

шабоҳат, монанд – похожий – *ӯхшаш*

карбос – хлопчатобумажная ткань – *пахтали мато*
кустарного производства

ДАРСҲОИ 43-44

ТАКРОРИ БОБИ МОРФОЛОГИЯ

Машқи 92. Матни «Нақши мӯкӣ»-ро ифоданок хонед, калимаҳои ишоратшударо ба дафтар нависед ва сохти онҳоро муайян намоед.

НАҚШИ МҶӢӢ

Дар Тоҷикистон манзараҳо ва мавзёҳои аҷоиб бисёранд. Яке аз онҳо мавзеи Оби **Сарихосор** аст, ки манзараҳои гароиб дорад. Миёни маҷрои гардишҳо **харсангхое** ҳастанд, мисли шер ва хирс. Дар яке аз гардишҳои сохил харсанге ҳаст, ки хеле

аҷоиб. Дарозии он ду метр буда, паҳно ва баландиаш якметрӣ мебошанд. Дар танаи ин харсанг ду пайи мӯкии калон ва як пайи мӯкии хурд **пасопеш** нақш бастаанд.

НАМУНА: Сарихосор - исми мураккаб аст. Аз вожаҳои «сар» ва «хосор» сохта шуда, бо садоноки «и» пайваст шудааст.

Машқи 93.

1. Ривояти зеринро ифоданок хонед.
2. Шумораҳои ишоратшударо бо ҳарф ба дафтар нависед.
3. Калимаҳои мураккабро нишон диҳед.

САНГТҶУДАҲО

Дар ноҳияи Ховалинг, наздикии дарёҷаи Оби Мазор, 5 сангтӯда мушоҳида мешавад, ки ҳамаи онҳо дар соҳил ҷойгиранд. Аз ҷумла, дар деҳаи Чуқурак низ 2 сангтӯда мавҷуд аст, ки яке 14 чуқурӣ ва дигаре 8 чуқурӣ дорад. Сатҳи сангтӯдаи мавзеи Доробӣ бошад, ба 100 метр мерасад.

Ривоятҳо доир ба ин сангтӯдаҳо ҳархелаанд. Ривоятҳои ҷойдоранд, ки гуё сел омада, сангҳоро ғелонда, ба соҳил бароварда бошад. Пас одамон сангҳоро аз селраҳа чида, ҳар ҷо - ҳар ҷо тӯп карда, заминро барои кишт омода сохтаанд.

Ривояти дигаре ҳаст, ки баъди анҷоми набард, лашкари ким - кадом яғмогар ба канори дарё мерасад. Сарлашкар ба сарбозон амр мекунад, ки ҳар кас аз дарё яктогӣ санг гирифта, тӯп кунанд. Гуё бо ин кор вай, аз рӯи тӯдаи сангҳо, сарбозони начотёфтаи худро муайян кардааст. Ба ҳар ҳол, сангтӯдаҳои Ховалинг бесабаб ҳам нестанд. Онҳо осори кӯҳнаи давраҳои қадими халқи тоҷиканд.

НАМУНА: 2. Панҷ, ...

3. Сангтӯда, ...

ВАЗИФА: Бо калимаҳои зерин 3 ҷумла тартиб диҳед.

Ноҳия, Ховалинг, аҷоиб, дорад, сангтӯдаҳо.

Ин, таърих, доранд, сангтӯдаҳо, аҷоиб.

Онҳо, давраҳо, осор, қадим, мебошанд.

Машқи 94. Матнро хонда, исм ва сифатҳояшро ёбед. Фикру ақидаатонро дар бобати ин ҳикоят баён намоед.

ДЕҲҚОН ВА ХИРС

Деҳқоне бо хирсе якҷоя гандум коштанд. Тирамоҳ ҳосилро тақсим карданд. Дар вақти тақсимот деҳқон барои худ қисми болояшро гирифта, ба хирс решаашро дод. Зимистони дароз деҳқон нону самбӯса хӯрду хирс бо гуруснагӣ рӯз гузаронд.

Баҳор омад. Онҳо шалғам коштанд. Тирамоҳ омад. Шалғамҳо калон шуданд. Хирс акнун вақти тақсимот хост, ки қисми болои ҳосилро гирад. Деҳқон розӣ шуд. Деҳқон решаҳо, яъне шалғамҳои ширинро гирифт, аммо ба хирс қисми боло, яъне алафҳоро дод.

ПАНДҲО

Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ, ки 108 сол умр ба сар бурда, пастию баландии зиндагиро чашидааст, дар асарҳои безаволи «Гулистон» ва «Бӯстон» барои мо, ҷавонон, панду ҳикматҳои зиёде ҷамъ овардааст.

Ҳар як мисраи панду ҳикмат ва насиҳатҳои ӯ барои ҳар кас як навъ раҳнамоянд. Чунончи, байти зерин, ки аз «Гулистон» аст, хеле пуртаъсир мебошад:

Мероси падар хоҳӣ - илми падар омӯз,

К- ин моли падар ҳарч тавон кард ба ду рӯз.

Пулу молро мо дар ду рӯз хӯрда тамои мекунем, вале илму ҳунаре, ки аз падар меомӯзем, абадӣ боқӣ мемонад.

Дар бобати омӯзиши ҳунар бузургон фармудаанд: **«Ҳунар ҷашми зоянда ва давлати поянда аст».**

Ҳикояти Саъдӣ «Насиҳати падар ба фарзанд» ба ҳамин мавзӯ алоқамандӣ дорад:

«Донишманде ба писарони худ панд меод, ки:

– Ҷони падар, ҳунар омӯзед, ки мулк ва давлати дунё ба эътимод намеарзад ва молу мулк аз дарвоза берун намеравад ва пулу зар дар ҳолати хатар аст - ё дузд ба як бор барад ва ё

сохибаш кам- кам бихӯрад. Аммо **хунар чашмаи зоянда аст ва давлати поянда** ва агар хунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки худи хунар давлат аст».

«Хунар чашмаи зоянда аст» – гуфтани шоир як ҷаҳон маънӣ дорад. Агар шумо хунарҳои ронандагӣ, пазандагӣ, дӯзандагӣ, гилкорӣ ва ғайраҳоро донед, доимо ба худ кор ёфта зиндагиатонро пеш мебаред. **«Ба як одам чил хунар кам аст!»**– меғӯянд. Ин рост аст. Ҳоло замони техника аст. Мо бояд аз тамоми техникаҳои мавҷуда самаранок истифода бурда тавонем. Барои ин доштани илми васеъ ва пурра шарт мебошад.

Саъдӣ марди адолатпарвар ва дилсӯз буд. Ба сарварон, подшоҳон насиҳат мекард, ки ғамхори халқу миллат бошанд. Ҳикояте аз «Бӯстон» ба ин навиштаҷот мисол шуда метавонад:

– Абдулазиз ном халифаи яке аз қabilaҳои араб, одами саҳипарвар будааст. Рӯзе аз рӯзҳо хушксолӣ омада, халқи кишвараш аз гуруснагӣ азоб мекашанд. Абдулазиз азоби гуруснагии халқро дида, як ангуштарини қимматбаҳои худро, ки нархи он ҳамаро сер мекард, фурӯхта, ба халқ ёрӣ расонд, ки одамон гуруснагӣ накашанд.

Супориш:

Пандҳои Саъдиро дар хотир нигоҳ доред.

Машқи 95.

БОЗИҲОИ ШАВҚОВАР:

1. Агар ҳарфҳои калимаи «Амон»-ро баръакс хонем, синоними вожаи «мактуб» ҳосил мешавад. Ёбед.

2. Шумо ҳарфҳоро, мутобиқи ададҳо, тарзе гузоред, ки калимаи нав ҳосил шавад.

4321

ором -

54321

қабат-

563412

калима-

14325

нодон -

563412 - 123456

НАМУНА: калима - малика

ЛУФАТ:

манзара – картина, пейзаж – *манзара*
гароиб – привлекательный – *ажойиб, гаройиб*
харсанг – каменная глыба, скала – *харсанг*
пасопеш – один за другим – *бирин - кетин*
чойгиранд – находятся – *жойлашган*
ривоят – сказание – *ривоят*
гандум – пшеница – *бугдой*
шалгам – репка – *шолгом*
хунар – ремесло – *хунар*
ронанда – шофёр – *ҳайдовчи*
дўзанда – швея – *тикувчи*
пазанда, ошпаз – повар – *ошпаз*
гилкор – штукатур – *андовачи*
ангуштарин – кольцо, перстень – *узук*
ягона – единственный – *ягона*

ДАРСҲОИ 45-46

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ

(1321/25- 1389)

Ҳофиз Шерозӣ тахминан дар байни солҳои 1321-25 дар Шероз, ки яке аз шаҳрҳои калони Эрон ба ҳисоб меравад, ба дунё омадааст. Номаш Шамсиддин буда, аммо бо лақабҳои Булбули Шероз, Хоҷаи Шероз, Шакарлаб, Шакарзабон ва ғайра машҳур гардидааст. «Ҳофиз» тахаллуси шоирии ӯст. Шоир аз падар хеле хурд ятим монда, бо модар умр ба сар бурдааст. Ҳофиз бо нияти таъмини аҳли хонавода ба дӯкони нонвоя ба хидматгори даромада, дар вақтҳои холи машғули таҳсил мешавад. Ба ин маънӣ, ӯ дар пеши Шамсиддин Абдуллои Шерозӣ ва баъдтар дар ҳузури Мирсаид Шарифи Ҷурҷонӣ, ки аз донишмандони машҳури замона буданд, илм меомӯзад.

Чустучӯи илму маърифат ба Ҳофиз бузургӣ ва лаёқат мебахшанд. Аз ин чост, ки ӯ яке аз пешқадамтарин шоири замони хеш гардид. Дар газалиёти Ҳофиз мавзӯҳои ишқу муҳаббат, одаму одамигарӣ, меҳру вафо, аҳду паймон, вафодориву пойдорӣ, матонату устуворӣ, саъю кӯшиш, факириву нодорӣ, хусни ахлоқ, ходисаҳои гамангез ва амсоли инҳо мақоми хосса доранд.

Ҳофиз соли 1389 дар Шероз вафот кард ва хешу ақраба ҳасади ӯро дар боғи Мусалло ба хок супориданд. Ҳоло макбараи шоир дар боғи зебӯе ҷойгир аст, ки ба зиёратгоҳи мардум мубаддал гардида, бо номи «Ҳофизия» маъруф мебошад.

МЕРОСИ АДАБИИ ҲОФИЗ

Ҳофиз яке аз бузургтарин шоирони ғазалсарои форсу тоҷик буда, дар таърихи адабиёти ин мардум мақоми арзанда дорад. Аз ӯ то ин дам девоне боқӣ мондааст, ки аз 495 ғазал, 43 рубой, 34 қитъа, 3 қасида ва 2 маснавӣ иборат аст. Ҳаҷми умумии девони шоир 4650 байтро дарбар мегирад.

Қор бо матн:

1. *Ҳофиз кай ва дар қучо таваллуд ёфтааст?*
2. *Шоир ба қадом лақабҳо машхур аст?*
3. *Устодони Ҳофиз қиҳоянд?*
4. *Мавзӯҳои газалиёти Ҳофиз қадомҳоянд?*
5. *Шоир кай вафот кард ва дар қучо?*
6. *Мероси адабии Ҳофиз ва теъдоди онҳоро номбар қунед.*

Машқи 96. Байтҳои Ҳофизро ифоданок хонед.

Дар маҳфиле, ки ҳуршед андар шумор зар(р) аст,
Худро бузург дидан шартӣ адаб набошад.

Зи ҷанги Зӯҳра шунидам, ки субҳидам меғуфт:
Ғуломи Ҳофизӣ хушлаҳҷаю хушовозам.

Сухандонию хушхонӣ намеварзанд дар Шероз,
Биё, Ҳофиз, ки мо худро ба мулки дигар андозем!

Ёрӣ андар қас намебинам, ёронро ҷӣ шуд?
Дӯстӣ қай охир омад, дӯстдоронро ҷӣ шуд?

Ман, ки имрӯзам биҳишти нақд ҳосил мешавад,
Ваъдаи фардои зоҳидро ҷаро бовар қунам?

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад.

Савол ва супориш:

1. Дар кадом ҳолат худро бузург дидан шартӣ адаб нест?
2. Чанги Зӯҳра (номи ситора) субҳидам чӣ мегуфт?
3. Барои чӣ Ҳофиз худро ба мулки дигар андохтанист?
4. Чаро шоир аз ёрон гила дорад?
5. Сабаби ба ваъдаи фардои зоҳид бовар накардани Ҳофиз дар чист?
6. Маънои ибораҳои «дарахти дӯстӣ» ва «ниҳоли душманӣ»-ро чӣ хел мефаҳмед?
7. Барои чӣ шоир хостгори шинондани дарахти дӯстӣ ва баркандани ниҳоли душманӣ мебошад?
8. Яке аз байтҳои навишта, мазмунашро тарҷума кунед.

ҲАЗАЛ ЧИСТ?

Ҳазал ин навъи адабӣ буда, маъноӣ «дӯст доштан»-ро дорад. Қариб ҳамаи адибони классикӣ муносири тоҷик аз устод Рӯдакӣ сар карда, то устод Лоик дар ҳазалсароӣ қувва озмудаанд. Ҳазал бо ду мисраи қофиядор (матлаъ) сар шуда, охири мисраҳои ҷуфт, монанди қасида, қофияҳои том доранд. Вазни ҳама байтҳои ҳазалҳо аз аввал то охир (аз 5 то 20 байт) як хел мебошанд. Мавзӯҳои ҳазалҳо ғуногун (ишқӣ, динӣ, фалсафӣ, танқидӣ ва ҳоказо) мешаванд. Саъдии Шерозӣ ҳамчун паёмбари ҳазал шинохта шудааст.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Баъзе ҳазалҳои Ҳофиз душворфаҳм буда, шарҳу эзоҳ меҷӯянд. Ба дигар маънӣ, баъзе ғуфтаҳои шоир маъноӣ рамзӣ доранд. Ин гуна суханҳо дар таркибу таъбирҳои нисбат ба ғуфтаҳои монда, ибора, ҷумла ва таркибҳои алоҳида пайдо мекунаанд. Чунончи, дар байти:

Бар ин равоки забарҷад навиштаанд ба зар,

Ки ҷуз нақӯии аҳли қарам нахоҳад монд

ибораи **равоки забарҷад** ба маъноӣ **олам** омада, шоир ғуфтанист, ки бо зар дар пештоқи олам ғайр аз некиву неқомӣ чизӣ дигаре навишта нашудааст. Маъноӣ байт: Аз одам дар олам ба ғайр аз неқӣ қардан, дигар ҳеҷ чиз боқӣ намонда.

БОЗИҲОИ ШАВҚОВАР: КӢ ЗУД МЕӢБАД?

1. Агар калимаҳоро дуруст ҷо ба ҷо кунед, мисраи яке аз ғазалҳои Ҳофиз ҳосил мегардад:
орад. ба бор коми дил биншон, дӯстӣ Дарахти ки
2. Агар калимаҳоро аз охир - аз поён ба боло дуруст хонед, ҷумлаи содае ҳосил мешавад. Онро нависед.

.	л	г	т	и
т	а	и	с	ф
с	з	д	у	о
а	а	о	з	Ҳ

ЛУФАТ:

хониш – чтение – *ӯқиш*

мустақилона – самостоятельно – *мустақил, мустақил равишда*

лақаб – прозвище – *лақаб*

шакарзабон – сладкоязычный – *ширинсӯз*

тахаллус – псевдоним – *тахаллус*

ятим – сирота – *етим*

устувор – твёрдый; устойчивый – *устувор*

зиёрат – посещение; посещать святыя места – *зиёрат*

(ва) ҳоказо – и так далее – *ҳоказо, ва бошқалар*

некӣ – благодеяние – *яхшилик*

анъана, урфу одат – традиция – *анъана, урфу одат*

савоб – доброе дело – *савоб*

ташаббус – инициатива – *ташаббус*

фарқ – разница – *фарқ*

ДАРСҲОИ 47-48

ТАКРОРИ СОҲТИ ҶУМЛАҲОИ МУРАККАБ. ҶОИИ САРҶУМЛА ВА ҶУМЛАИ ПАЙРАВ

Савол ва супориш:

- Як сол чанд фасл дорад?
- Пас аз фасли зимистон кадом фасл меояд?
- Фасли баҳор аз кадом моҳҳо иборат аст?
- Дар моҳи март, мо кадом ҷашнҳоро қайд мекунем?
- Калимаи «Наврӯз» чӣ маъно дорад?
- Ҷумлаҳои мураккаби матнро ёбед.

ЧАШНИ НАВРҶЗ

Наврӯз ин рӯзи нав гуфтан аст. Чашни Наврӯз аз чашнҳои бостонии мардуми ориёӣ мебошад. Онро ҳар сол моҳи ҳамал, ки ба 21 март рост меояд, чашн мегиранд.

Дар фасли баҳор барфҳо об мегарданд, ҳама ҷо сабзу хуррам мешаванд, гулҳои баҳорӣ, гули зардак, сияхгӯш, бойчечак ва лола мешукуфанд. Дарахтон гул мекунанд. Ҳама дар ин фасл хурсандӣ намуда мегӯянд:

Наврӯзатон фирӯз бод,
Ҳар рӯзатон Наврӯз бод!

Наврӯз бе суманак намешавад. Суманак ин шираи табиат, зебу зиннати дастархони солинавӣ аст.

Дар шаби Наврӯз хон ораста рӯи онро бо нозу неъматҳо оро медиҳанд. «Ҳафт син»-у «Ҳафт шин» мегузоранд. Маводи «Ҳафт син»: суманак, самбӯса, себ, сабзӣ, санҷид, испанд, сабза ва «Ҳафт шин»: ширбиринҷ, шарбат, шиннӣ, шӯрбо, шавла, ширинӣ, шибит мебошанд.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Наврӯз натанҳо иди Соли нав, балки иди деҳқон, иди Замин мебошад. Ин идро ҳар сол 21-уми март дар тамоми рӯи замин чашн мегиранд.

Сунориш: Аз рӯи ин расм 2-3 ҷумла тартиб диҳед.

Машқи 97. Байтҳои Наврӯзиро ифоданок хонда, аз ёд намоед.

1. Фасли Наврӯзу навбахор омад,
Мавсими сайри лолазор омад.
2. Дӯстон, фасли дилафрӯз муборак бод!
Қадами тозаи Наврӯз муборак бод!

Кор бо матнҳо:

1. *Наврӯз чӣ гуна ҷашн аст?*
2. *Онро чӣ тавр пешвоз мегиранд?*
3. *«Ҳафт син» чӣ маъно дорад?*
4. *«Ҳафт шин» - чӣ?*
5. *Шумо дар васфи Наврӯз шеър медонед?*
6. *Мазмуни яке аз байтҳои болоро шарҳ диҳед.*
7. *Сарҷумла ва ҷумлаҳои пайрави байтии дуҷумро нависед.*

ОЁ МЕДОНЕД?

ОБ БОШАД, ОБОДОНӢ ҲАМ МЕШАВАД

Бо қарори ЮНЕСКО ҳар сол, 22-юми март, Рӯзи байналмилалии захираи об қайд карда мешавад.

Дар гузориши худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, дар маҷлиси пуршукӯҳи Созмони Милали Муттаҳид, соли 2003-ро «Соли оби тоза» ва солҳои 2005-2015-ро даҳсолаи «Об барои ҳаёт» эълон кард. Ин таклифро 141 мамлакати ҷаҳон тарафдорӣ намуданд.

Бузургон гуфтаанд: «Об бошад, ободонӣ ҳам мешавад».

Мо бояд барои тозагии об мубориза барем.

Супориш:

Ҷойи сарҷумла ва ҷумлаҳои пайравро муайян кунед.

ЛУФАТ:

такрор – повторение – *такрор*

ҷой – место – *ӯрин, жой*

сарҷумла – главное предложение – *сӯз боши*

шибит – укроб – *шивит*

оянда – будущий – *келажак*

хуррам – весёлый – *хуррам*

хуррамӣ – радость, веселье – *хуррамлик*
обод – благоустроенный – *обод*
ободӣ – благоустроенность – *ободлик*
таклиф – предложение – *таклиф*
тарафдор – сторонник – *тарафдор*

ДАРСҲОИ 49-50

ИНКИШОФИ НУТҚИ МУРАТТАБ ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА

Машқи 98. Матнро хонед, феълҳоро навишта, сохти онҳоро муайян намоед.

ҲИКОЯТ

Мегӯянд, ки дар вилояти Бухоро як вақтҳо ҷонваре пайдо шуд, ки ҳар кас вайро медид, ҳалок мегардид. Аз дастии ин бало бисёр одамон талаф шуданд. Ақли ҳама дар дафъи ин ҷонвар оғиз буд. Охир ба назди Абӯалӣ ибни Сино омада, аз вай тадбир пурсиданд.

Ӯ фармуд, ки аз фӯлод сипаре сохта, онро сайқал дода, монанди оина гардонанд.

Вақте ки сипар ҳозир шуд, Абӯалӣ амр кард, ки касе онро гирифта ба ҳайвон рӯ ба рӯ шавад. Ҳамон навъ карданд. Он ҷонвар сурати худро дар оина дида, дарҳол ҳалок шуд. Халқ аз ин бало ва офат халосӣ ёфтанд.

Садриддин Айни

НАМУНА:

пайдо шуд - феъли таркибӣ буда, аз ду калима иборат мебошад.

медид - феъли сохта, аз префикс ва феъл тартиб ёфтааст.

ОЁ МЕДОНЕД?

- ♦ 12-уми апрел мо кадом идро қайд мекунем?
- ♦ Кайҳоннаварди аввалини ҷаҳон кист?

РӯЗИ КАЙҲОННАВАРДОН

12-уми апрели соли 1961 дар ҷаҳон воқеаи муҳиме ба амал омад. Дар ин рӯз аввалин маротиба дар дунё одам ба коинот парвоз кард. Вай Юрий Алексеевич Гагарин буд.

Юрий Гагарин дар муддати якуним соат атрофи заминро давр зад.

Парвози аввалин бомуваффақият анҷом ёфта, боиси комёбиҳои бузурги илм ва техника гардид. Аз ин рӯ, ҳар сол 12-уми апрел ҳамчун рӯзи кайҳоннавардон қайд карда мешавад. Мо бо номи ин фарзанди далеру ҷасур ва қаҳрамони халқи бузурги рус мефахрем.

Қор бо матн:

1. Кай рӯзи кайҳоннавардон қайд карда мешавад?
2. Барои чӣ?
3. Ю. А. Гагарин чанд соат атрофи заминро давр зад?
4. Чаро мо бо номи Ю. А. Гагарин фахр мекунем?
5. Шумо боз кадом кайҳоннавардонро номбар карда метавонед?

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон - шаҳри Душанбе таърихи куҳан дорад. Он аз як деҳаи назарногир, бо мурури вақт, ба як шаҳри зебоманзар мубаддал гардидааст. Мардуми тоҷик моҳи октябри соли 2004 80-солагии шаҳри Душанберо ботантана таҷлил намуданд.

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар сол, 17-уми апрел, Рӯзи пойтахти ҷумҳурӣ қайд карда мешавад.

Машқи 99. Порчаи шеърӣ шоир Боқӣ Раҳимзодаро ифоданок хонда, аз ёд кунед.

Ба гирдат ҳалқа баста кӯҳсорон,
Ту ро гардида доимо ниғаҳбон.
Ҳамеша то ки бошӣ сабзу хуррам,
Зи дил ҷорӣ намуда чашмасорон.

Аҷаб шаҳри дилорой, Душанбе,
Ҳаёлам, зеби дунёй, Душанбе.

ЧАНД ЛАТИФАВУ МУАММО ВА АНАВОРДУ ДАВРАВОРД ДАР ВАСФИ ШАХРИ ДУШАНБЕ

ЛАТИФАҲО

Муаллим:

– Душанбе кай пайдо шудааст?

Талаба:

– Мебахшед, муаллимчон, он вақт ман дар Душанбе набудам.

* * *

– Кадом адибон Душанберо «арӯси шаҳрҳо» номидаанд?

– Онҳое, ки дар тӯйи арӯсии он иштирок кардаанд.

* * *

– Чаро кинотеатри ба номи Зебуннисо мегӯянд?

– Чунки дар ҳамон ҷо Зебуннисо дар айни тамошои филми хиндӣ таваллуд шудааст.

* * *

– Аҳолии шаҳри Душанбе чӣ қадар аст?

– Намедонам.

– Барои чӣ?

– Ҳоло ҳисоб накардаам.

* * *

– Фарқи «душанбе» аз «панҷшанбе» дар чист?

– Яке пойтахт асту дигаре сокини он.

МУАММОИ «ПОЙТАХТ»

Дар ин муаммо номгӯи 7 шаҳр ниҳон аст.

АНАВОРДИ «ДУШАНБЕ»

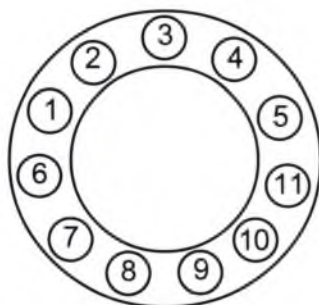
Дар ин анаворд 7 номи пойтахтҳои давлатҳои ҷаҳон ҷой дода шудаанд, ки бо ҳарфи «Д» сар мешавад.

ДАВРАВОРД

Агар рақамҳои ҳосил ҳарфҳоро дуруст гузоред, «Шаҳри дилоро» ҳосил мегардад.

- 2 - А
- 4 ва 10 - Р
- 3 - Х
- 1 - Ш
- 5 ва 7 - И
- 8 - Л
- 6 - Д
- 9 ва 11 - О

МУАММО

Зане аз хориҷа меҳоҳад, ки як ҳафта ба шаҳри Душанбе омада, дар ҷашни 90-солагии он иштирок намояд. Ӯ орзуи онро дорад, ки рӯзи якум аз бинои 30-40 ошёнатори меҳмонхонае шаҳрро хуб тамошо кунад. Рӯзи дуюм дарвозаҳои шаҳрро дида, ба дарвозаҳои шаҳри ҳудаш муқоида намояд. Рӯзи сеюм ба метро нишаста, то Қалъаи Ҳисор биравад. Ҳангоми бозгашт ба электричкае савор шуда, ба меҳмонхона баргардад. Рӯзи чорум дар киштие нишаста, баҳри Норакро давр занад. Киту наҳанг, тимсоҳу каркадан, моржу тюлен ва хирсҳои сафедро дида, аз бозӣ бо делфинҳои он ҳаловат барад. Рӯзи панҷум бо

автобусу троллейбус ва маршруткаву таксӣ бозорҳои «Баракат», «Шоҳмансур», «Саховат», «Султони Кабир», «Роҳи абрешим» ва «Корвон»-ро тамошо карда, тӯҳфаҳо бихарад. Рӯзи шашум ба тамошоии кӯҳҳои сарбафалакпечида баромада, чуқриву рову рошак, торону коку ва гулҳои рангоранг чиде, ба ватанаш ҳада барад. Ниҳоят, рӯзи ҳафтум дар ҷашнвораи пойтахт иштирок карда, барои бозгашт ба Ватани маҳбуб тайёри бинад.

Ба меҳмон кӯмак расонед. Гӯед, ки кадом орзуи вай дар шаҳри Душанбе амалӣ мегардад ва кадомаш не.

Аз рӯзномаи «Паёми Душанбе»

ЛУҒАТ:

ҷонвар – создание, живое существо – *жонивор*

аз вай – у него, от него – *ундан, уники*

шакл – форма, вид, образ – *шакл*

сурат – портрет – *расм, сурат*

бомуваффақият – успешно – *муваффақиятли*

намедонам – не знаю – *билмайман*

пойтахт – столица – *пойтахт*

ДАРСҲОИ 51-52

ҶУМЛАИ ПАЙРАВИ ШАРТ

Машқи 100. Мақолу зарбулмасалҳои халқиро ҳонда, ба имлои пайвандакҳои ишоратшуда диққат диҳед.

1. **Агар** меҳнат накуни, роҳат набини.
2. Баҳои хуб мегирӣ, **ба шарте ки** нағз хонӣ.
3. **Агар** сабр кунӣ, аз ғӯра ҳавло мепазад.

НАМУНА: – Бо кадом шарт баҳои хуб мегирӣ?
– Ба шарте ки нағз хонӣ.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Ҷумлаи пайрави шарт, шарти иҷро шудани амали сарҷумларо шарҳ медиҳад. Он ба воситаи пайвандакҳои **ки**, **агар** (дар назм дар шакли **гар**, **ар**), **ба шарте ки** ба сарҷумла тобеъ мешавад.

Ќумлаи пайрави шарт дар таркиби ҷумлаи мураккаби тобеъ омада, ба сарҷумла бе пайвандак, танҳо тавассути интонатсия низ тобеъ мегардад: Кор кунӣ (ҷумлаи пайрави шарт) – нон меҳӯрӣ (сарҷумла).

САВОЛУ ҶАВОБ:

НАДЯ

- Нодира, ту ба хонаи мо меой?
- Дар воқеъ, ту дар маҳфили баскетбол иштирок ме-
кунӣ?
- Ба шарте ки ту ҳам иш-
тирок кунӣ.

НОДИРА

- Агар модарам иҷозат диҳанд.
- Агар саломатиам беҳ-
тар шавад, албатта, иш-
тирок мекунам.
- Надя, ту дар базиҳои шоҳ-
мот иштирок мекунӣ?

КОРҲОИ МУСТАҚИЛОНА:

♦ Аз ин байти Абдуррахмони Ҷомӣ сарҷумла ва ҷумлаи пайрави шартро муайян намоед.

Ба хок ар супорӣ як дона ҷав,
Дихад ҳафтсадат вақти дарав.

♦ Шеъри Мирзо Турсунзодаро ифоданок хонда, муколама намоед. Аз шеър ҷумлаи пайрави шартро ёбед.

Зан агар оташ намешуд, хом мемондем мо,
Норасида бодаи дар ҷом мемондем мо.
Зан агар моро намебахшид умри бардавом,
Бетахаллус, бенасаб, беном мемондем мо...
Гар каломӣ аввалин аз зан намеомӯхтем,
Лаб фуру баста ҳама чун лом мемондем мо!

НАМУНА: – Мо кадом вақт хом мемондем?

– Агар зан оташ намешуд.

Савол ва супориш:

1. Чаро шоир занро ба оташ ташбеҳ медиҳад?
2. Шумо маънои вожаи «зан»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Калимаҳои душворро ба дафтари луғат навишта, тарҷума кунед.

Машқи 101. Ҳикоятро хонед, ҷумлаи охирро навишта, тарҷума намоед.

Султон Алоуддинро чун вақти салтанат ба охир расид, ҳар се фарзандони худро талаб кард. Ба ҳар як се тир якҷо намуда дод, то бишкананд. Онҳо бо зӯри бозуи ҷавонӣ ҳарчанд саъй карданд, ба ҷойе нарасиданд.

Он гаҳ ба ҳар яке яктой тир дод, то бишкананд. Тез бишикастанд.

Султон гуфт: «Агар аз ҳам ҷудо шавед, душман як- як аз миён хоҳад бардошт ва агар ба иттифоқи ҳамдигар зиндагӣ кунед, ҳеҷ кас бар шумо зафар нахоҳад ёфт».

Машқи 102.

НАХУСТИН ЗАН ДАР КАЙҲОН

16-уми июни соли 1963 нахустин зан-кайҳоннавард Валентина Терешкова бо киштии «Восток-6» ба кайҳон парвоз намуд. ӯ 48 маротиба дар гирди замин парвоз карда, 19 июни соли 1963 аз сафари бисёррузаи кайҳон сиҳат ва саломат ба замин, ба Ватани маҳбуб баргашт.

Аз хабари хуши ба кайҳон парвоз кардани зан-кайҳоннаварди нав хурсандии одамон, хусусан занону духтарон, ҳадду канор надошт. Тамоми дунё ба ин ғалабаи бузург таҳсин хонд.

Савол ва супориш:

1. Нахустин зани кайҳоннавард чӣ ном дорад?
2. ӯ кай ба кайҳон парвоз кард?
3. Валентина чанд маротиба дар гирди замин парвоз намуд?
4. Вай кай ба замин баргашт.
5. Барои чӣ хурсандии мардум ҳадду канор надошт?
6. Боз номи кадом занҳоро медонед, ки ба кайҳон парвоз кардаанд?

ЛУФАТ:

ҷумла – предложение – *гап*

хом (норасида) – неспелый – *хом (пишмаган)*

зан (1) – женщина, жена – *хотин, аёл*

зан (2) – бей – *ур*

бисёррӯза – многодневный – *кӯпкунли*

ашк – слёзы – *кӯз ёши*

вазнин – тяжёлый (-ая, -ое) – *огир*

илҳомбахш – вдохновляющий – *илҳомбахш*

камтар – немного – *озроқ*

нахустин – первый – *биринчи, илк бор*

шинос – знакомый – *таниш*

ДАРСҲОИ 53-54

ҶУМЛАИ ПАЙРАВИ ХИЛОФ. КОР БО МАТН. ТАРЗИ ТАҲЛИЛИ ҶУМЛА

Машқи 103. Ҷумлаҳоро нависед, ба пайвандакҳои ишоратшуда диққат диҳед, сарҷумларо ёбед.

1. Танаффус шуда **бошад ҳам**, хонандагон аз синф намебаромаданд.
2. **Ҳарчанд ки** ман таъкид кардам, ту дарсатро тайёр накардӣ.
3. **Ба ҷойи он ки** падарам маро сарзаниш кунад, насихат кард.
4. **Ӯ бо вучуди он ки** аз кор шабона бармегашт, вазифаҳои хонагиро иҷро мекард.

ДАР ХОТИР ДОРЕД:

Ҷумлаи пайраве, ки дар таркиби ҷумлаи мураккаби тобеъ омада, акси (маъноӣ муқобили) мазмунӣ сарҷумларо ифода мекунад, ҷумлаи пайравӣ хилоф номида мешавад. Он ба сарумла ба воситаи пайвандакҳои **ҳам** (бо аорист - **бошад ҳам**, **равад ҳам** ва ғ.) **бо вучуди он ки**, **гарчанде**, **гарчи**, **агарчи**, **ҳарчанд**, **ҳарчанд ки**, **ба ҷои он ки**, **сарфи назар аз он ки** ва монанди инҳо пайваست мешавад.

Гарчанде ки гӯянда муҳочир,

Ту аммо на муҳочир, на мусофир.

Мирзо Турсунзода

Машқи 104. Матнро нависед ба зери пайвандакҳо хат кашед.

Агар имрӯз аз мушкилӣ нахаросида, барои ободию осудагии Ватан талош варзем, агар кинаву адолатро аз синаҳо абадӣ дур карда, дар симои ҳамдигар дӯст, бародар, ҳамватан ва ҳамтақдирро бинем, пойдории зиндагии неки фардо ва давлати сохибистиклоламонро мустаҳкам мегузorem.

Эмомалӣ Раҳмон, «Тоҷикон дар оинаи таърих»

КОРИ МУСТАҚИЛОНА:

жумлаҳоро навишта, сарҷумларо ёбед.

1. Бо вучуди он ки роҳ дур буд, ман натарсида ба роҳ баромадам.

2. Гарчанде ки Одинаев гамгин буд, ӯ худдорӣ кард.

Машқи 105. Ҳикояти Абдуллаҳмони жомиро хонда, ҷои хабарро муайян кунед.

ГУРГ ВА САГ

Рӯбоҳе ба сари роҳе истода, мушоҳидакорона ба ҳар тараф нигоҳ мекард. Ногоҳ аз дур сиёҳие пайдо шуд. Наздик омада дид, ки гурги дарранда бо саги бузург ба сурати дӯстони содик ҳамроҳ меоянд, ки аз якдигар ҳеҷ ваҳме ва тарсе надоранд.

Рӯбоҳ гуфт:

– Алҳамдулиллоҳ, ки кини дерин ба меҳри тоза мубаддал шудааст.

Ба саг гуфт:

– Сабаби дӯстиатон чист?

Саг гуфт:

– Сабаби дӯстии мо душмании шубон аст. Дирӯз гург ба рама ҳамла оварду барраеро рабурд ва ман аз паси он ҳарчанд давидам ба он нарисадам, то барраро биситонам. жун боз омадам, шубон ҷӯбе ба ман заду маро биронд ва ман дӯстӣ аз шубон кандаму бо душманам пайвастам.

Савол ва супориш:

Хонандагон ба ду гурӯҳ тақсим шуда, банавбат саволу ҷавоб менамоянд.

1. Аз дӯстии сагу гург
чаро рӯбоҳ хайрон шуд?

2. Сабаби дӯстии сагу
гург дар чист?

3. Чаро шубон вафодору
ёвари хешро ранҷонд?

4. Оқибати ранҷонидани
саг бо чӣ анҷомид?

5. Хулосаи шумо аз ин
ҳикоя?

1. Зеро сагу гург як умр бо
ҳам душманони ҷонӣ буданд.

2. Сабаби дӯстии сагу гург,
мувофиқи нақли саг, бевафоии
шубон ба ёвари худ аст.

3. Барои он ки саг ба гург
расида натавонист ва
ғусфандро халос накард.

Аз ин ҷазои ноҷо саг
ранҷид.

4. Саг, ки дӯсти беминнати
шубон буд, тамоми умр
хизмати содиқона ба ҷо
меовард, аз ин рафтори
сохибаш ранҷид ва бо
душмани ӯ дӯстӣ кард.

5. Дӯстонро гиромӣ дош-
тан, ҷавонмардию хирад-
мандиро ба ҷо овардан лозим
аст. Агар кас дӯшташро беҳуда
ранҷонад, аз як рафиқи
ғамхору содиқи хеш маҳрум
мегардад. Аз як сухани ноҷо
ва як рафтори нодуруст ошно
бегона мегардад.

Машқи 106. Мисолҳоро навишта, ба зери ҷумлаҳои пайрави хилоф
хат кашед.

1. Бобоям садсола бошанд ҳам, он соли қаҳтӣ ва
серташвишро фаромӯш карда наметавонанд.

2. Одина, бо вучуди он ки аз кор бевақт бармегашт, қору
бори хонаро аз назар мегузаронд.

3. Ҳарчанд ки масъала душвор буд, ман аз ӯҳдаи ҳалли он
ба ҳубӣ баромадам.

4. Хонаи мо он қадар ҳам дур нест,
Гарчи дар чашми шумо манзур нест.

Мирзо Турсунзода

ЛУФАТ:

ҳам – тоже, также – *шундай, ҳам*
муҳочир – переселенец, эмигрант – *муҳожир*
мусофир – приезжий – *мусофир*
нахаросида (натарсида) – не боясь – *қўрқмасдан*
гург – волк – *бӯри*
саг – собака – *ит*
мубаддал – превращаться – *ўзгармоқ*
шубон – пастух – *чўпон*
душман – враг – *душман*

ДАРСҲОИ 55-56

МУТОЛИА ВА ХОНДАНИ ПОРЧАҲОИ НАЗМИЮ НАСРӢ

ҲАМСОЯ

Тоҷикон, тавре ки танҳо нон хӯрда наметавонанд, ҳамин тавр, танҳо зиндагӣ карда наметавонанд.

Аз ин рӯ, онҳо ба ҳамсоя эҳтиёҷ доранд. Беҳуда нест, ки халқ дар бораи ҳамсою дари ҳамсоягӣ мақолу зарбулмасалҳои зиёд офаридааст:

«Ҳамсоя ба ҳаққи Худо баробар», «Хона не, ҳамсоя бихар» ва ҳоказо.

Вақте ки мегӯем, ҳамсоя бад аст ё не, ба худамон ҳам дахл дорад. Ҳар кас агар неқ бошад, ҳамсояш низ неқ аст. Яъне неқӣ бо ҳамдигар вобастагии қавӣ дорад.

Қор бо матн:

1. Чаро мо бо ҳамсоя эҳтиёҷ дорем?
2. Дар ҳаққи ҳамсоя чанд мақолу зарбулмасал медонед?
3. Муносибати шумо бо ҳамсоя чӣ тавр аст?
4. Маънои ибораи «ҳамсоя бихар»-ро чӣ тавр мефаҳмед?

Машқи 107. Ҳикояи халқиро дар бораи Абӯалӣ ибни Сино ифоданок хонед.

Овардаанд, ки рӯзе амири Сомонӣ Абӯалиро имтиҳон кардани шуд. Вай ба пешхизматони худ амр намуд, ки дар зери чор пойи курсии Абӯалӣ чор танга гузоранд. Онҳо амри амирро бачо оварданд, вале Абӯалӣ аз ин кор қатъиян хабар надошт. Хангоме ки Абӯалӣ омада ба рӯйи курсии худ нишаст, рӯй ба ҷониби осмон кард ва боз ба ҷониби замин нигоҳ карда, аз тааҷҷуб ва хайрат сари худро ҷунбонидан гирифт.

Амири Сомонӣ гуфт:

– Ҳакими замонро чӣ чиз дар тааҷҷуб андохтааст, ки ин қадар мутаҳайиранд?

Абӯалӣ гуфт:

– Ман имрӯз чунин дармеёбам, ки тахти ман ба миқдори пушти корде баланд гашта, ё худ осмон ҳамон миқдор ба замин наздик шудааст.

Амири Сомонӣ ва аркони давлаташ бар камоли ҳис ва эҳсосоти Абӯалӣ ибни Сино таҳсин ва офарин намуданд.

Кор бо матн:

1. Амири Сомонӣ ба пешхизматон чӣ амр кард?
2. Мақсади амир чӣ буд?
3. Абӯалӣ ибни Сино чӣ кор кард?
4. Амири Сомонӣ ва аркони давлат ба чӣ хулоса омаданд?
5. Ҷумлаи охирро тарҷума кунед.

СҶҲБАТ: Ба ин саволҳо шифоҳӣ ҷавоб диҳед.

– Ҳоло кадом моҳ аст?	– ?
– Моҳи май пас аз кадом моҳ меояд?	– ?
– Оё медонед, ки дар моҳи май кадом идҳо кайд карда мешаванд?	– ?

Машқи 108. Шеърӣ Ғоӣб Сафарзодаро ифоданок хонед.

ДАР ЗАМИН ҶӢЕД МАРО

Азизу мӯътабар дорам заминро,

Заминеро, ки одам офаридам.

Дар оғӯшаш фитодам, хестам ман,

Раҳи ҳамвору ноҳамвор дидам...

Замин - гаҳвораю чавлонгаҳи ман!
Барояш дар талоши рӯзгорам.
Дар ин раҳ гаҳ шарора, гоҳ барқам,
Гаҳе шогирд, гоҳ омӯзгорам...

Азизу мӯътабар дорам заминро,
Замини меҳрубону нозанинро.
Ман ин ҷо ибтидои хеш дидам,
Ба истиқболи субҳи нав давидам.

Кор бо матн:

1. Барои чӣ шоир заминро азизу мӯътабар медонад?
2. Байти дуҷум чӣ маъно дорад?
3. Сабаби ба гаҳвора монанд карда шудани замин дар чист?
4. «Ман ин ҷо ибтидои хеш дидам»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
5. Сифатҳои шеърро ёфта, нависед.

НАМУНА: Раҳи ҳамвору ноҳамвор. Чӣ хел раҳ? Ҳамвору ноҳамвор (сифат).

ОЁ МЕДОНЕД?

МОҲИЕ, КИ БА ҲАШАРОТ «ТИР МЕПАРРОНАД»

Як намуд моҳии обпоше вучуд дорад. Аз он сабаб ин моҳӣ чунин ном гирифтааст, ки ӯ обро бо чунон ғаввора аз худ берун меорад, ки бо он ҳашаротро зада меафтанад. Ин моҳӣ узви биноии хуб дошта, тортанакҳои хурд ва ҳашаротро шикор мекунад. Ӯ аз зери об то як метр хеле нишонрас «тир» мезанад.

ЛУФАТ:

назм – поэзия, стихи – *назм*

наsr – проза – *наsr*

ҳамсоя – сосед – *қўшони*

товус – павлин – *товус*

моҳӣ – рыба – *балиқ*

тир – стрела, пуля – *ӯқ*

чаро? – зачем? – *нима учун?, нега?, нечук?*

ЭҲТИМОЛ – возможно – *эҳтимол*

ИНКИШОФИ НУТҚ**СҶҲАТ: «ОДОБИ МЕҲМОНДОРӢ»**

Анъанаи меҳмондорию меҳмоннавозӣ ва дастархони пурнозу неъматӣ халқи тоҷик дар ҷаҳон машҳур аст. Аммо меҳмондорӣ ва меҳмонқабулкунӣ вазифа, масъулият ва одоби зиёде дорад. Ҳусайн Воизи Кошифӣ чунин гуфтааст:

Агар пурсанд, ки одоби меҳмондорӣ чанд аст, бигӯй: ҷаҳордах – ду шарт, шаш аркон ва шаш адаб.

Агар пурсанд, ки ду шарт кадом аст? Бигӯй: «Аввал, меҳмонро таоми ҳалолу тоза диҳад, дуюм, меҳмонро ғаразу риё накунад».

Агар пурсанд, ки шаш аркон кадом аст? Бигӯй: «Аввал меҳмонро таъзим кардан ва ба ҷойи некӯ шинонидан; дуюм, бо меҳмон кушодарӯй ва хандон будан; сеюм, ҳарчанд меҳмон нагуфта ояд, рӯй туруш накардан; ҷаҳорум, меҳмонро ҳурмати зиёде доштан; панҷум, баҳили накардан, он чизе, ки дар хона ҳаст, пеши меҳмон гузоштан; шашум, тақаллуф накардан».

Шаш одоб ин аст:

1. Аз меҳмон напурсед, ки кадом таомро меҳӯрад;
2. Таоми бештар пеши ӯ гузоред;
3. Дар ҳӯрдан тақлифи бисёр накунед;
4. Меҳмонро то берун гуселонед;
5. Узрҳои накунед, ки ин худписандӣ аст;
6. Миннат накунед, сипосгузор бошед.

Бузургон гуфтаанд: «Меҳмонро азиз бояд дошт,- Аз раҳи мардиву ҷавонмардӣ».

Кор бо матн:

1. «Меҳмон»- гуфта, киро мефаҳмед?
2. Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар бораи меҳмон чӣ мегӯяд?
3. Шарт, аркон ва одоби меҳмондорӣ чанд аст?
4. Шарту арконҳои меҳмондориро шарҳ дода метавонед?
5. Одобашро чӣ?
6. Шумо бештар ба хонаи кӣ ба меҳмонӣ меравед?
7. Ба назари шумо меҳмон бояд чӣ гуна бошад?

Машқи 109.

Шоирӣ маъруфи тоҷик Салимӣ Хатлонӣ мақоли халқии «Накӯӣ кун, накӯӣ судманд аст»-ро дар шеърӣ «Панд», дар бобати накӯӣ ва вафо, бамаврид ва мохирона ба кор мебарад ва аз номи устод фарзандро насиҳат мекунад, ки накӯкор бошад. Зеро кас танҳо тавассути некӣ некном мегардад. Аммо бадиرو пеша насозад ва забонро аз бадгӯӣ нигоҳ дорад:

Шунидам, устодеро, ба фарзанд,
Ки медод аз накӯиву вафо панд:
Накӯ хоҳӣ, накӯӣ судманд аст,
Накӯкорӣ чӣ коре бегазанд аст.
Накӯ гуфтан тӯро дорад гиromӣ,
Зи некӯӣ расӣ бар некномӣ.
Ба бад гуфтан сухан некӯ наруяд,
Накӯӣ аз каси бадгӯ наруяд.
Ба бад кардан азизеро маёзор,
Ба бад гуфтан забонатро нигоҳ дор.

ИН ГАПИ ДИГАР...

Шахсе ба хонаи касе меҳмон мешавад. Баъди хӯрдани хӯроки болаззат, мард ба занаш мегӯяд, ки аз ҳамон тарбузҳо хубашро биёр. Зан анҷомхона медарояд. Мебинад, ки он ҷо ҳамагӣ як тарбуз аст. Гирифта меорад ва назди мард мегузорад. Мард дида, маломат мекунад, ки нагуфтам як тарбузи хуб биёр. Зан чизе нагуфта, тарбузро гирифта мераваду боз ҳамонро гардонида меорад. Мард ба даст мегираду «Ана занак, ин гапи дигар, акнун лаълию кордро ҳам биёр» мегӯяд.

Дар ин тарзи меҳмондорӣ, ҳамфикрии зану шавҳар ва сирри зиндагиро бой надодани онҳо акс ёфтааст. Агар зан дағалӣ карда: «Тарбузи нағзро аз кучо ёбам, буду шуди он якто-ку?» мегуфт, шавҳар дар назди меҳмон ҳиҷолат мекашид. Меҳмон низ меранҷид.

Машқи 110. Мақолу зарбулмасалҳои зеринро аз ёд намоед.

- Дар назди меҳмон, пишакро пишт мағӯӣ.
- Аз меҳмон пеш ризқаш меояд.
- Меҳмон - якто, ризқаш - ҳазорто.

ЛУФАТ:

одоб – вежливость, воспитанность – *одоб*

меҳмон – гость – *меҳмон*

дастархон – скатерть – *дастархон*

меҳмонқабулкунӣ – приём гостей – *меҳмон кутиш*

бигӯй – скажи – *айт*

чордах – четырнадцать – *ӯн тӯрт*

таом – пища, еда – *таом*

сипосгузор – признательность – *миннатдорлик*

пишак, гурба – кошка – *мушук*

ДАРСҲОИ 59-60

КОР БО МАТН.

ИДҲОИ МИЛЛӢ: ИДИ РАМАЗОН

Ба саволҳо ҷавоб диҳед.

- Дарси гузашта кадом матнро хонда будед?
- Одобӣ меҳмондорӣ чанд шарт доштааст?
- Оё ин шартҳоро шумо ба ҷо меоред?
- Мирзо Турсунзода ба писараш чӣ гуна панд медиҳад?
- Маъноӣ калимаҳои «ҷавобаланд» ва «худписанд»-ро чӣ таъв мефаҳмед?

ИДИ РАМАЗОН

Дар моҳи Рамазон мусулмонон рӯза мегиранд ва нисбат ба моҳи дигар бештар «Қуръон» меҳонанд. Пас аз як моҳи рӯзадорӣ, рӯзи ид фаро мерасад ва онро «Иди Рамазон» меноманд.

Ҳар як оила барои хубтару беҳтар гузаронидани ид пешакӣ тайёри мебинад. Дар рӯзи ид рӯи дастурхонро бо кулчаю меваҳо ва чормағзу пиставу шириниҳо оро медиҳад.

Рӯзи ид тамоми мардум либоси тозаю озода мепошианд ва алаҳусус шодию хурсандии кӯдакон ҳадду канор надоранд. Онҳо ба назди дари ҳар хонаи ҳамсоягон рафта: «Ид муборак! Ба гузаштагони мову шумо раҳмат!» - гӯён соҳибони хонаро бо ид табрик мекунанд.

Савол ва супориш:

1. Чаро «Иди Рамазон» меноманд?
2. Дар моҳи Рамазон мардум чӣ кор мекунанд?
3. Дастурхонҳо чӣ тавр оро дода мешаванд?
4. Шумо дар моҳи Рамазон чӣ кор мекунед?

Машқи 111. Матнро ифоданок хонед.

МОҲИ МУБОРАК

Моҳи шарифи Рамазон моҳи покӣ буда, файзу баракати зиёде дорад. Худованди меҳрубон дар ин моҳ ризку рӯзии бандагонро зиёд намууда, ба қалби онҳо меҳру муҳаббат, раҳму шафқат ва адлу инсоф бедор месозад, дар суханашон ростию дар қору амалашон покӣ ато мекунад. Ҳамин аст, ки дар кишварҳои исломӣ мардум дар ин моҳи муборак даст ба хайру саховат мезананд.

Савол ва супориш:

1. Рамазон чӣ гуна моҳ аст?
2. Дар ин моҳ ризку рӯзии мардум чӣ гуна мегарданд?
3. Кай мардум даст ба хайру саховат мезананд?
4. Доир ба аҳамияти рӯза нақли хаттӣ ва ё ҳикояе нависед.

«Қоидаҳои нигоҳубини бемор дар хона»-ро риоя намоед.

- Нисбат ба бемор гамхор ва меҳрубон бошед.
- Чораҳои мунтазами беҳдошти - гавари ҳарчи зудтар сикат худани бемор мебошад.
- тарзи дурусти таомул ба сикатшавии бемор кӯмак мерасонад.
- таом бояд сабукҳазм, гуногунтаркиб ва гарм бошад.
- Бо мақсади пешгирии захминшавии бадани бемор (дар натиҷаи муддати тӯлонӣ бистарӣ будан) бемор бояд ҳар 2 соат аз як паҳлӯ ба паҳлӯи дигар гардонида шавад, қитъаҳои бадан, ки эҳтимоли пайдошавии захм доранд, молида шаванд, ба зерӣ кос, думғоза, пошна, оринҷҳо ва пушти сар доираҳои резинӣ ва докапечи пахтагӣ гузошта шаванд.
- Бо қормандони тиб дар тамос будан ва ҳангоми пайдошавии аломатҳои барои шумо нав онҳоро таъҷилан даъват қардан лозим аст.

ЛУФАТ:

идҳо – праздники – *ҳайитлар, байрамлар*

миллӣ – национальный – *миллий*

рамазон – праздник поста – *рамазон*

пешакӣ – заранее – *олдиндан*

мева – фрукты – *мева*

чормағз – орех – *ёнгоқ*

писта – фисташка – *писта*

шириниҳо – сладости – *ширинликлар*

рост – правда; прямо – *рост*

пок, тоза – чистый, чисто – *покиза, тоза*

ДАРСҲОИ 61-62

ТАҚРОРИ БОБҲОИ МОРФОЛОГИЯ ВА СИНТАКСИС

Машқи 112. Матнро ифоданок хонед. Ба тарзи навишти калимаҳои ишоратшуда диққат диҳед.

ДУ ЛОЛА

Лола ва Меҳрихола ба деҳот кӯчида, ба хонаи нав омаданд. Меҳрихола ба духтарчааш гуфт:

– Ҷони очаш, берун баромада бозӣ кун.

Лола: «Хуб шудааст», – гӯён берун баромаду духтарчаи ҳамсояро дид.

– Номат чӣ? – пурсид Лола.

– Номи ман Лола, – гуфт духтарча.

– Номи ман ҳам Лола.

Духтарчаҳо дугона шуда, ба саҳро баромаданд. Ногоҳ дар лаби ҷӯйбор гулҳои **лола**ро дида, шодикунон гуфтанд:

– Ана, **гули лола**, **лола**ҳоро чида, ба модарамон тақдим мекунем!

Кор бо матн:

1. *Меҳрихола ба духтарчааш чӣ гуфт?*
2. *Лола ба кучо рафт?*
3. *Ӯ бо кӣ вохӯрд?*
4. *Номи ҳамсояаш чӣ буд?*
5. *Онҳо чиро диданд?*
6. *Чаро **лола** дар як ҷумла бо ҳарфи калон ва дар дигар ҷумла бо ҳарфи хурд навишта шуд?*
7. *Ҷумлаи охирро навишта, тарҷума кунед.*

Машқи 113. Фарқи калимаҳои зеринро маънидод карда, тарҷума кунед.

гул –

гӯл –

бур –

бӯр –

даво –

даъво –

шер –

шеър –

Намуна: гул – исм, номи гиёҳ, амсоли гули лола.

гӯл – сифат, бачаи гӯл, яъне камакл.

Машқи 114.

ЛАКЛАК - ТАБИБ

(Афсона)

Дар замонҳои қадим як гурги ғусфанддузде будааст. Рӯзе саросема ғӯштеро хӯрда, ногаҳон дар гулӯяш устухон дармемонад. Устухон хеле калон будааст, ки роҳи нафаси гург

баста мешавад. Гург тарсида, ба назди табиб меравад.

– Дарди ту даво надорад, – мегӯяд табиб. Илочи гирифтани нест. Акнун ту зинда наместонӣ!

Гург ба воҳима меафтад, худро ба чор тараф зада, менолад. Лаклаке нолаи гургро шунида, мепурсад:

– Эй гург, туро чӣ бало зад?

– Э, напурс! – ҷавоб медиҳад гург, бо садои хирросӣ. Дар гулӯям устухон монд, табиб гирифта натавонист.

Дили лаклак ба ҳоли гург сӯхт.

– Наздиктар биё! – гуфт лаклак, – падари ман табиб буд. Ман аз ӯ каме ҳунаро омӯхта будам, шояд ба кор ояд.

– Оҳ, дӯсти азиз! Агар ту маро аз ин бало халос кунӣ, ман ҳам ба ту некӣ мекунам. Лаклак гуфт:

– Даҳонатро кушо!

Гург даҳонашро кушод. Лаклак даҳони калони гургро дида, аввал тарсид. Вале нолаву зораи гург ба ёдаш расиду нули дарозашро ба гулӯи гург дароварда, устухонро кашида гирифт.

Гург тез аз ҷой хесту ба роҳаш рафт. Лаклак ҳайрон шуда пурсид:

– Эй гург, некиат канӣ?

– Чӣ холо ту розӣ нестӣ? Саратро ба даҳони ман дароварда, сиҳату саломат кашидӣ. Ман ҳамон вақт метавонистам туро хӯрам. Гум шав аз назарам, эй почадарози калтадум!

Лаклак ҳайрон монд, аз дил гузаронд, ки ба кӯрнамакон неки кунӣ, неки намебинӣ.

Кор бо матн:

1. Ба гург чӣ шуд?
2. Чаро табиб ба гург ёрӣ надод?
3. Гург ба лаклак чӣ ваъда кард?
4. Чаро афсона «Лаклак - табиб» ном дорад?
5. Барои чӣ ин нақлро мо афсона мегӯем?
6. Ҷумлаи охири тарҷума кунед.

Машқи 115. Шеърро навишта, маънояшро фаҳмонед.

КАБЎТАРАК

Кабӯтарак, кабӯтарак,
Кабӯтарики хатбарак.
Аз дашту дарё гузар,
Хабар ба ақолам бар.

Саволҳо:

1. Оё шумо кабӯтарро дидаед?
2. Дар бораи кабӯтар чӣ медонед?
3. Шумо дар ҳақи паррандагон ғамхорӣ мекунед?
4. Кадом парранда ба шумо бештар маъқул аст? Чаро?

Машқи 116. Ҷавоби чистонҳоро ёбед.

1. Гар даҳонаш во шавад,
Бӯи хуш пайдо шавад?

2. Рафтем саҳро,
Ёфтем гиёҳ.

Пушташ сафед,
Мағзаш сиёҳ?

ЛУҒАТ:

лола – тюльпан – *лола*
дугона – подруга – *дугона*
дугонаҳо – подруги – *дугоналар*
лаклак – аист – *лайлак*
ғусфанд – баран – *қўй*
устухон – кость – *суяк*
гулӯ – горло – *томоқ*
давоқунӣ – лечение – *даволамоқ*
даъво – претензия – *даъво*
кабӯтар – голубь – *кабӯтар*

ДАРСҲОИ 63-64

ХОНИШИ МУСТАҚИЛОНА. ҚАҲРАМОНОН АБАДЗИНДААНД

СӢҲБАТ:

МАРҲАБО

– Наргисҷон, дар
моҳи май кадом ҷашнро
қайд мекунем?

– Оё медонӣ, ки ин ҷӣ
гуна ид аст?

– Ту бобоятро табрик
мекунӣ?

– Пагоҳ ҷӣ гуна
чорабинӣ доред?

НАРГИС

– 9-уми май «Иди Ғалаба»-ро
ҷашн мегирем.

– Ҳа, медонам. Бобоям ишти-
рокчии Ҷанги Бузурги Ватанӣ
(солҳои 1941-1945) мебошанд. Ин
ид иди онҳост.

– Бале, он кас 90- солаанд. Мо,
набарагон, ба муносибати 9-уми май
ва навадсолагиашон бобоямро
табрик менамоем.

– Пагоҳ дар мактаб бо
иштирокчиёни Ҷанги Бузурги
Ватанӣ вохӯрии шавқовар баргузор

мегардад, мо онҳоро табрик
мекунем, дар васфи онҳо
шеърҳо мехонем.

— Ту дар бораи
қаҳрамонони ин ҷанг чӣ
медонӣ?

— Ман медонам, ки аз
Тоҷикистон 53 нафар
қаҳрамон шудаанд:
- Қаҳрамонон абадзиндаанд.
Онҳо Ватанро аз душман
озод кардаанд.

Машқи 117. Матнро ифоданок хонед.

ҚАҲРАМОН

Ҷанги Бузурги Ватанӣ оғоз ёфт. Ҳама ба ҳимояи Ватан
бархестанд. Мардум ихтиёран бар зидди душман, барои озодии
Ватан мерафтанд. Писари тоҷик Саидқул Турдиев низ бо
хоҳиши худ ба ҷанг рафт. Ӯ дар майдони ҷарбу зарб далерона
мечангид.

Душман бар он тарафи дарё ҷой гирифта, аскарони моро
намомонд, ки ба пеш раванд. Саидқул, ки сарвари даста
(командир) буд, фармон дод, ки аз дарё гузашта, душманро нест
кунанд. Ваъзият торафт вазнин мешуд. Аммо сарбозони
Саидқул аз дарё гузашта, душманро торумор сохтанд. Саидқул
Турдиев далерӣ ва шучоат нишон дод. Ба ӯ номи Қаҳрамони

Иттиҳоди Шӯравӣ дода шуд. Ҳоло дар шаҳри Душанбе кӯчае, и ӯ зиндагӣ мекард, ба номи Саидқул Турдиев гузошта гудааст.

Кор бо матн:

1. *Чанги Бузурги Ватанӣ кай сар шуд?*
2. *Саидқул Турдиев чӣ таърих ба ҷанг рафт?*
3. *Ӯ ба сарбозон чӣ гуна фармон дод?*
4. *Барои чӣ ба Саидқул Турдиев номи Қаҳрамони Иттиҳоди Шӯравӣ дода шуд?*
5. *Шумо боз кадом қаҳрамонони Чанги Бузурги Ватанӣ ва қароқарони онҳоро мешинохед?*
6. *Шарҳ диҳед, ки чаро Чанги Бузурги Ватанӣ бо ҳарфи қалон навишта мешавад? Ин чӣ гуна исм аст?*

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар шаҳри Душанбе кадом хиёбону кӯчаҳо ба номи Қаҳрамонони Чанги Бузурги Ватанӣ гузошта шудаанд?

НАМУНА: Яке аз қалонтарин хиёбони шаҳри Душанбе, ки аз назди сирки давлатӣ сар шуда, то охири роҳ тӯл мекашад, ба номи Қаҳрамони Иттиҳоди Шӯравӣ Неъмат Қарабоев гузошта шудааст.

Вазифа: Қалимаҳои кӯча, хиёбон, гулгаштҳо, ноҳия ва ҷумҳуриро тарҷума намоед.

МУВОФИҚАТИ ХАБАР БО МУБТАДО. АЛОМАТИ ТИРЕ ДАР БАЙНИ ОНҲО

Машқи 118. Матнро ифодагон хонед, мубтадою хабарро ёфта, мувофиқати онҳоро шарҳ диҳед.

ИФТИҲОРМАНДАМ

Ман – сарбозам. Дар сарҳади дуртарини Ватан, дар қатори ҳамсолон, омодаи хизматам. Қарзи фарзандиро ба ҷо меорам.

Ман - посбонам. Вақте ки кас ҳудудро ҷун посбони ҳақиқии халқу Ватан ҳис мекунад, дилаш аз шодӣ лабрез мегардад.

Ҳамин ки супориши ба «пост» истоданро мегирам, худро хушбахттарин одами дунё мешуморам. Зеро дар ин лаҳза ман зодгоҳам - Бадахшон, падару модари меҳрубон ва кишвари сохибистиклолу халқи бузургамро ниғаҳбонӣ мекунам.

Аз ман осуда бошед, падару модари меҳрубон!

(Аз мактуби сарбоз)

ЛУФАТ:

қаҳрамонон – герои – *қаҳрамонлар*
абадзиндаанд – вечно живой – *абадий, барҳаёт*
ихтиёри – добровольно – *ӯз ихтиёри билан*
хиёбон – проспект – *хиёбон*
кӯча – улица – *кӯча*
гулгаштҳо – бульвары, цветочники – *гулзорлар*
ифтихормандам – горжусь – *фахрланаман*
сарҳад – граница – *чегара*
дур – далёкий – *узоқ*
қарз – долг – *қарз*
хушбахттарин – самый счастливый – *энг бахтли*
фаввора – фонтан – *фаввора*

ДАРСҲОИ 65-66

ТАКРОРИ БОБИ СИНТАКСИС

Машқи 119. Аз матни додашуда, ҷумлаҳои содаро ёбед.

Ӯ духтари қадбаланд буд, мӯйҳояш дароз ва кокулҳои бисёраш тахтапушташро оро меододанд. Абрувону миҷгонҳои пайваста ва бинии каме барҷаста дошт. Лабҳои серғӯшташ ба ҳудаш мезебид. Қади мавзунаш диққати ҳар бинандаро ба худ ҷалб мекард.

НАМУНА: Лабҳои серғӯшташ ба ҳудаш мезебид.

Машқи 120. Матро нависед, ҷумлаи пайрави шартро муайян намоед.

1. Устои нағз шуданат мумкин аст, ба шарте ки меҳнати ҳалол кунӣ.

2. Ин мизро аз нав месозам, ба шарте ки як нафар ёрдамчӣ бошад.

3. Агар мошин мешуд, дар ним соат рафта омадан мумкин буд.

4. Агар хоҳӣ, ки саломат бошӣ, ба варзиш машғул шав.

Машқи 121. Шеърро ифоданок хонед.

ДҶУСТОНРО ГУМ МАКУН

То тавонӣ, дӯстонро гум макун,
Дӯстони меҳрубонро гум макун.
Дар ҷаҳон бе дӯст будан мушкил аст,
Мушкилосон кун, касонро гум макун.
Дӯстро аз дӯст, ҷонам, фарқ кун,
Дӯстии пайванди ҷонро гум макун.
Халқӣ олам дӯст бо мо гаштааст,
Ваҳдати халқӣ ҷаҳонро гум макун.

Мирзо Турсунзода

Кор бо матн:

1. Ин шеър ба кадом мавзӯ бахшида шудааст?

2. Мисраи «Дӯстро аз дӯст ҷонам фарқ кун» чӣ маънӣ дорад?

3. Мо ҳоло бо чанд мамлакат дӯстӣ дорем?

ОЁ МЕДОНЕД?

Дар Тоҷикистон чанд сафоратхона амал мекунад?

Дар ин бобат аз роҳбари синф ва падару модар бипурсед.

Супориш: Исмҳои Тоҷикистон ва сафоратхонаро навишта, онҳоро аз ҷиҳати сохт муайян намоед.

КОР БО МАТН ВА ВАРАҚАҲОИ ФАРДӢ

Машқи 122. Матнро ифоданок хонед.

БОРБАД

Номи аслии Борбад Паҳлапат аст. Ӯ дар ҳафтсолагӣ ятим мемонад. Як пирамард ӯро ба ибодатхона меорад ва ба

ромишгар Фаррухрӯз месупораду мегӯяд:

«Ҳама рӯзат фирӯз бодо, муъбади муъбадон! Ман ин писарро овардам, ки имтиҳон бикунӣ. Вай «Занди Авасто»-ро наку медонад. Достонҳои Ҷамшеду Фаридуну Эраҷу Сиёвуш ва Рустамро аз ёд меҳонад». Пас Фаррухрӯз фармуд, ки Пахлапат аз «Авасто» суруде хонад. Чун писарак овоз баровард, Фаррухрӯз зор-зор гиристу гуфт: «Ту Борбад ҳастӣ, фарзандам! Ту акнун бор ёфтӣ, соҳиби мартабаи баланд шудӣ!»

Дар ҳақиқат, дар созу овоз чун Борбад, дар олами аҷаму араб, касе баробар шуда наметавонист.

Нақл мекунамд, ки шоҳ Шабдиз ном аспе дошт. Шоҳ аспашро хеле дӯст медошт. Рӯзе Шабдиз мурд. Шоҳ гуфт: «Касе, ки хабари марги Шабдизро ба ман мерасонад, қатл мекунам!»

Касе чуръат намекард, ки хабари нохушро ба шоҳ Хусрав расонад. Он гоҳ Борбад суруде бо номи «Шабдиз» эҷод кард ва барои шоҳ хонд. Шоҳ онро то ба охир гӯш карду Борбадро офарин гуфт.

Савол ва супориш:

1. Номи аслии Борбад чӣ буд?
2. Пирамард ба Фаррухрӯз чӣ гуфт?
3. Фаррухрӯз чӣ кор кард?
4. Барои чӣ дар Арабу Аҷам дар созу овоз касе ба Борбад баробар шуда наметавонист?
5. Дар бораи Шабдиз чӣ гуна нақл аст?
6. Чаро шоҳ ба Борбад офарин гуфт?
7. Шумо дар бораи Борбад боз чӣ ҳо медонед?
8. Исмҳои хоси матнро нависед.

ЛУҒАТ:

серғушт – мясистый – *гӯшти*

вахдат – единство – *вахдат*

офарин – молодец – *офарин*

ТАКРОРИ БОБҲОИ ФОНЕТИКА, МОРФОЛОГИЯ ВА СИНТАКСИС

КОРИ МУСТАҚИЛОНА

Машқи 123. Калимаҳои зеринро ба ҳиҷоҳо ҷудо намуда, ба дафтар нависед.

Ватан, Тоҷикистон, хона, китобхона, Олия, аммо, мон, мӯзгор, оҳу, ҳавопаймо, Сарқонун, истиқлолият.

НАМУНА: Ва-тан, То-чи-кис-тон...

Машқи 124. Ҷумлаҳоро пурра карда нависед, бандакҳои феълиро ёбед.

Ман ҳикояро хонд...
Шоира шеър мехон...
Бачаҳо бозӣ мекун...
Шумо дар кучо буд...

НАМУНА: Ман ҳикояро хондам.

Машқи 125. Худамро месанҷам.

Ба ҷойи нуқтаҳо аз сутуни як ва ё ду ҳарфҳои мувофиқро гузошта нависед:

Бачаҳо ба сӯйи бо... рафтанд.	х	ғ
Бозичаро ба додари па... гардон.	с	з
Қулфи дарро со... кун.	з	с

Машқи 126. Ибораҳоро дуруст нависед.

Нони	торик
Боди	сиёҳ
Мавизи	равшан
Гули	болаззат
Хонаи	форам
Кӯҳи	хиштин

Иморати
Шаби

лола
баланд

НАМУНА: Шаби торик

Машқи 127. Матнро ифоданок хонда, шумораҳоро ба дафтар нависед.

ДОҒИ ЧАНҒ

Ду санаи муҳим ба таърихи тамаддуни инсоният ворид гаштаанд- 22-юми июни соли 1941 ва 9-уми майи соли 1945, яъне оғоз ва анҷоми Ҷанги Бузурги Ватанӣ. Онҳоро 1418 шабу рӯз аз ҳам ҷудо мекунанд. Ин ҷанг беш аз ним аср пеш аз ин ба анҷом расида бошад ҳам, вале доғи он ханӯз ҳам дар қалбу хотирҳо бокист.

Машқи 128. Калимаҳои муқобилмаъноӣ феълҳои зеринро нависед.

омад-	гуфт-
гирифт-	рафт-
хонд-	хӯрд-
хандид-	дид-

НАМУНА: омад - наомад.

ТОЗАҲАБАР:

23-юми марти соли 2006 дар кишвари мо воқеаи таърихӣ рӯй дод.

Туннели Анзоб боз шуд. Бо ҳамин вобастагии ҷумҳурии мо, дар фасли зимистон, аз роҳҳои мошингарди Ўзбекистон анҷом ёфт.

Акнун минтақаҳои ҷануби мамлакат тамоми сол бо минтақаҳои шимоли он пайваст гардиданд.

Кор бо матн:

1. Туннели Анзоб кай боз шуд?
2. Аҳамияти ин туннел дар чист?
3. Оё шумо аз даруни ягон туннел гузаштаед?
Агар гузашта бошад, нақл кунед.
4. Матнро навишта, ба зерӣ исмҳои хос хат кавед.

Машқи 129. Латифаро хонда, мазмунашро шифоҳӣ тарҷума кунед.

БА ҒАЛБЕР ОБ АНДОХТА МОНДААМ

Касе аз Афандӣ ғалберашро талабидааст. Афандӣ дар ҷавоб ҷфтааст:

– Бо ҷону дил меодам. Афсӯс ки дар ғалбер об андохта ондаам.

– Магар дар ғалбер об андохта, нигоҳ доштан мумкин аст? – ааҷҷубкунон пурсидааст он кас.

– Вакте ки барои надодан баҳона лозим шавад, мумкин аст, – авоб додааст Афандӣ.

МАТНҲО БАРОИ ИНКИШОФИ НУТҚ

ГИЁҲИ МАРЧОН

Дар деҳаи Шоҳони ноҳияи Ховалинг меҳмони муаллим Памсиддини Тоҷ шуда, ба сайри боғи ӯ баромадем. Канори боғи забзу хуррам пудина, райҳон, пиёз ва ғашниҷ сабзида буданд. Қатори ҷӯйҳои гул гиёҳи ношиносе ба назар намуд, ки тана ва баргаш ба ҷӯворӣ монанд буд. Аз соҳибхона пурсидам:

– Ин ҷӣ гиёҳест?

– Э, он гиёҳи ноёб, гиёҳи марчон, – гуфт соҳибхона.

– Гиёҳи марчон?

– Ҳа, гиёҳи марчон – гуфта, шаддаи зебоеро рӯйи дастам гузошт.

Гиёҳи марчон ним метр қад кашида, ғафсии танаш ба дарахти ангат баробар аст. Аз 5 то 7 бугум ва дар ҳар бугум то 5-6 барг дорад. Баргҳо борик, ним вачаб дароз мешаванд.

Гиёҳи марчон моҳи август ғӯра баста, то охири моҳи август пухта мерасад. Ғӯраҳо аввал сафедчатоб, рафта-рафта сиёҳтоб ва дар охир кабудчатоб шуда мепазанд.

Донаҳои гиёҳи марчон (гули марчон) ба нахӯд баробар буда, аз мобайн сӯроҳӣ доранд, ки бо сӯзан бемалол шадда мекунанд.

ВОҚЕА ДАР РОҲ

Вакте ки Абӯалӣ Сино гуреза шуда мегашт, барои он ки ўро касе нашиносад, ба як корвон ҳамроҳ шудааст. Корвониён дар роҳ бисёр доду фарёд ва баҳсу мунозира мекардаанд, ки ин боиси парешонфигрии Абӯалӣ гаштааст.

Шабе, вақте ки корвониён хобидаанд, Абӯалӣ зангӯлаҳои уштурҳоро бо як тартиби махсус гузоштааст. Пагоҳӣ, вақте ки уштурҳо ба роҳ даромаданд, ҳамаи корвониён аз садои зангӯлаҳо аз нав хоб рафтаанд. Абӯалӣ аз доду фарёд ва баҳсу мунозираи онҳо каме осуда гаштааст.

Шаби дуюм, вақте ки корвониён боз хобидаанд, Абӯалӣ ин дафъа зангӯлаҳои уштурҳоро ба як навъи дигар гузоштааст. Пагоҳӣ, вақте ки корвониён ба роҳ даромаданд, садои зангӯлаҳо корвониёнро ба ханда даровардааст ва онҳо тамоми роҳ хандидаанд.

ХОДИСАИ АЧИБ

Чанде пеш ҳодисаи ачибе дар атрофи ҷангалзорҳои деҳаи Осаи вилояти Киров рӯй дод.

Бо нияти занбӯругчинӣ сокини ин деҳа ба ҷангал мераваду баъди сабаташро бо занбӯругҳо пур кардан ва вақти ба хонааш баргаштан, нолаи ҷонгудои ҳайвонҳои ба ҷашм ноаёнро мешунавад. Аз фарёди ҳайвонҳо маълум буд, ки ҷонварон ба мусибате гирифтور шудаанду роҳи халосиро меҷӯянд.

Мӯйсафед баъди ҷустуҷӯҳо ғорро мебинад, ки дар дохили он ду хирсбачаи майдак, кӯшиши баромадан аз ҷуқуриро доранд, вале муяссар намешавад.

Ба ҳоли хирсбачаҳо дили мӯйсафеди занбӯругчин месӯзад ва навдаҳои хушкшударо ба даруни ғор мебартояд. Бо азобҳои зиёд хирсбачаҳоро аз ғор берун мекунад ба ҳабаб аз он мемонад, ки модаре дар паҳлӯяш ин ҳамаро наззора дорад. Баробари дидани хирс аз тарси дарранда, дар ҷояш шах шуда, мадори ғурехтан намекунад. Аммо модархирс бо рамзи эҳтирому миннатдорӣ рӯйи мӯйсафедеро мелесада. Ин бўсаҳо тӯҳфаи бехтарини ҳайвон ба инсон буданд.

(Аз рӯномаи «Ҷархи гардун»)

КОР БО ВАРАҚАҲО

Варақаи 1. Бузургон гуфтаанд: «Забонро ба гуфтори бад одат макун».

Супориш: 1. Ин зарбулмасалро тарҷума карда, маънояшро фаҳмонед.

Варақаи 2. Илм — чароги акл.

Супориш: 1. Фаҳмонед, ки чаро байни калимаҳои илм ва чароги акл аломати нимтире омадааст?

2. Чаро илмро ба чароғ монанд мекунанд?

Варақаи 3. «Халқ офаридгор ва соҳиби забон аст».

Супориш: 1. Маънои калимаи «Офаридгор»-ро шарҳ диҳед.

2. Офаридгори забон кист?

Варақаи 4. **ЧИСТОНҲО:**

Аз дур омад ҳаш-ҳаш,
Найзаҳояш шасту шаш?

Варақаи 5. Сад хонаву сад токча,
Сад хучраву равокча?

Супориш:

Соҳти шумораҳои ин чистонҳоро маънидод кунед.

ШОҲИ ХОМЎШ

Оромгоҳи орифи бузург ҳазрати Шоҳи Хомӯш дар деҳаи Пангари Мӯъминободи куҳан ҷойгир аст. Ковишҳои бостоншиносӣ собит кардаанд, ки дар зербинои мақбара нӯҳ сағона сохта шудааст, ки дар яке ҳазрати Шоҳи Хомӯш ва дар дигаре бародар ва боқӣ наздикону ҳамқаवмонаш мадфан ёфтаанд.

Тибки ривоятҳо аснои роҳ дар мавзеи Пангари имрӯза уштури савории ҳазрат қарор мегирад. Ў дар он ҷо иқомат ахтиёр мекунад.

Ҳазрати Шоҳи Хомӯш дар синни 72-солагӣ соли 531-и ҳиҷрӣ

ИБОРА ВА ИФОДАҲОИ ТАЙЁР

тоҷикӣ	русӣ	ӯзбекӣ
аз афташ	по-видимому	кўринишидан
аз даст додан	упустить	қўлдан бермоқ
аз дур омад	пришёл из далека	узоқдан келди
аз кўҳсорон	с гор	тоғлардан
аз они кӣ?	чей?	кимники?
аз сахар	с утра	эрталабдан
аз тарафи дигар	с другой стороны	бошқа томандан
аз таҳти дил	от всего сердца	чин кўнгилдан
аз худ кардан	осваивать	ўзлаштирмоқ
анҷом дода	завершая	туғатиб
анҷом ёфт	завершился	туғади
атрофи замин	вокруг земли	ер атрофида
аҳамият доштан	иметь значение	аҳамиятга эга
ба дунё омадан	родиться	бўлмоқ
ба назди, ба пеши		туғилмоқ,
ба фикри ман	к (ко)	дунёга келмоқ
ба фикри ту	по-моему	олдида
ба ҳар кас	по-твоему	менинг фикримча
бачашм	каждому	сенинг фикрингча
ба ҷойи он ки	с удовольствием	ҳар бир кишига
ба эшон гуфт	вместо того, чтобы	бош устига
ба ягон ҷо	ему сказал	унинг ўрнига
бе таҳаллус	куда-нибудь	унга айтди
бо мардумон	без псевдонима	бирор жойга
бо мардумон бош	с людьми	тахаллуссиз
бо ҳарф	оставайся с людьми	одамлар билан
бо ҷону дил	с буквой	одамлар билан бўл
бозиҳои шавқовар	от всего сердца	ҳарф билан
в-аз нав	азартные игры	жоним билан
	с нового	қизиқарли ўйинлар
		янгидан

вакти дарав
вобаста будан
гапи дигар
гир маро
гузашта рафтан
гул диёр
гум макун
гуш кардан

ғалабаи бузург
ғам махӯр
даву тоз
дар байни
дар даруни (дохили)
дар назар доштан
дар хотир доред

доғи чанг
дузону истодан
дӯсти беҳтарин
дӯстонро гум макун
забонҳои дунё
замини зархез
зарфҳои мураккаб
ва таркиби
з-ин (аз ин)
зи (аз) ин рӯ
зиёд кардан

зуд баро
ид муборак!
иди Сада
илова бар ин
иморати хиштин
ин гапи дигар
инкишофи нутқ
исмҳои мураккаби

время косить, жать
быть связанным
другое слово
возьми меня
пройти
цветущий край
не потеряй
слушать

великая победа
не горюй
беготня
среди
внутри
иметь в виду
запомните

следы войны
стоять на коленях
самый хороший друг
не теряй друзей
языки мира
плодородная земля
сложные и
составные наречия
с этого
с этой стороны
увеличивать

быстро выходи
с праздником!
праздник Сада
дополнение к этому
кирпичное строение
это другое слово
развитие речи
сложные имена

ӯрим вақти
боғлиқ бўлмақ
бошқа гап
мени ол
ўтиб кетмоқ
гулли диёр
йўқотма
қулоқ солмоқ,
тингламоқ
буюк ғалаба
ғам ема
югуриш
орасида
ичида
назарда тутмоқ
эсда тутинг, эсда
сақланг
уруш изи
тиззада турмоқ
энг яхиш дӯст
дӯстларни йўқотма
дунёдаги тиллар
ҳосилли ер
мураккаб ва тарки-
бий равишлар
бундан
бу томондан
қўнайтирмоқ,
оширмоқ
тез чиқ
байрам муборак!
Сада ҳайити
бунга қўшимча
ғиштин иморат
бу бошқа гап
нутқ ўстириш
боғланган ҳамда-

айваст ва тобеъ смҳои бисёрчузъа сертаркиба) истифода бурдан ишгол кардан	существительные сложные слова использовать занимать	эргаишган гаплар кўпмаъноли сўз фойдаланмоқ ишгол этмоқ, ишгол қилмоқ қуйидаги сўзлар вояга етказмоқ текст устида ишлатиш сунъий кўл қайд этмоқ, қайд қилмоқ
салимаҳои зерин салон кардан сор бо матн қўли сунъӣ қайд кардан	нижеследующие слова вырастить работа над текстом искусственный водоём отмечать	
қаламрави он қалъа бар гирдаш қоил кардан луч ғўронед мавизи сиёҳ мақоли халқӣ маҳсулотҳои саноатӣ маъвои зар маъқул аст? меғўянд, ки нерӯгоҳи барқӣ нест кардан нигоҳ доштан нони болаззат нони гандум нури офтоб оби тоза ободу зебо мешавад овардаанд, ки огоз кард оё медонед? олими забоншинос пайдо шуд пайи мӯкӣ	его территория унинг вокруг него крепость восхищать, убеждать похороните голым чёрный кишмиш қора народная пословица промышленные товары золотое обиталище нравится? говорять, что электростанция уничтожать хранить, беречь вкусный хлеб пшеничный хлеб луч солнца чистая вода благоустроится говорят, что начал знаете ли вы? языковед появился следы от сапог	территорияси қалъа орасида қойил қилмоқ ялангоч кўминг майиз халқ мақоли саноат маҳсулотлари зархез маскани маъқулми? дейдиларки электростанция йўқотмоқ сақлаш, асраш ширин нон бугдой нони қуёш нури тиниқ сув обод бўлади дейдиларки бошлади биласизми? тилишинос олим пайдо бўлди мўки изи

чй буд?
чй кадар?
чй тавр?, чй тарз?

чойгир аст
чон диёр
чумлаи пайрав

шарҳ дихед
шуруъ кард
як ба як
як вақтҳо
яке аз
якеи онҳо

что было?
сколько?
как?, каким образом?

находится
родной край
придаточное
предложение

объясните
начал, приступил
один на один
одно время
один из
один из них

нима эди?
қанча?
қандай?,
қай тарзда?
жойлашган
жон диёр, севишти диёр
эргаи гап

шарҳ беринг
бошлади
бирма-бир
бир вақтлар
-дан бири
улардан бири

КАЛИМАҲОИ ИҚТИБОСИИ РУСӢ- БАЙНАЛМИЛАЛӢ (ИНТЕРНАТСИОНАЛӢ)

А- апрел, август, алгебра, атом, агроном, автобус
Б- бокс, баскетбол
В- вокзал, велосипед, ветеран, ванна
Г- глобус, грамм, генерал, грамматика
Д- декабр, драма, дубляж
Ж- жанр, журнал, журналист
И- июн, июл
К- куртка, компас, команда, кран, комбайн, концерт,
килограмм, компьютер, конгресс
Л- линейка, лексия, лауреат, лейтенант, лексика,
лампочка
М- май, март, метр, математика, милиса, майор,
метро, магнитофон, мандарин
Н- ноябр, нефт (нафт)
О- октябрь, орден, опера, оркестр, очерк
П- повесть, пианино, пулемёт, парашют, папка,
пушка, профессор
Р- радио, рекорд, рота, роман, ручка
С- сентябр, сумка, сатира, сирк, суд, сержант
Т- театр, телефон, трактор, танк, тонна, тире
Х- хор
Ш- шахтёр, шоколад
Э- экран

ҶАВОБИ ЧИСТОНҲО:

1. Машқи 6 - 1) китоб;
2) китоб.
2. Машқи 24 - 1) ҳавопаймо;
2) телевизор.
3. Машқи 25 - Бобои барфӣ.
4. Машқи 33 - оташгирак.
5. Машқи 37 - 1) 78;
2) 5.
6. Машқи 56 - экскаватор.
7. Машқи 63 - яхдон.

8. Машки 83 - мактаб.
9. Машки 87 - сангпушт.
10. Машки 116 - 1) гул;
2) гули сияхгӯш.
11. Машки 131 - варакаи 4 - чайра;
варакаи 5 - хонаи занбӯр

ҶАВОБҲОИ:

I. МУАММОИ «ПОЙТАХТ» (машки 99):

1. Панама (пойтахти Панама);
2. Осло (пойтахти Норвегия);
3. Ханой (пойтахти Ветнам);
4. Оттава (пойтахти Канада);
5. Багдод (пойтахти Ироқ);
6. Мехико (пойтахти Мексика);
7. Техрон (пойтахти Эрон).

II. АНАВОРДИ «ДУШАНБЕ» (машки 99):

1. Дакар;
2. Доруссалом;
3. Димишқ;
4. Дакка;
5. Дублин;
6. Душанбе
7. Деҳли.

III. ДАВРАВОРД (машки 99):

Шаҳри дилоро.

МУНДАРИЧА

БА ҚОЙИ МУҚАДДИМА.....	3
ДАРСҲОИ 1-2. ТАҚРОРИ МАВОДИ СИНФИ 6.....	4
ДАРСҲОИ 3-4.....	7
ДАРСҲОИ 5-6.....	11
ДАРСҲОИ 7-8.....	14
ДАРСҲОИ 9-10.....	17
ДАРСҲОИ 11-12.....	22
ДАРСҲОИ 13-14.....	25
ДАРСҲОИ 15-16.....	28
ДАРСҲОИ 17-18.....	32
ДАРСҲОИ 19-20.....	36
ДАРСҲОИ 21-22.....	39
ДАРСҲОИ 23-24.....	42
ДАРСҲОИ 25-26.....	45
ДАРСҲОИ 27-28.....	48
ДАРСҲОИ 29-30.....	52
ДАРСҲОИ 31-32.....	56
ДАРСҲОИ 33-34.....	60
ДАРСҲОИ 35-36.....	63
ДАРСҲОИ 37-38.....	68
ДАРСҲОИ 39-40.....	70
ДАРСҲОИ 41-42.....	74
ДАРСҲОИ 43-44.....	76
ДАРСҲОИ 45-46.....	80
ДАРСҲОИ 47-48.....	83
ДАРСҲОИ 49-50.....	86

ДАРСҲОИ 51-52.....	90
ДАРСҲОИ 53-54.....	93
ДАРСҲОИ 55-56.....	96
ДАРСҲОИ 57-58.....	99
ДАРСҲОИ 59-60.....	101
ДАРСҲОИ 61-62.....	103
ДАРСҲОИ 63-64.....	107
ДАРСҲОИ 65-66.....	110
ДАРСҲОИ 67-68.....	113
БОРА ВА ИФОДАҲОИ ТАЙЁР.....	119
КАЛИМАҲОИ ИҚТИБОСИИ РУСӢ-БАЙНАЛМИЛАӢ (ИНТЕРНАЦИОНАӢ).....	124
ДАВОБИ ЧИСТОНҲО.....	124
ДАВОБИ МУАММО, АНАВОРД ВА ДАВРАВОРД.....	124

Маҳкамов Сайфуллоҳ, Қосимова Шарофат

ЗАБОНИ ДАВЛАТӢ (ТОЧИКӢ)

Китоби дарсӣ барои синфи VII

Мухаррир:	<i>Дилором Раҳимова</i>
Мусаххех:	<i>Наргис Маҳкамова</i>
Тарроҳи компютер:	<i>Фаридуллои Исматулло</i>

Ба матбаа 04.08.2008 супорида шуд. Ба чопаш 10.09.2008 имзо шуд.
Коғазӣ офсет. Чопи офсет. Андозаи 60x90 1/16. Ҷузъи чопӣ 8.
Супориши № 28. Теъдоди нашр 46 000.

Ҷамъияти дорои масъулиятш маҳдуди “ОФСЕТ”
ш. Душанбе, к. Аҳмади Дониш 32